

Fond za humanitarno pomoć

IZVEŠTAJ O SUĐENJIMA
ZA RATNE ZLOČINE U SRBIJI
U 2013. GODINI

Fond za humanitarno pravo

IZVEŠTAJ O SUĐENJIMA ZA RATNE ZLOČINE U SRBIJI U 2013. GODINI

USAID
OD AMERIČKOG NARODA

INSTITUTE FOR
Sustainable
Communities

SKRAĆENICE

BiH – Bosna i Hercegovina

FHP – Fond za humanitarno pravo

JNA – Jugoslovenska narodna armija

MUP – Ministarstvo unutrašnjih poslova

Odeljenje Višeg suda – Viši sud u Beogradu, Odeljenje za ratne zločine

Odeljenje Apelacionog suda – Apelacioni sud u Beogradu, Odeljenje za ratne zločine

OVK - Oslobodilačka vojska Kosova – Teritorijalna odbrana

TRZ – Tužilaštvo za ratne zločine

USS – Ustavni sud Srbije

VJ – Vojska Jugoslavije

VRS – Vojska Republike Srpske

ZKP – Zakonik o krivičnom postupku

ZNG – Zbor narodne garde

Uvod

Pred Odeljenjem za ratne zločine Višeg suda u Beogradu (Odeljenje Višeg suda), u 2013. godini vođeno je 12 postupaka. U sedam predmeta donete su prvostepene presude, kojima je 13 osoba oglašeno krivim a jedna osoba oslobođena odgovornosti. Jedna presuda se odnosi na prihvatanje Sporazuma o priznanju krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva između okrivljenog i Tužilaštva za ratne zločine (TRZ). U pet predmeta prvostepeni postupak nije okončan do kraja 2013. godine.¹

Odeljenje za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu (Odeljenje Apelacionog suda) donelo je u 2013. godini osam odluka po žalbama izjavljenim na presude Odeljenja Višeg suda.² U tri predmeta Odeljenje Apelacionog suda je ukinulo presude i predmete vratilo na ponovni postupak³, u jednom predmetu delimično je ukinulo presudu i predmet vratilo na ponovni postupak (u odnosu na trojicu okrivljenih), dok je u odnosu na jednog okrivljenog potvrdilo osuđujuću prvostepenu presudu.⁴ U dva predmeta, Odeljenje Apelacionog suda je pravosnažno osudilo sedmoricu optuženih⁵, dok je u dva predmeta oslobodilo 19 optuženih.⁶

U 2013. godini, pred sudovima opšte nadležnosti vođena su dva postupka zbog krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva – predmet *Orahovac/Rahovec* pred Višim sudom u Požarevcu, u kojem je donesena prvostepena presuda i predmet *Kušnin/Kushnin* koji je u žalbenom postupku pred Apelacionim sudom u Nišu. Pred višim sudom u Prokuplju u toku je postupak protiv Miloša Lukića zbog krivičnog dela ubistvo koje po obeležjima slučaja predstavlja ratni zločin protiv civilnog stanovništva.

TRZ je tokom 2013. godine podiglo optužnice protiv ukupno 14 lica.

Ustavni sud Srbije doneo je odluku kojom je utvrđeno da je jednom od osuđenih u predmetu ratnih zločina povređeno pravo na pravično suđenje.

Fond za humanitarno pravo (FHP) zastupao je oštećene tokom 2013. godine

1 Predmeti: *Ćuška/Qyshk, Sanski Most, Tenja II, Bihać i Beli Manastir.*

2 Predmeti: *Beli Manastir, Bijeljina, Bosanski Petrovac, Bitići/Bytyqi, Gnjilanska grupa, Mark Kashnjeti, Lički Osik i Lovas.*

3 Predmeti: *Prizren, Bosanski Petrovac i Lovas.*

4 Predmet: *Beli Manastir.*

5 Predmeti: *Bijeljina i Lički Osik.*

6 Predmeti: *Bitići/Bytyqi i Gnjilanska grupa.*

u šest predmeta, od kojih su tri bila u fazi istrage⁷, a tri u fazi glavnog pretresa pred Višim sudom u Beogradu.⁸ Posmatrači FHP-a pratili su glavne pretese u svim ostalim postupcima koji su vođeni pred ovim sudom.

I Generalni nalazi

I. Mali broj optuženih

TRZ je i u 2013. godini pokazalo nedovoljnu aktivnost kada je reč o pokretanju postupaka protiv počinioca ratnih zločina. Tokom 2013. godine, podiglo je osam optužnica protiv ukupno 14 lica. Jedno lice je optuženo zbog krivičnog dela ratni zločin protiv ratnih zarobljenika⁹, a 13 lica zbog krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva¹⁰.

4

Optužnica u predmetu *Ljubenić II* proizašla je iz postupka u predmetu *Ćuška/Qyshk*, koji se već vodio pred Odeljenjem Višeg suda. Predmeti *Sanski Most*, *Bihać* i *Ključ* proističu iz saradnje sa pravosudnim organima u Bosni i Hercegovini (BiH). Dokaze u ova tri predmeta je dostavio Kantonalni sud u Bihaću.

Nedovoljna aktivnost TRZ se ogleda i u činjenici da trend optuživanja malog broja lica traje još od kraja 2010. godine, tokom koje su optužene 33 osobe. U 2011. godini optuženo je devet, a u 2012. sedam osoba.

Posmatrajući angažovanje u pojedinim predmetima, Tužilac za ratne zločine i zamenici (njih devet ukupno) su tokom 2013. godine pojedinačno u prosequ zastupali ukupno po dve optužnice, pred prvostepenim i drugostepenim sudom. Sa izuzetkom predmeta *Ćuška/Qyshk*, *Gnjilanska grupa* i *Lovas* radi se uglavnom o manje kompleksnim predmetima, sa jednim do pet optuženih.

7 Predmeti: *Sotin*, *Trnje/Terrnje* i *Ljubenić III/Lybeniq II*.

8 Predmeti: *Skočić*, *Tenja II* i *Ćuška/Qyshk*.

9 Optuženi Marko Crevar (predmet *Sremska Mitrovica*).

10 Optuženi su: Miroslav Gvozden (predmet *Sanski Most*), Đuro Tadić (predmet *Bihać*), Samir Hondo (predmet *Čelebići*), Pavle Gavrilović i Rajko Kozlina (predmet *Trnje/Terrnje*), Vladan Krstović, Lazar Pavlović i Milan Ivanović (predmet *Ljubenić III/Lybeniq II*), Dragan Mitrović, Dragan Lončar, Mirko Opačić i Miroslav Milinković (predmet *Sotin*) i Milan Škrbić (predmet *Ključ*).

2. Oficiri i generali van domašaja pravde

Od osnivanja 2003. godine, TRZ je retko pokazivalo spremnost da optužuje srednje rangirane oficire JNA, VJ i MUP koji su naređivali izvršenje zločina ili čiji su potčinjeni vršili zločine o kojima su oni, kao nadređeni, imali saznanja a propustili da ih spreče i/ili propuštali da počinioce prijave. Do sada nije optužen ni jedan visokorangirani oficir (čin majora ili pukovnika), niti oficir sa generalskim činom.

U toku 2013. godine, TRZ je podiglo optužnicu protiv jednog oficira srednjeg ranga u predmetu *Trnje/Termje*.¹¹ Međutim, ova optužnica nije dovoljna za promenu generalnog utiska da su visokorangirani oficiri i generali vojske i policije još uvek zaštićeni od krivičnog progona u Srbiji. U predmetu *Ćuska/Qyshk*, i pored jasnih dokaza koji ukazuju na postojanje odgovornosti oficira nadređenih prvookrivljenom iz ovog predmeta, TRZ je optužnicu usmerilo na direktne počinioce i oficira nižeg ranga (poručnik).¹²

Jedan od razloga za odsustvo optužnica protiv visokorangiranih oficira je uzdržanost TRZ u pogledu primene instituta komandne odgovornosti. Primenom ovog instituta, odnosno odredbi međunarodnog prava koje su predviđale ovu vrstu odgovornosti u vreme oružanih sukoba na teritoriji bivše Jugoslavije (Dopunski protokol I, međunarodno običajno pravo), pred licem pravde bi se našle osobe koje po svojoj poziciji moći u vojnoj, policijskoj i političkoj hijerarhiji snose odgovornost za hiljade civilnih žrtava. Ohrabrujući signal u pogledu primene instituta komandne odgovornosti u domaćim predmetima ratnih zločina tokom 2013. godine dolazi iz Odeljenja Apelacionog suda. Naime, u rešenju kojim je ukinuta prvostepena presuda u predmetu *Lovas*, Odeljenje Apelacionog suda sugeriše da bi ovaj oblik odgovornosti mogao biti primenjen ukoliko sud za to dâ ubedljive i jasne razloge.¹³

3. Kaznena politika

Prosečna kazna izrečena počiniocima ratnih zločina od strane Odeljenja Višeg suda i Odeljenja Apelacionog suda tokom 2013. godine je 10, odnosno 12 godina.

11 Optuženi Pavle Gavrilović, komandant Pozadinskog bataljona 549. motorizovane brigade VJ, sa činom kapetana I klase.

12 Videti predmet *Ćuska/Qyshk*; videti i završnu reč punomoćnika oštećenih, transkript glavnog pretresa od 22. januara 2014. godine, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2014/02/89-22.01.2014..pdf>, pristupljeno 26. maja 2014. godine.

13 Videti predmet *Lovas*.

Prilikom odmeravanja kazni i dalje se daje preveliki značaj olakšavajućim okolnostima u odnosu na otežavajuće, a sudovi često koriste i institut ublažavanja kazne, iako je intencija zakonodavca da primena ovog instituta bude samo mogućnost u izuzetnim slučajevima. Najčešće se zbir utvrđenih olakšavajućih okolnosti tretira kao osobito olakšavajuća okolnost, iako je zakonodavac jasno odredio da okolnosti koje omogućavaju sudsko ublažavanje kazne moraju biti izuzetnog karaktera. Upečatljiv primer je odluka o kazni optuženom Velimiru Bertiću u predmetu *Beli Manastir*, koji je osuđen na kaznu zatvora u trajanju od jedne godine i šest meseci zbog krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva, gde je prvostepeni sud kao olakšavajuće okolnosti cenio porodične prilike i neosuđivanost optuženog, dok otežavajuće okolnosti nije našao. Ceneći sve olakšavajuće okolnosti, a posebno da je prilikom izvršenja dela bio na granici mlađeg punoletnog lica jer je imao 22 godine, protok vremena tokom koga nije vršio nova krivična dela, kao i stepen povreda oštećenih i prouzrokovane posledice, sud je ove okolnosti ocenio kao osobito olakšavajuće. Potvrđujući prvostepenu presudu u odnosu na optuženog Bertića, i Odeljenje Apelacionog suda je zauzelo stav da je ovakva kazna adekvatna težini izvršenog dela i da na strani optuženog otežavajućih okolnosti nije bilo, iako je optuženi, kako je to u izreci presude navedeno, povredio najmanje devet lica i preduzeo niz radnji izvršenja.

Preinačavajući dve presude prvostepenog suda, u pogledu visine kazni izrečenih optuženima, Odeljenje Apelacionog suda je ukazalo da prilikom izricanja kazni, prvostepeni sud ne posvećuje dovoljno pažnje individualizaciji kazni, te da se ubuduće tome mora posvetiti znatno veća pažnja.¹⁴

4. Procesna zaštita svedoka

U predmetima ratnih zločina tokom 2013. godine nisu zabeleženi ozbiljniji slučajevi napada ili ugrožavanja integriteta svedoka tokom trajanja pretresa. U predmetu *Ćuška/Qyshk*, sud je po prvi put jednom svedoku u predmetima ratnih zločina dodelio status posebno osetljivog svedoka.

5. Ažurno postupanje Odeljenja Apelacionog suda u Beogradu

Odeljenje Apelacionog suda je u toku 2013. godine postupalo sa izuzetnom

14 Videti predmete *Bijeljina, Lički Osik, Skočić, Ovčara V i Bosanski Petrovac*.

ažurnošću i uz poštovanje načela suđenja u razumnom roku. Ovaj sud je tokom 2013. godine doneo osam odluka o žalbama. Sve odluke se odnose na predmete koji su okončani 2012. ili 2013. godine.

6. Regionalna saradnja

Nakon višegodišnjih razgovora između predstavnika tužilaštava Srbije i BiH, Tužilac za ratne zločine Vladimir Vukčević i zamenik Glavnog tužioca BiH Jadranka Lokmić Misirača, pod pokroviteljstvom Evropske komisije, potpisali su 31. januara 2013. godine Protokol o saradnji u progonu osumnjičenih za ratne zločine, zločine protiv čovečnosti i zločin genocida. Ovaj dokument omogućava direktnu komunikaciju i ustupanje dokaza i informacija između dva tužilaštva u predmetima ratnih zločina.

Posebnu važnost Protokolu daju odredbe koje su usmerene na onemogućavanje tzv. paralelnih istraga (istraga koje povodom istog događaja vode obe strane potpisnice). U članu 3 Protokola obe strane se obavezuju da će se

...u roku od tri meseca od dana potpisivanja ovog Protokola međusobno obavestiti razmenom početnih podataka u svim predmetima iz tačke I. ovog Protokola koje imaju u radu, a posebno u slučajevima dvojnog državljanstva osumnjičenih, odnosno optuženih ili okrivljenih lica.

U slučaju naknadnog otkrivanja počinioca/počinitelja, učesnici će u roku od tri meseca od dana saznanja o počiniocu/počiniocima, o tome izvestiti glavnog tužioca, odnosno tužioca za ratne zločine.

S obzirom da je Protokol stupio na snagu u januaru 2013. godine, dosledna primena člana 3 Protokola značila bi da su obe strane do kraja aprila 2014. godine obavestile drugu stranu o predmetima koje su u momentu potpisivanja Protokola vodile protiv osoba sa državljanstvom druge strane.¹⁵

15 U januaru 2014. godine, javnost je obavestena da TRZ ipak vodi istrage protiv državljanina BiH o kojima, suprotno Protokolu, nije obavestilo Državno tužilaštvo BiH. Videti: "Istraga u predmetu *Orić i drugi*", 29. januar 2014. godine, Tužilaštvo za ratne zločine (saopštenje za štampu), dostupno na: http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/VESTI_SAOPSTENJE_NJA_2014/VS_2014_01_29_LAT.pdf, pristupljeno 26. maja 2014. godine.

7. Postupci pred sudovima opšte nadležnosti nisu pravični ni za žrtve ni za optužene

Pred sudovima opšte nadležnosti u toku 2013. godine vođeni su postupci u tri predmeta (*Kušnin/Kushnin, Orahovac/Rahovec i Miloš Lukić*). Po podacima FHP-a, do sada je pred sudovima opšte nadležnosti vođeno još najmanje 14 predmeta za ratne zločine ili dela koja imaju obeležja ratnih zločina ali su pogrešno kvalifikovana kao neka druga krivična dela. Sa izuzetkom predmeta *Sjeverin i Podujevo/Podujevë* vođenih pred Okružnim sudom u Beogradu, ovi predmeti su obeleženi ozbiljnim propustima postupajućih tužilaca i sudova i potpunim odsustvom medijske pažnje.

Predmete vođene tokom 2013. godine karakteriše neprihvatljiva sporost u radu sudova, koja je posledica blagonaklonog stava suda prema zloupotrebi procesnih prava od strane okrivljenih i njihovih branilaca, kao i pasivnost nadležnih tužilaštava. Svi predmeti traju više od deset godina, a očigledna je i nedovoljna obučenost sudija i postupajućih tužilaca u pogledu međunarodnog humanitarnog prava.

8

FHP apeluje na Repubičko javno tužilaštvo (RJT) da iskoristi svoja zakonska ovlašćenja i ove predmete prenese u nadležnost TRZ. Naime, prema Zakonu o javnom tužilaštvu, RJT može u skladu sa načelom supstitucije ovlastiti nižeg javnog tužioca da postupa u stvari iz nadležnosti drugog nižeg javnog tužioca.¹⁶

8. Praksa anonimizacije presuda u predmetima ratnih zločina je nezakonita

Odeljenje Višeg suda je tokom 2013. godine sprovodilo praksu anonimizacije odluka iz predmeta ratnih zločina i time uskraćivalo pravo javnosti da bude upoznata sa činjenicama o počinjenim ratnim zločinima. FHP je u 2013. godini podneo tri zahteva Odeljenju Višeg suda za dostavljanje prvostepenih i drugostepenih odluka po osnovu prava na slobodan pristup informacijama od javnog značaja. Odluke koje je sud dostavio FHP-u bile su u značajnoj meri anonimizovane (zatamnjene), sa obrazloženjem da je takvo postupanje u skladu sa Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti. Podaci koji su bili anonimizovani uključivali su imena i prezimena okrivljenih, imena i prezimena svedoka, kao i

¹⁶ Zakon o javnom tužilaštvu, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 78/2011 - dr. zakon, 101/2011, 38/2012 - odluka US, 121/2012 i 101/2013, član 20, st. 1.

cele stranice obrazloženja. Na ovaj način odluke su bile potpuno nerazumljive i nepodesne za analizu, pa čak i za prosto razumevanje događaja o kojima je u predmetu reč.¹⁷

Praksi nezakonite anonimizacije pribegao je i Ustavni sud Srbije u odluci o ustavnoj žalbi podnetoj od strane jednog od osuđenih u predmetu Ovčara I. Ustavni sud je javnosti uskratio imena žalioca, njegovog punomoćnika, sudija nižestepenih sudova u predmetu Ovčara pa čak i mesto počinjenja zločina.

II Predmeti

A Prvostepeni postupci

I. Predmet *Ćuška/Qyshk*

Tokom 2013. godine pred Odeljenjem Višeg suda¹⁸ vođen je postupak¹⁹ protiv optuženih Toplice Miladinovića, Srećka Popovića, Slaviše Kastratovića, Ranka Momića, Milojka Nikolića, Siniše Mišića, Dejana Bulatovića, Bobana Bogičevića, Radoslava Brnovića, Veljka Korićanina i Abdulaha Sokića zbog krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva²⁰.

Tok postupka²¹

Prva optužnica TRZ podignuta je 10. septembra 2010. godine.²² Tokom glavnog pretresa, optužnica je više puta menjana, zbog odustajanja postupajućeg tužioca

17 U martu 2014. godine, odlukom Poverenika za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti, praksa anonimizacije je proglašena nezakonitom. Videti: "Anonimizacija presuda u predmetima ratnih zločina nezakonita", Fond za humanitarno pravo (saopštenje za štampu), 25. mart 2014. godine, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/?p=26422>, pristupljeno 26. maj 2014. godine.

18 Sudsko veće Odeljenja za ratne zločine: Snežana Nikolić Garotić (predsednica veća), sudije Vinka Beraha Nikićević i Rastko Popović (članovi veća).

19 Broj predmeta: K Po2 br. 48/2012.

20 Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije, *Službeni list SFRJ* br. 44/76, 36/77, 56/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90 i *Službeni list SRJ* br. 35/92, 37/93 i 24/94, čl. 142 st. I, u vezi sa čl. 22.

21 Izveštaji Fonda za humanitarno pravo sa suđenja, transkripti glavnog pretresa, optužnice i presude dostupni na: <http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/cuska.html>, pristupljeno 30. maja 2014. godine.

22 Optužnica KTRZ br. 4/10 od 10. septembra 2010. godine.

od krivičnog gonjenja nekih optuženih, optuživanja novih lica i stavljanja novih dela optuženima na teret.²³

10 Optužnicom TRZ od 17. decembra 2012. godine optuženima Toplici Miladinoviću, Srećku Popoviću, Slaviši Kastratoviću, Ranku Momiću, Miloju Nikoliću, Siniši Mišiću, Dejanu Bulatoviću, Bobanu Bogičeviću, Radoslavu Brnoviću, Veljku Korićaninu i Abdulahu Sokiću stavlja se na teret da su kao pripadnici 177. vojnoteritorijalnog odreda na teritoriji opštine Peć/Pejë vršili raseljavanje civilnog stanovništva albanske nacionalnosti u selima Ljubenić/Lubeniq, Čuška/Qyshk, Pavljane/Pavlane i Zahać/Zahaq, primenjujući prema njima mere zastrašivanja i terora tako što su protivzakonito uništavali civilnu imovinu podmetanjem požara, palili porodične kuće, ekonomske objekte i motorna vozila, protivzakonito prisvajali imovinu civila otimajući od njih novac, nakit, dragocenosti i motorna vozila, te vršili pojedinačna i masovna ubistva, sve sa ciljem da ono trajno napusti svoje domove i sela te se preseli u Republiku Albaniju. Tako su 1. aprila 1999. godine, u selu Ljubenić/Lubeniq okrivljeni lišili života najmanje 36 civila, a podmetanjem požara uništili su najmanje 11 porodičnih kuća, dok je 11 lica zadobilo teške telesne povrede u vidu prostrelnih rana. U selu Čuška/Qyshk 14. maja 1999. godine lišen je života najmanje 41 civil, podmetanjem požara uništeno je više od 40 porodičnih kuća i više od 40 pratećih objekata, a više od 250 civila proterano je u pravcu Republike Albanije. Istog dana, u selu Pavljane/Pavlane lišeno je života najmanje 10 civila i podmetanjem požara uništene su najmanje četiri porodične kuće. Nakon toga, 14. maja 1999. godine okrivljeni su ušli u selo Zahać/Zahaq, gde su lišili života najmanje 21 civila, podmetanjem požara uništili najmanje četiri porodične kuće i oteli preko 30 motornih vozila.

Tokom 2013. godine održano je 36 sudećih dana, na kojima je ispitano 57 svedoka, od kojih 29 oštećenih i pet veštaka. U januaru 2013. godine sklopljen je sporazum o svedočenju okrivljenog, čime je jednom od optuženih dodeljen status zaštićenog svedoka sa oznakom AI. U odnosu na njega TRZ je odustalo od daljeg krivičnog gonjenja.

Tokom 2013. godine, pored izvođenja dokaza predloženih od strane TRZ, među kojima najveći broj čine iskazi svedoka-oštećenih koji su govorili o događajima u selima Ljubenić/Lubeniq 1. aprila 1999. godine i Pavljane/Pavlane i Zahać/Zahaq 14. maja 1999. godine, saslušani su i svedoci koje je predložila odbrana. Oni su u svojim iskazima uglavnom navodili da su pojedine optužene u vreme zločina vidali na drugim mestima, van sela u kojima su počinjeni zločini.

23 Detaljnije o izmenama optužnice u: Fond za humanitarno pravo, *Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2012. godini*, (Beograd: FHP, 2013), str 15.

TRZ je 7. oktobra 2013. godine, nakon što je prethodno odustalo od daljeg krivičnog progona okrivljenog Vidoja Korićanina, podnelo izmenjenu optužnicu, kojom se kao saizvršioци optuženih u izvršenju krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva u selima Ljubenić/Lubeniq, Čuška/Qyshk, Pavljane/Pavlane i Zahać/Zahaq, prvi put navode Nenad Lekić, Vladan Krstović, Lazar Pavlović i Milan Ivanović, protiv kojih je pokrenut istražni postupak²⁴, kao i Predrag Vuković, koji se nalazi u bekstvu. U odnosu na optužnicu od 17. decembra 2013. godine promenjen je broj ubijenih civila u selu Ljubenić/Lubeniq, pa se optuženima umesto ubistva najmanje 36 civila, stavlja na teret ubistvo najmanje 50 civila.

Na glavnom pretresu 27. novembra 2013. svedočila je oštećena G.N. Ona je tokom svedočenja govorila o silovanju koje je u Pavljanu/Pavlan preživela kao devoјčica. Veće je dodelilo ovoj svedokinji status posebno osetljivog svedoka.²⁵

Nakon svedočenja, TRZ je 9. decembra 2013. godine ponovo izmenilo optužnicu, i to u odnosu na optuženog Milojka Nikolića, kome je stavljen na teret da je 14. maja 2013. godine u selu Pavljane/Pavlane primorao oštećenu G.N, koja je tada imala 13 godina, da uđe u jednu kuću, gde ju je najpre udarao šakama i oružjem po glavi i telu, a nakon toga silovao.

Dokazni postupak je okončan 20. decembra 2013. godine.

Nalazi FHP-a

Tokom 2013. godine, predsednica veća je glavnim pretresom upravljala na profesionalan i efikasan način.

U ovom postupku je jedno veće u predmetima ratnih zločina svedoku po prvi put dodelilo status posebno osetljivog svedoka i na taj način zaštitilo integritet svedokinje koja je žrtva seksualnog zlostavljanja. Ovaj status je dodeljen nakon završetka glavnog ispitivanja, tokom kojeg je svedokinja prvi put javno tokom postupka govorila o tome da je bila silovana.

Čini se da je status posebno osetljivog svedoka svedokinji G.N. morao biti dodeljen ranije i da su postupajući tužilac, ali i punomoćnici oštećenih propusti-

24 Broj predmeta: KTI br. 7/13.

25 "Svedoku koji je s obzirom na uzrast, životno iskustvo, način života, pol, zdravstveno stanje, prirodu, način ili posledice izvršenog krivičnog dela, odnosno druge okolnosti slučaja posebno osetljiv, organ postupka može po službenoj dužnosti, na zahtev stranaka ili samog svedoka odrediti status posebno osetljivog svedoka." Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013 i 45/2013, član 103, stav 1.

li da reaguju pravovremeno, odnosno da zahtevaju status posebno osetljivog svedoka i neku drugu meru zaštite (isključenje javnosti²⁶, udaljenje optuženih²⁷). Naime, već prilikom davanja iskaza tužiocu u fazi istrage, postojale su snažne indicije da je svedokinja preživela seksualno zlostavljanje. Dalje, pre ispitivanja svedokinje G.N. na glavnom pretresu, sud je saslušao sudsku veštakinju psihijatrijske struke koja je ukazala na loše psihičko stanje svedokinje i njene sklonosti suicidu, te opasnost da bi emotivni slom tokom svedočenja mogao da pogorša njeno stanje. Sve navedeno je ukazivalo da je reč o veoma osetljivom svedoku, i da se prema ovoj svedokinji mora postupati obazrivo kako svedočenje ne bi ostavilo negativne posledice po njenu dobrobit i integritet.

Tokom ispitivanja G.N. u svojstvu posebno osetljivog svedoka, Veće je pravilno izreklo opomenu Draganu Palibrku, braniocu optuženog Milojka Nikolića, koji nije poštovao pravila o ispitivanju posebno osetljivog svedoka jer je pitanja svedokinji postavljao direktnim obraćanjem svedokinji umesto preko veća.²⁸

12

Brojni dokazi izvedeni tokom dokaznog postupka upućivali su na odgovornost osoba na hijerarhijski višim pozicijama Vojske Jugoslavije (VJ).²⁹ Međutim, postupajući tužilac ova lica nije obuhvatio optužnicom niti je protiv njih do kraja 2013. godine pokrenuta istraga. Dokazi o sistemskom karakteru zločina i povezanosti, odnosno potčinjenosti 177.VTO komandi 125. motorizovane brigade VJ, a posebno svedočenja nekih pripadnika VTO, ukazuju da odgovornost za osmišljavanje, organizaciju i izvršenje počinjenih zločina u selima Ljubenić/Lubeniq, Ćuška/Qyshk, Pavljane/Pavlane i Zahać/Zahaq, osim prvooptuženog Toplice Miladinovića, kako je to navedeno u optužnici, snose i lica koja su njemu bila pretpostavljena u vojnoj hijerarhiji. Osim toga, ostala je nerasvetljena uloga pripadnika Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) Republike Srbije u organizovanju, izvršenju i prikriivanju zločina koji se optuženima stavljaju na teret.

26 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013 i 45/2013, član 363, tačka 4.

27 Isto, član 390, stav 5.

28 Isto, član 104.

29 Vidi na primer svedočenje Duška Antića, transkript glavnog pretresa od 23. februara 2011, str. 65, dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/images/stories/pdf/sudjenje_za_ratne_zlocine/srbija/Cuska/8%20Cuska%20transkript%20sudjenje%20-23.02.2011.pdf; svedočenje Toplice Miladinovića, transkript glavnog pretresa od 20. decembra 2010, str. 79, dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/images/stories/pdf/sudjenje_za_ratne_zlocine/srbija/Cuska/1%20Cuska%20Transkript%20sudjenja-20.12.2010..pdf; Zoran Rašković, transkript glavnog pretresa od 26. januara 2012. godine, str. 39, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2012/02/36-26.01.2012.pdf>.

Optužnica usmerena na osobe koje su bile na nižim nivoima jedinica VJ koje su u selima Ljubenić/Lubeniq, Čuška/Qyshk, Pavljane/Pavlane i Zahać/Zahaq počinile zločine, ponovo aktuelizuje i problem neprimenjivanja instituta komandne odgovornosti od strane TRZ u predmetima ratnih zločina u Srbiji.

2. Predmet Tenja II

Tokom 2013. godine, pred Odeljenjem Višeg suda³⁰ nastavljen je postupak³¹ protiv optuženih Bože Vidakovića i Žarka Čubrila, zbog krivičnog dela ratni zločin protiv ratnih zarobljenika³² i krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva.³³

Tok postupka³⁴

Optužnicom TRZ od 22. juna 2012. godine³⁵ Boži Vidakoviću, komandiru IV čete Teritorijalne odbrane (TO) Tenja i Žarku Čubrilu, pripadniku TO Tenja, stavlja se na teret da su u periodu od 7. jula do kraja avgusta 1991. godine, na teritoriji opštine Tenja (Hrvatska), počinili ratni zločin protiv 18 civila i jednog ratnog zarobljenika.

Božo Vidaković je optužen da je 7. avgusta 1991. godine ubio Đuru Kiša, ratnog zarobljenika - pripadnika MUP-a Republike Hrvatske, u hodniku bioskopske sale u Tenji. Kišu su u momentu ubistva ruke bile vezane bodljikavom žicom. Vidakoviću se na teret stavlja i da je, u periodu od 7. jula do kraja avgusta 1991. godine u Tenji, prvo nezakonito zatvorio u kuću sedam hrvatskih civila – Mariju i Marka Kneževića, Mandu Banović, Franju Fučeka, Nedeljka, Elizabetu i Franju Gotovca i tu ih držao do kraja avgusta 1991. godine. Tada ih je ukrcao u beli kombi i odvezao u nepoznatom pravcu, nakon čega im se izgubio svaki trag sve

30 Sudsko veće Odeljenja za ratne zločine: Dragan Mirković (predsednik veća), sudije Mirjana Ilić i Bojan Mišić (članovi veća).

31 Broj predmeta: K. Po2 1/12.

32 Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije, *Službeni list SFRJ* br. 44/76, 36/77, 56/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90 i *Službeni list SRJ* br. 35/92, 37/93 i 24/94, čl. 144 st. I, i član 142 st. I.

33 Ovaj predmet ustupljen je Republici Srbiji na osnovu Sporazuma o saradnji u progonu učinilaca krivičnih dela ratnih zločina, zločina protiv čovečnosti i genocida, zaključenog između Tužilaštva za ratne zločine Republike Srbije i Državnog odvjetništva Republike Hrvatske.

34 Izveštaji Fonda za humanitarno pravo sa suđenja, transkripti glavnog pretresa, optužnice i presude dostupni na: <http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/tenja2.html>, pristupljeno 30. maja 2014. godine.

35 Zamenik Tužioca za ratne zločine, Snežana Stanojković.

do februara 1992. godine kada je svedok Đoko Bekić prepoznao Nedeljka, Elizabetu i Franju Gotovca čiji su leševi, zajedno sa više drugih leševa, pronađeni na njivi iza Ulice Branka Radičevića u Tenji, dok su tela ostalih civila pronađena i ekshumirana iz grobnice na Betin Dvoru 26. februara 1998. godine.

Optuženom Žarku Čubrilu se stavlja na teret protivzakonito zatvaranje i ubistvo 11 hrvatskih civila polovinom jula meseca 1991. godine. Uz pomoć Jove Ličine i Save Jovanovića, pripadnika TO Tenja, iz improvizovanog zatvora u Tenji izveo je civile Ivana Valentića, Mariju Cerenko, Anu Horvat, Katicu Kiš, Peru Mamić, Josipa Medveda, Stipu i Evicu Penić, Josipa Prodanovića, Vladimira Valentića i Franju Burča. Naredio je Ličini i Jovanoviću da im vežu ruke, a potom ih kamionom odveo do stočnog groblja u Boboti. Po dolasku na groblje, naredio je Ličini i Jovanoviću da podignu ceradu od kamiona, a civilima da izađu iz kamiona. Pri izlasku iz kamiona, pucao im je u glavu.

Glavni pretres počeo je 29. septembra 2012. godine. Zbog prelaska dva člana sudskog veća u Apelacioni sud u Beogradu, u ovom predmetu u prvoj polovini 2013. godine nije bilo sudećih dana. Nakon što je formirano novo veće, glavni pretres je počeo iznova 2. jula 2013. godine. Do kraja godine održano je šest sudećih dana, tokom kojih su okrivljeni ponovo izneli svoju odbranu, a ispitano je i 27 svedoka, od kojih su 13 oštećeni.

Optuženi su u celosti ostali pri ranije iznesenim odbranama.³⁶

Najveći broj ispitanih svedoka bili su oštećeni - članovi porodica stradalih. O stradanju članova svojih porodica ovi svedoci nisu imali neposrednih saznanja, jer su u vreme tih događaja bili van Tenje. Međutim, njihova posredna saznanja upućuju na postojanje odgovornosti okrivljenih, posebno Bože Vidakovića.

Svedok Josip Knežević, sin stradalih Marije i Marka Kneževića, naveo je da je sa roditeljima i bratom Zoranom živeo u Tenji, kada su ovo mesto zauzele srpske snage. Sa ocem i bratom bio je raspoređen u radni vod, pa su pod prisilom obavljali različite poslove. U to vreme je okrivljeni Vidaković svakodnevno dolazio u njihovu kuću, pretio im, uzimao stvari iz kuće, te na kraju odveo njegovog oca. Nakon što mu je odveden otac, bojeći se za vlastitu bezbednost, svedok je zajedno sa bratom uspeo da pobjegne iz Tenje, a po povratku je od komšija Srba čuo da je Vidaković tukao njegove roditelje i ubio ih.

Svedok Oliver Kiš, sin stradalog Đure Kiša, koji se u vreme kritičnih događaja

36 Videti: Transkript glavnog pretresa od 2. jula 2013. godine, na kojima su optuženi izneli svoje odbrane, dostupan na: <http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/tenja2.html>, pristupljeno 27. maja 2014. godine.

nalazio u Osijeku, putem radio veze, od srpskih boraca iz Tenje, saznao je dan nakon ubistva oca, tj. 8. jula 1991. godine, da mu je stradao otac i da ga je ubio okrivljeni Vidaković.

Svedok Lazar Radišić naveo je da je tokom jula i avgusta 1991. godine u Tenji viđao obojicu okrivljenih. Video je kada je zarobljen pokojni Đuro Kiš i prvo odveden u komandu TO, da bi ga nakon toga okrivljeni Vidaković odveo do bioskopske sale, zabranivši bilo kome da ide iza njega. Kasnije, istog dana, njemu je naređeno da premesti telo Đure Kiša koji je bio ustreljen u grudi. Po selu se pričalo da je Vidaković ubio bračni par Knežević i Andriju Gotovca.

Među ispitanim svedocima bili su i pripadnici nekadašnje TO Tenja, koji su po pravilu bili „kratkog pamćenja“, te iako su bili meštani Tenje, navodno nikog od oštećenih nisu poznavali, niti imaju saznanja o njihovom stradanju. Za sudbinu svojih komšija hrvatske nacionalnosti se nisu interesovali, jer ih to „nije zanimalo“. Čuli su neke priče o njihovom stradanju, ali o njima ne žele da govore jer je to za njih seosko „rekla–kazala“.

Nalaz FHP-a

Tokom glavnog pretresa u 2013. godini, Veće nije adekvatno zaštitilo svedoke-oštećene koji su svedočili u ovom predmetu. Naime, prilikom ispitivanja nekih svedoka-oštećenih, optuženi Vidaković se prema njima odnosio bahato. Između ostalog, za svedoka Valentića je rekao da „nije normalan“.³⁷ Predsednik veća ni u ovom ni u drugim slučajevima nije primenio ni jednu od zakonom propisanih mera zaštite svedoka (opomena i novčana kazna).³⁸ Umesto toga, predsednik veća je samo neformalno upozoravao optuženog Vidakovića da se ne obraća na taj način svedocima.

Iako je u ovom predmetu, iz objektivnih razloga, došlo do zastoja u suđenju tokom prve polovine 2013. godine, predsednik veća je dobrom pripremom i efikasnim rukovođenjem pretresom u velikoj meri uspeo da nadoknadi izgubljeno vreme.

37 Glavni pretres održan 10. oktobra 2013. godine. Ovaj komentar optuženog nije dokumentovan u transkriptu.

38 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013 i 45/2013, član 102.

3. Predmet Bihać

Pred Višim sudom u Beogradu³⁹ 2013. godine započet je postupak⁴⁰ protiv okrivljenog Đure Tadića zbog krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva.⁴¹

Tok postupka⁴²

Optužnicom TRZ od 8. aprila 2013. godine⁴³ okrivljenom Đuri Tadiću se stavlja na teret da je 23. septembra 1992. godine, u mestu Duljci (opština Bihać, BiH), kao pripadnik Vojske Republike Srpske (VRS), zajedno sa Zoranom Tadićem, Jovicom Tadićem, Zoranom Bergom, Željkom Babićem⁴⁴, Svetkom Tadićem⁴⁵ i sada pokojnim Slobodanom i Gojkom Đurićem, izvršio ratni zločin protiv civilnog stanovništva. U uniformama, naoružani automatskim oružjem, maskirani kapama i čarapama na glavi, sa dva putnička vozila došli su do mesta Duljci, gde su civili bošnjačke nacionalnosti koji su bili na radnoj obavezi brali šljive. U zatečene civile su ispalili više rafala, neke su ubadali noževima, a kada su videli da se neki od civila skrivaju u štali, na nju su bacili bombu. Tom prilikom ubili su 18 civila (Hasu Hasufovića, Bekira Šahinovića, Safiju Šahinović, Hasniju Šehić, Ismetu Džaferagić, Zejnu Šarić, Sadetu Mujić, Muhu Dupanovića, Mehu Dupanovića, Agu Dupanovića, Šeru Rakića, Husu Šarića, Vahidu Vojić, Fatimu Vojić, Seniju Vojić, Aldinu Vojić, Sabiru Kolaković i Safiju Šehić), a ispalili su i više hitaca u Tahiru Hajrulahović u nameri da je ubiju, ali je ona preživela sa teškim telesnim povredama. Nakon ubistva civila, njihova tela su skupili na gomilu i zapalili.

16

39 Sudsko veće Odeljenja za ratne zločine: sudija Mirjana Ilić (predsednica veća), sudije Bojan Mišić i Dragan Mirković (članovi veća).

40 Broj predmeta: K.Po2 5/13. Tužilaštvo za ratne zločine preuzelo je gonjenje u ovom predmetu od Kantonalnog suda u Bihaću na osnovu Zakona o međunarodnoj pravnoj pomoći u krivičnim stvarima i Ugovora između Republike Srbije i Bosne i Hercegovine o pravnoj pomoći u građanskim i krivičnim stvarima, dok je sâm okrivljeni Đuro Tadić zahtevao da mu se sudi u RS.

41 Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije, *Službeni list SFRJ* br. 44/76, 36/77, 56/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90 i *Službeni list SRJ* br. 35/92, 37/93 i 24/94, čl. 142 st. 1, u vezi sa čl. 22.

42 Izveštaji Fonda za humanitarno pravo sa suđenja, transkripti glavnog pretresa, optužnice i presude dostupni na: <http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/bihac.html>, pristupljeno 30. maja 2014. godine.

43 Broj predmeta: KTO 3/13.

44 Zoran Tadić, Jovica Tadić, Zoran Berga i Željko Babić su na osnovu Sporazuma o priznanju krivice, za isto krivično delo pravosnažno osuđeni pred Kantonalnim sudom u Bihaću.

45 Svetko Tadić je nedostupan državnim organima Srbije.

Glavni pretres počeo je 26. juna 2013. godine a okončan je 12. decembra 2013. Održano je ukupno sedam dana suđenja, tokom kojih je okrivljeni izneo svoju odbranu i saslušano je 25 svedoka, od kojih deset oštećenih.

Iznoseći svoju odbranu, okrivljeni Đuro Tadić poricao je izvršenje krivičnog dela za koje se tereti. Naveo je da je bio pripadnik Rajinovačke čete VRS i da je sredinom septembra 1992. godine, zbog povreda zadobijenih na ratištu, bio na kućnom lečenju u svom selu Rajinovac. U tom periodu poginuo je njegov rođeni brat Tomislav Tadić, čije telo je bilo izmasakrirano. Dan nakon sahrane brata, 22. septembra 1992. godine, pred njegovu kuću došao je pokojni Gojko Đurić. Naterao ga je, preteći mu oružjem, da ga zajedno sa braćom Svetkom i Jovicom, bratancem Zoranom, Željkom Babićem i Zoranom Bergom odveze do jednog mesta. Krenuo je svojim putničkim vozilom. Nije znao kuda idu, pa je vozio sve dok mu Gojko nije rekao da stane u Duljcima u blizini ljudi koji su brali šljive. Tada je Gojko istrčao iz kola i počeo da puca na njih. Kada je video da Gojko puca na civile, izašao je iz kola i pitao ga što je to uradio, a ljudima koji su brali šljive rekao je da beže. Gojko je isterao ostale iz kola i naredio im da pođu za njim a okrivljeni je, zajedno sa bratom Svetkom, odvezao kola nekoliko stotina metara dalje, okrenuo ih i vratio se kući. Gojko mu je sutradan ispričao da je u Duljcima ubio devet civila.

Okrivljeni Tadić je tokom iznošenja odbrane u istrazi i na glavnom pretresu više puta menjao iskaz. Tako je prvo rekao da ga je Gojko Tadić naterao da ih vozi, zatim da Gojko nije bio sa njima u vozilu dok su išli u Duljce, mada nije mogao da objasni iz kog razloga je i tada morao da vozi, te kako mu je bilo poznato gde treba da ide. Takođe, prvobitno je tvrdio da je rekao civilima koji su brali šljive da beže, a kasnije da je to rekao ljudima koji su ih čuvali. Nakon što su mu predočene razlike u odnosu na odbranu koju je iznosio tokom istrage, tvrdio je da su iste nastale zato što ga „sudija nije dobro razumeo“. Za svoje rođake, koji su pred sudom u Bihaću priznali krivicu, navodi da ga terete samo iz razloga da bi za sebe izdejstvovali blaže kazne. Netačne su njihove tvrdnje da je postojao dogovor da osвете pokojnog Tomislava.

U dokaznom postupku ispitano je ukupno 25 svedoka: četvorica saizvršilaca (Jovica i Zoran Tadić, Zoran Berga i Željko Babić, koji su pred Kantonalnim sudom u Bihaću priznali krivicu za ovo krivično delo), 10 oštećenih od kojih su 5 bili očevici događaja, kao i 11 svedoka koji o događaju imaju neposredna ili posredna saznanja.

Svedoci-saizvršioci Jovica Tadić, koji je rođeni brat okrivljenog, i Zoran Tadić, bratanac okrivljenog, iskoristili su zakonsko pravo da zbog bliskog srodstva sa

okrivljenim ne svedoče. Svedoci Zoran Berga i Željko Babić potvrdili su da je postojao dogovor među saizvršiocima da se osvete zbog pogibije Tome Tadića, te da su zbog toga svi otišli u Duljce i ubili muslimanske civile koji su brali šljive. Svedok Željko Babić naveo je da su se nakon sahrane Tomislava Tadića njegova braća (osuđeni Jovica i optuženi Đuro Tadić) i Zoran Tadić dogovorili da ga osvete, i da je optuženi sutradan krenuo zajedno sa njima u Duljce. Svedok Zoran Berga je potvrdio da su on i optuženi Tadić istim kolima krenuli u Duljce i da su svi nosili automatske puške.

Oštećeni koji su bili očevici zločina, identično opisuju kritični događaj - civili bošnjačke nacionalnosti bili su na radnoj obavezi u berbi šljiva, kada su naišli uniformisani i maskirani vojnici i na njih otvorili vatru iz automatskog oružja. Neki od njih prepoznali su među napadačima Zorana Bergu, Zorana Tadića i Gojka Đurića. Svojim iskazima veoma uverljivo su opisali redosled događaja i u tom delu potvrdili navode iz optužnice. Njihova svedočenja potvrdili su i svedoci Mile Pepić i Milan Ivančević, koji su kao zaposleni u JP „Srpska privreda“, u kritično vreme bili u Duljcima.

18

Na glavnom pretresu je svedočilo i sedam pripadnika tadašnjeg redovnog i rezervnog sastava policije, pod čijom kontrolom su se nalazili Rajinovac i Duljci. Oni nisu imali neposrednih saznanja o samom događaju, ali su svojim iskazima doprineli rasvetljavanju šireg konteksta događaja. Naime, nekoliko dana pre stradanja civila u Duljcima, na ratištu je poginulo nekoliko pripadnika Rajinovačke čete VRS čija su tela bila izmasakrirana, među kojima je bio i Tomislav Tadić. Meštani su bili revoltirani. Stoga je, iz bezbednosnih razloga, 21. septembra 1992. godine Štab TO doneo odluku da se u čitavom kraju prekine radna obaveza branja šljiva, kao i da se obezbeđuju sahrane poginulih. Posle sahrane poginulih vojnika, ubijeno je ukupno 37 civila bošnjačke nacionalnosti u okolnim mestima kao što su Orašac, Duljci, Čukovi, a veliki broj civila se iz straha razbežao po okolini. Policija je vršila uviđaje, a stradanjem civila bavila se i vojna bezbednost, jer su pojedinci, za koje se sumnjalo da su mogući izvršioци, bili pripadnici vojske.

Nalaz FHP-a

Ovaj postupak rezultat je dobre saradnje u predmetima ratnih zločina između tužilaštava Srbije i BiH. Dobro pripremljen postupak u kojem sudsko veće postupa na profesionalan način, i pored objektivnih poteškoća u vidu preza-uzetosti sudnica u Višem sudu u Beogradu i potrebe prilagođavanja slobodnim terminima u Sudu Bosne i Hercegovine radi ispitivanja svedoka putem video

linka, omogućili su da se dokazni postupak, i pored većeg broja svedoka, završi u roku od nepunih šest meseci.

4. Predmet Sanski Most

Pred Odeljenjem Višeg suda⁴⁶ u toku 2013. godine vodio se postupak⁴⁷ protiv Miroslava Gvozdena zbog krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva.⁴⁸

Tok postupka⁴⁹

Optužnicom TRZ od 2. aprila 2013. godine optuženom Miroslavu Gvozdenu stavljeno je na teret da je 5. decembra 1992. godine, u mestima Tomašica i Sasina (opština Sanski Most, BiH), po prethodnom dogovoru da osvete njegovog poginulog brata Radoslava Gvozdena, zajedno sa pripadnicima VRS Milom Gvozdenom⁵⁰, Ostojom Gvozdenom, Bojanom Gvozdenom i maloletnim Zoranom Šimčićem⁵¹, ubio šest civila hrvatske nacionalnosti (Petra Topalovića, Milu Topalovića, Matu Matoša, Mariju Šalić, Dragicu Šalić i Mandu Matoš) i pokušao ubiti Pilju Šalića.⁵²

Glavni pretres je počeo 12. juna 2013. godine. Tokom 2013. godine održano je pet dana suđenja, tokom kojih je okrivljeni izneo svoju odbranu i ispitano je devet svedoka, od kojih je troje oštećenih.

Optuženi je negirao izvršenje krivičnog dela. Iznoseći svoju odbranu, istakao je da je u navedeno vreme živeo u Beogradu i da je otišao u rodno mesto Usorci (opština Sanski Most, BiH), na sahranu brata Radoslava Gvozdena zva-

46 Sudsko veće Odeljenja za ratne zločine: sudija Bojan Mišić (predsednik veća), sudije Mirjana Ilić i Dragan Mirković (članovi veća).

47 Broj predmeta: K.Po2 br. 4/13.

48 Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije, *Službeni list SFRJ* br. 44/76, 36/77, 56/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90 i *Službeni list SRJ* br. 35/92, 37/93 i 24/94, čl. 142 st. 1, u vezi sa čl. 22.

49 Izveštaji Fonda za humanitarno pravo sa suđenja, transkripti glavnog pretresa, optužnice i presude dostupni na: <http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/bihac.html>, pristupljeno 30. maja 2014. godine.

50 Nedostupan državnim organima Republike Srbije.

51 Ostoja Gvozden, Bojan Gvozden i Zoran Šimčić su u postupku pred Kantonalnim sudom u Bihacu dobili status svedoka-pokajnika (u zamenu za oslobađanje od krivičnog gonjenja, svedoče protiv svojih saizvršilaca).

52 Ovaj predmet dostavljen je TRZ iz Kantonalnog suda u Bihacu nakon što je potpisan protokol o saradnji tužilaštava Srbije i BiH u procesuiranju ratnih zločina. Više o protokolu videti u delu *Regionalna saradnja*, str. 7.

nog „Crni“, koji je poginuo kao borac VRS. Sahrana je bila 3. decembra 1992. godine. Njoj su prisustvovali bratovi saborci, inače dalji rođaci Ostoja, Bojan i Mile Gvozden, kao i Zoran Šimčić. Tom prilikom čuo je Milu Gvozdena kako kaže: „Crni, osvetićemo te.“ Dana 5. decembra 1992. godine bio je u društvu sa svim pomenutim rođacima, kada ih je Mile pozvao da krenu u susedno selo Sasine. Krenuli su naoružani u pravcu sela Sasine u kojem žive Hrvati, a on je nosio automatsku pušku. Po ulasku u selo, kod prve kuće su primetili veću grupu ljudi. Tu je odmah ubijen jedan stariji čovek i jedna žena stara oko 50 godina. Tu se nalazila i konjska zaprega sa drvima na kojima su sedela dva čoveka i jedan dečak od 6-7 godina. Ljudi koji su bili na kolima su ubijeni, a on je detetu rekao da beži. Ostali su zatim otišli do jedne kuće u blizini, iz koje je čuo pucnje, tako da mu nije poznato koliko lica je u kući stradalo i ko ih je ubio. Čitav događaj je ostavio na njega veoma jak utisak, tako da ne može da se seti ko je pucao i ubio ljude u Sasini. Vratili su se u Usorce svojim kućama, a isto veče je došla vojna policija i sve ih uhapsila.

20

Svedoci Bojan Gvozden i Zoran Šimčić svojim iskazima terete optuženog. Navode da su u vreme rata u BiH bili pripadnici VRS. Prisustvovali su sahrani rođaka i saborca Radoslava Gvozdena zajedno sa optuženim, Milom i Ostojom Gvozdenom. Tokom sahrane, Mile Gvozden je nagoveštavao da bi se trebali osvetiti zbog Radoslava, tako što bi se neki ljudi zaplašili. U susedno hrvatsko selo Sasine krenuli su naoružani 5. decembra 1992. godine, navodno zbog problema koje je u ranijem periodu Mile imao sa nekim momkom iz tog sela. Dolaskom do prve kuće zatekli su veću grupu ljudi, Hrvata i Srba. Mile i optuženi su ušli u dvorište, i došlo je do nekog komešanja. Mile je pitao jednog čoveka kako se zove, pa kada mu je ovaj odgovorio da je Topalović, Mile ga je ubio, a odmah zatim je ubio još dve žene. Tom prilikom optuženi nije pucao. Nakon ovog događaja krenuli su kući i na putu sreli jednu zapregu na kojoj su sedela dva čoveka i jedan dečak. Mile je ubio jednog čoveka, a nakon toga su on i optuženi pucali i u drugog čoveka. Nešto kasnije, Mile i optuženi su ušli u jednu kuću iz koje su se čuli pucnji, a Mile ih je obavestio da su „ubili mladence“.

Svedok Ostoja Gvozden potvrdio je postojanje dogovora o osveti.⁵³

Svedok-oštećeni Marinko Topalović naveo je da se zajedno sa ocem i njegovim kolegom Piljom Šaljićem vozio na zaprežnim kolima, kada su ih u Sasini zastavili naoružani mlađi muškarci. Jedan od njih je pucao u njegovog oca i ubio

53 Rezime svedočenja Ostoje Gvozdena videti na: <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2013/06/SanskiMost-14-06-2013.pdf>, pristupljeno 27. maja 2014. godine.

ga, a zatim i u Pilju, koga je teško ranio. Prepoznao je okrivljenog kao osobu koja je pucala.

Nalaz FHP-a

Dosadašnji tok postupka obeležilo je skandalozno ponašanje branioca Branimira Gugla, koji je doveo u zabludu kako svog branjenika tako i sud, što će imati za posledicu nepotrebno odugovlačenje postupka.

Naime, prema odredbama Zakonika o krivičnom postupku, branilac okrivljenog može biti samo advokat, a u postupcima koji se vode zbog krivičnih dela za koja je propisana kazna zatvora u trajanju od osam godina ili teža kazna, u koja spadaju i krivična dela ratnih zločina, odbrana je obavezna - od prvog saslušanja pa sve do pravosnažnog okončanja postupka.⁵⁴ Kako je branilac okrivljenog bilo lice koje nije upisano u imenik advokata⁵⁵, smatra se da okrivljeni tokom dosadašnjeg postupka nije imao branioca. Stoga će se sve procesne radnje koje su do sada preduzete, morati ponoviti, da bi se okrivljenom osiguralo pravo na odbranu.

Mada su ovakve pojave retke, očigledno je da će sud ubuduće morati da vrši dodatnu proveru da li lica koja se pojavljuju kao branioci ispunjavaju zakonom predviđene uslove da to zaista i budu.

5. Predmet *Beli Manastir*

Pred Odeljenjem Višeg suda⁵⁶ vodi se ponovljeni postupak⁵⁷ protiv okrivljenih Zorana Vukšića, Slobodana Strigića i Branka Hrnjaka zbog krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva.⁵⁸

54 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013 i 45/2013, član 74, stav 1. tačka 2.

55 Branimiru Guglu izrečena je disciplinska mera brisanja iz imenika advokata u periodu od 29. maja 2009. do 29. maja 2011. godine. Po isteku mere, Gugl nije zatražio ponovni upis u imenik advokata.

56 Sudsko veće Odeljenja za ratne zločine: sudija Dragan Mirković (predsednik veća), sudije Mirjana Ilić i Bojan Mišić (članovi veća).

57 Broj predmeta: K.Po2 br. 9/13.

58 Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije, *Službeni list SFRJ* br. 44/76, 36/77, 56/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90 i *Službeni list SRJ* br. 35/92, 37/93 i 24/94, čl. 142 st. 1, u vezi sa čl. 22.

Tok postupka⁵⁹

Optužnicom TRZ⁶⁰ od 23. juna 2010. godine Zoran Vukšić, Slobodan Strigić, Branko Hrnjak i Velimir Bertić se terete da su, kao pripadnici Jedinice za posebne namene SUP-a Beli Manastir (Hrvatska), u periodu od avgusta pa do decembra 1991. godine u Belom Manastiru vršili protivpravna zatvaranja i povrede telesnog integriteta, primenjivali mere zastrašivanja i terora, mučenja i nečovečnog postupanja prema civilima hrvatske nacionalnosti, i to Zoran Vukšić i Velimir Bertić, dok su ubistva civila izvršili optuženi Zoran Vukšić, Slobodan Strigić i Branko Hrnjak.⁶¹

Glavni pretres je počeo pred Odeljenjem Višeg suda⁶² 1. novembra 2010. godine, tokom kojeg je održano 23 dana suđenja i ispitano ukupno 55 svedoka, od kojih su 13 oštećeni.

Sudsko veće⁶³ donelo je 19. juna 2012. godine presudu kojom je okrivljene oglasilo krivim i osudilo Zorana Vukšića na maksimalnu kaznu zatvora u trajanju od dvadeset godina, Slobodana Strigića na deset, Branka Hrnjaka na pet i Velimira Bertića na jednu godinu i šest meseci zatvora.

22

Najvažniji nalazi prvostepene presude od 19. juna 2012. godine⁶⁴:

- i. Presudom je utvrđeno da je okrivljeni Zoran Vukšić 10. oktobra 1991. godine, po prethodnom dogovoru sa Zoranom Madžarcem⁶⁵, ubio Adama Barića, tako što je Madžarac sa NN pripadnikom SUP-a Beli Manastir, iz njihove kuće izveo bračni par Adama i Anu Barić i odvezao ih do naselja Sudaraš, gde ih je čekao optuženi Vukšić, koji je zatim ubio Adama Barića pucnjem u potiljak, dok je Anu Barić pokušao lišiti života tako što joj je nožem zadao tri ubodne rane u predelu vrata i time joj naneo teške telesne povrede opasne po život.

59 Izveštaji Fonda za humanitarno pravo sa suđenja, transkripti glavnog pretresa, optužnice i presude dostupni na: http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/beli_manastir.html, pristupljeno 30. maja 2014. godine.

60 Ovaj predmet Državno odvjetništvo Republike Hrvatske ustupilo je TRZ na osnovu sporazuma o saradnji u progonu učinilaca krivičnih dela ratnih zločina, zločina protiv čovečnosti i genocida.

61 Integralna verzija optužnice dostupna na: www.tuzilastvorz.org.rs.

62 Broj predmeta: K.Po2 br. 45/2010.

63 Sastav veća: sudija Dragan Mirković (predsednik veća), sudije Olivera Anđelković i Tatjana Vuković (članice veća).

64 Analizu presude videti u: Fond za humanitarno pravo, *Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2012. godini*, (Beograd: FHP, 2013), str 73; anonimizovana verzija presude dostupna na: <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2013/12/Beli-Manastir-Prvostepena-presuda.pdf>, pristupljeno 27. maja 2014. godine.

65 U odnosu na Zorana Madžarca postupak je u prekidu jer nije dostupan državnim organima.

- ii. Optuženi Zoran Vukšić je 28. avgusta 1991. godine prilikom napada na naselje Kozarac bezrazložno pucao po kućama i u pravcu civila, pa je tako ubio Ivu Maleka, a Josipu Vidu naneo teške telesne povrede pucajući mu iz pištolja u noge.
- iii. Optuženi Vukšić i Bertić su u SUP-u Beli Manastir fizički zlostavljali i zastrašivali veći broj protivpravno zatvorenih civila hrvatske nacionalnosti. Tukli su ih nogama i palicama, terali ih da se međusobno šamaraju, stavljali im pištolje u usta, pretili da će ih zakolju, terali ih da pevaju „četničke“ pesme. Optuženi Bertić je naterao jednog civila da trči bos po strnjici, istovremeno trčeći za njim i udarajući ga nogama, a potom, pošto ga je navodno pustio da pobegne, za njim organizovao „lov na zeca“, da bi ga posle ponovo uhvatio i pretukao. Jednog zatvorenog civila je tukao pendrekom, pretio da će da ga zakolje zbog sina, koji je bio pripadnik MUP-a Hrvatske, i istovremeno ga terao da peva „četničke“ pesme.
- iv. Optuženi Vukšić, Strigić i Hrnjak su 17. oktobra 1991. godine, po prethodnom dogovoru Vukšića i Madžarca, lišili života četvoro hrvatskih civila, članova porodice Čičak. Službenim vozilom kojim je upravljao Strigić odvezli su porodicu Čičak do napuštenog salaša “Karaševo”, nakon čega su prvo iz vozila izveli Matu Čička, koga je optuženi Vukšić ubô nožem u vrat i ubio ga. Zatim su iz vozila izveli Ivana i Vinka, koje je Vukšić ubio iz puške. Antusu Vukšić i Strigić ubili pucanjem iz automatske puške. Nakon ubistva porodice Čičak, vratili su se u Beli Manastir i u stanu Zorana Madžarca podelili stvari i novac koje su prethodno oduzeli od oštećenih.

Protiv ove presude žalbe su izjavili TRZ, branioci okrivljenih i okrivljeni Slobodan Strigić.

Odeljenje Apelacionog suda donelo je 29. marta 2013. godine presudu⁶⁶ kojom je potvrdilo prvostepenu presudu u odnosu na okrivljenog Velimira Bertića, a istu ukinulo u odnosu na optuženog Zorana Vukšića, Slobodana Strigića i Branka Hrnjaka i u tom delu predmet vratilo prvostepenom sudu na ponovni postupak i odlučivanje. Po nalazu Odeljenja Apelacionog suda, prvostepena presuda je zahvaćena bitnim povredama odredaba krivičnog postupka, jer prvostepeni sud nije obrazložio razloge o odlučujućim činjenicama u vezi sa ubistvom porodice Čičak. Naime, prvostepeni sud je, u odnosu na ovaj događaj, činjenično stanje zasnovao na Hrnjakovoj odbrani, datoj na glavnom pretresu. Međutim, razloge zbog kojih prvostepeni sud prihvata Hrnjakovu odbranu, Odeljenje Apelacionog suda je ocenilo kao nedovoljne. Ukazano je i na postojanje nesaglasnosti između odbrane okrivljenog Hrnjaka i materijalnih dokaza, odnosno iskaza svedoka i

66 Broj predmeta: KžI Po2 br. 7/12.

mišljenja veštaka u odnosu na povrede Mate Čička. Naime, Hrnjak je u svojoj odbrani naveo da Vukšić nije pucao u Matu Čička, već da ga je ubô nožem u vrat, dok je veštak Dunjić utvrdio da je oštećeni Mate zadobio ustrelnu povredu na glavi. Sporno je i njegovo priznanje, jer Hrnjak nije priznao radnje izvršenja dela, već samo da je prisustvovao kritičnom događaju. Konačno, Odeljenje Apelacionog suda smatra da se iz samog opisa krivičnog dela datog u izreci presude ne vidi u čemu se, u odnosu na okrivljenog Hrnjaka, sastoji radnja saizvršilaštva, odnosno njegovog učešća u izvršenju krivičnog dela.

Ponovljeni postupak⁶⁷ počeo je, pred izmenjenim većem⁶⁸, 25. septembra 2013. godine. U toku 2013. godine održana su četiri dana suđenja, tokom kojih su okrivljeni izneli svoje odbrane, a ispitana su i dva veštaka.

Okrivljeni su ostali pri ranije datim odbranama, s tim što je okrivljeni Vukšić po prvi put naveo da su porodicu Čičak ubili okrivljeni Hrnjak i Strigić, tvrdeći da to ranije nije hteo da kaže.

24

Okrivljeni Hrnjak je prilikom iznošenja odbrane ponovio raniju tvrdnju da nije učestvovao u ubistvu članova porodice Čičak, već da je samo bio prisutan prilikom njihovog ubistva. Objasnio je da je krenuo sa ostalim optuženima jer mu je u stanici milicije u Belom Manastiru kolega Đuro Opačić rekao da treba “neke ljude” odvesti u Jagodnjak, da bi se predali JNA. Vukšić je govorio Stigiću kuda da vozi i gde da stane. Kada su se zaustavili, svi su izašli iz vozila. Na zahtev Vukšića, Madžarac je iz vozila izveo jednog čoveka. Vukšić je tog čoveka ubô nožem u vrat, i ponovo tražio od Madžarca da izvede drugog čoveka, koga je zatim ubio iz svog pištolja. Vukšić je i trećeg člana porodice Čičak ubio iz pištolja, a u četvrtog su pucali Vukšić i Strigić iz automatske puške. Hrnjak je istakao da mu je okrivljeni Vukšić posle zločina pretio da o ovom događaju nikome ne priča. Bojao se da će ga Vukšić ubiti jer je bio “najopasniji čovek u Baranji”.

Dušan Dunjić, veštak medicinske struke, ostao je pri ranije datom nalazu i tvrdnji da su oštećeni Mato, Ante, Ivan i Vinko Čičak imali povrede od vatrenog oružja.⁶⁹ Ukazao je da se, uvidom u fotodokumentaciju sa uviđaja, na kojoj

67 Broj predmeta: K. Po2 br. 9/13.

68 Sastav veća: sudija Dragan Mirković (predsednik veća), sudije Mirjana Ilić i Bojan Mišić (članovi veća).

69 Videti izveštaj sa suđenja od 27. novembra 2013. godine, dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2013/11/BeliManastir_ponovljeni_postupak_izvestaj_sa_sudjenja_27.11.2013.pdf, pristupljeno 27. maja 2014. godine.

su tela oštećenih jedno uz drugo, a imajući u vidu povrede koje su zadobili, može zaključiti da su tela pre uviđaja pomerana.

Milan Kunjadić, veštak balističar, izjašnjavao se o položaju tela oštećenih u trenutku povređivanja, kao i o oružju kojim su povrede nanete i redosledu povređivanja.⁷⁰ Izjašnjavajući se o predlogu branilaca da se u dokaznom postupku izvrši rekonstrukcija događaja, istakao je da ni nakon rekonstrukcije ne bi mogao dati detaljniji nalaz.

Sudsko veće odbilo je predloge odbrane da se ponovo ispituju ranije ispitani svedoci, kao i svedoci koji o predmetnom događaju nemaju neposrednih saznanja. Takođe, odbijeni su predlozi branilaca da se izvrši rekonstrukcija događaja, jer veće smatra da je izvođenje takve dokazne radnje nepotrebno. Dokazni postupak je završen 13. decembra 2013. godine, a iznošenje završnih reči određeno je za februar 2014. godine.

Nalazi FHP-a

Presuda Odeljenja Apelacionog suda u delu koji se odnosi na kazne, nastavak je neprimerene prakse izricanja kazni ispod zakonskog minimuma u predmetima ratnih zločina. Odeljenje Apelacionog suda je potvrdilo prvostepenu presudu optuženom Bertiću kojom je osuđen na kaznu zatvora u trajanju od jedne godine i šest meseci, uz primenu odredaba o ublažavanju kazne ispod zakonskog minimuma zbog postojanja osobito olakšavajućih okolnosti. Obrazlažući ovakvu odluku, Odeljenje Apelacionog suda je između ostalog navelo: "...u prilog tome da je kazna adekvatna i srazmerna težini učinjenog dela ide i to što na strani optuženog otežavajućih okolnosti nije bilo."

Ovakav stav prvostepenog i drugostepenog suda ne odgovara ni utvrđenom činjeničnom stanju. Naime, u presudi je utvrđeno da je okrivljeni telesno povređivao najmanje devet lica, a nekima je pištolj stavljao u usta ili im ga je prislanjao uz glavu, preteći im ubistvom, terao ih da pevaju „četničke“ pesme i primenjivao druge nečovečne akte. Brojnost ovih radnji ukazuje na upornost, bezobzirnost i surovost koje sudovi nisu smeli da zanemare. U isto vreme, olakšavajućim okolnostima dat je preveliki značaj. Okolnost da je okrivljeni u vreme izvršenja dela imao 22 godine i da je bio na granici starosti sa mlađim punoletnim licem, ne predstavlja okolnost kojoj bi trebalo dati poseban značaj kada je reč o predmetima ratnih zločina.

70 Videti izveštaj sa suđenja od 28. novembra 2013. godine, dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2013/11/Beli-Manastir_-_ponovljeni-postupak_lzvestaj_sa_sudjenja_28.11.2013.pdf, pristupljeno 27. maja 2014. godine.

Apelacioni sud je pravilno ukinuo prvostepenu presudu u odnosu na ubistvo porodice Čičak, te ukazao prvostepenom sudu da je potrebno detaljnije ceniti odbranu okrivljenog Hrnjaka. Posebno je istakao da nije potpuno obrazloženo iz kog razloga se prihvata deo njegove odbrane da pre ubistva porodice Čičak nije odlazio u njihovu kuću, i pored suprotnih iskaza svedoka, kao i navodi o mestu i načinu njihovog ubistva, s obzirom da njegova odbrana nije u skladu sa fotodokumentacijom i nalazom veštaka o nastalim povredama kod pokojnog Mate Čička. Naime, sud je prihvatio navode Hrnjaka da je okrivljeni Vukšić Matu Čička ubô nožem u vrat, a veštak je u svom nalazu naveo da povrede koje je Mate Čičak zadobio ukazuju na povrede vatrenim oružjem.

U ponovljenom postupku, prvostepeni sud je postupio po nalogima Odeljenja Apelacionog suda i razjasnio nejasne delove Hrnjakove odbrane. Naime, veštak medicinske struke je pojasnio da je prilikom veštačenja o povredama koje je zadobio Mate Čičak, mogao da govori samo o povredama koje su vidljive na skeletnim ostacima, jer mekih tkiva nije bilo prilikom veštačenja. Time ostavlja mogućnost da je Mate Čičak ubijen ubodom noža u vrat, na način kako je to opisao Hrnjak u svojoj odbrani. Takođe, ovaj veštak je u velikoj meri otklonio dilemu u vezi sa razlikom između Hrnjakovog iskaza i fotodokumentacije, jer je veštak obrazložio da su tela porodice Čičak najverovatnije pomerana pre sačinjavanja fotodokumentacije, i opisao iz kojih razloga je došao do takvog zaključka.

U odnosu na nalaz Odeljenja Apelacionog suda, da se iz izreke presude ne vidi u čemu se sastoji radnja saizvršilaštva okrivljenog Hrnjaka, postupanje prvostepenog suda može da se analizira tek nakon donošenja odluke u ponovljenom postupku.

B Predmeti u kojima je tokom 2013. godine doneta prvostepena presuda

6. Predmet Skočić

Odeljenje Višeg suda⁷¹ donelo je 22. februara 2013. godine presudu⁷² kojom je sedam optuženih oglasilo krivim zbog ratnog zločina protiv civilnog stanovništva⁷³ i osudilo ih na kazne zatvora: Zorana Đurđevića i Zorana

71 Sudsko veće Odeljenja za ratne zločine: sudija Rastko Popović (predsednik veća), sudije Vinka Beraha Nikićević i Snežana Nikolić Garotić (članice veća).

72 Broj predmeta: K. Po2 br. 42/10

73 Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije, *Službeni list SFRJ* br. 44/76, 36/77, 56/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90 i *Službeni list SRJ* br. 35/92, 37/93 i 24/94, čl. 142 st. 1, u vezi sa čl. 22.

Stojanovića u trajanju od dvadeset godina, Tomislava Gavrića i Zorana Alića u trajanju od deset godina, Draganu Đekić pet godina, Damira Bogdanovića dve godine, dok je optuženom Đorđu Ševiću utvrdilo kaznu zatvora u trajanju od pet godina i osudilo ga na jedinstvenu kaznu zatvora od petnaest godina⁷⁴.

Tok postupka⁷⁵

Zbog zločina počinjenih u selu Skočić (opština Zvornik, BiH), TRZ je podiglo optužnicu 30. aprila 2010. godine protiv Sime Bogdanovića, Damira Bogdanovića, Zorana Stojanovića, Tomislava Gavrića i Đorđa Ševića. Njima je stavljeno na teret da su, zajedno sa NN vojnicima, kao pripadnici paravojne grupe pod komandom Sime Bogdanovića, 12. jula 1992. godine u Skočiću izvršili ratni zločin nad civilima romske nacionalnosti. Tom prilikom ubili su 22 civila i ranili oštećenog Ziju Ribića. Tri oštećene - „Alfu“ „Betu“ i „Gamu“ - prinudno su zadržali sve do januara 1993. godine. Tokom tog perioda su ih primoravali na rad, tukli, silovali i seksualno se izivljavali nad njima.⁷⁶

Nakon identifikacije još tri pripadnika paravojne grupe Sime Bogdanovića, TRZ je za isti zločin 23. februara 2011. godine podiglo optužnicu protiv Zorana Alića⁷⁷, a 22. decembra 2011. godine protiv Zorana Đurđevića i Dragane Đekić⁷⁸, pa su postupci protiv njih spojeni sa postupkom koji se već vodio protiv okrivljenog Sime Bogdanovića i drugih.

Optuženi Sima Bogdanović preminuo je u avgustu 2012. godine, pa je u odnosu na njega krivični postupak obustavljen.

TRZ je 4. decembra 2012. godine podnelo jedinstvenu optužnicu protiv Damira Bogdanovića, Zorana Stojanovića, Tomislava Gavrića, Đorđa Ševića, Zorana Alića, Zorana Đurđevića i Dragane Đekić.⁷⁹

74 Đorđe Šević pravosnažno je osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 15 godina presudom Okružnog suda u Beogradu K. br. 1419/04 od 15. jula 2005. godine zbog krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva, koje je izvršio nakon krivičnog dela koje je predmet ovog postupka.

75 Izveštaji Fonda za humanitarno pravo sa suđenja, transkripti glavnog pretresa, optužnice i presude dostupni na: <http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/skocici.html>, pristupljeno 31. maja 2014. godine.

76 Optužnica Tužilaštva za ratne zločine KTRZ br.7/08. od 30. aprila 2010. godine, dostupno na: http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/optuznice_cir.htm, pristupljeno 27. maja 2014. godine.

77 Broj predmeta: KTRZ br.11/10.

78 *Ibid.*

79 Broj predmeta: KTRZ br.7/08 od 4. decembra 2012. godine, dostupno na: http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/optuznice_cir.htm, pristupljeno 27. maja 2014. godine.

Tom optužnicom bliže su opisane pojedinačne radnje izvršenja krivičnog dela u odnosu na sve optužene, proširen je i broj žrtava sa 22 na 27, a paravojna grupa pod komandom pok. Sime Bogdanovića, kojoj su pripadali optuženi, označena je kao jedinica srpske strane u sukobu u BiH pod nazivom „Simini četnici“.

Glavni pretres je počeo 14. septembra 2010. godine, a okončan donošenjem presude 22. februara 2013. godine. Tokom glavnog pretresa ispitan je 41 svedok, među kojima je šest oštećenih.

Presudom je utvrđeno da su okrivljeni Stojanović, Šević, Alić, Đurđević i Đekić, zajedno sa NN pripadnicima jedinice „Simini četnici“, 12. jula 1992. godine naoružani ušli u selo Skočić, a zatim bez ikakve vojne potrebe srušili seosku džamiju. Nakon toga, otišli su u deo sela u kojem je živelo 35 Roma i izvršili pretres kuća, tražeći novac i stvari od vrednosti. Potom su iz kuće Hamdije Ribića isterali 32 seljana u dvorište i izvršili njihov pretres. Tom prilikom je okrivljena Dragana Đekić od oštećene „Game“ oduzela zlatni nakit. Za vreme pretresa kuća i oštećenih, pripadnici jedinice „Simini četnici“ su oštećene tukli rukama, nogama i kundacima pušaka, pa su tako prvo pretukli oštećenog Arifa Nuhanovića a zatim ga i ubili. Okrivljeni Stojanović je prvo puškom, a zatim točkom od bicikla tukao oštećenog Esada Aganovića. Pok. Sima Bogdanović je iz Hamdijine kuće izveo oštećenu „Alfu“, vezao joj ruke opasačem i tako vezanu je silovao, da bi joj zatim kleštima izvadio dva zlatna zuba. Za to vreme NN pripadnici jedinice odveli su u staru kuću Hamdije Ribića oštećene „Betu“, staru 13 godina i „Gamu“, staru 15 godina, i tu ih silovali.

Pok. Sima Bogdanović naredio je oštećenima da uđu u kamion, u koji su pripadnici jedinice ubacili i mrtvo telo Arifa Nuhanovića, i potom ih odvezli u selo Malešić. Dolaskom u Malešić naredili su oštećenim „Alfi“, „Beti“ i „Gami“ da izađu iz kamiona. Zajedno sa njima, da ih čuvaju, izašli su okrivljena Dragana Đekić i NN pripadnici jedinice. Okrivljeni Stojanović i Đurđević, zajedno sa pok. Simom Bogdanovićem i drugim NN pripadnicima jedinice, dovezli su oštećene u selo Šetići, do jame koja se nalazi na mestu zvanom Hamzići, pa su noževima i pucanjem iz vatrenog oružja ubili 27 civila koje su bacili u jamu, dok je oštećeni Zijo Ribić, tada star osam godina, preživeo streljanje zadobivši tom prilikom telesne povrede. Za vreme događaja na mestu Hamzići, okrivljeni Alić, saglašavajući se sa radnjama drugih, stajao je u blizini i čuvao stražu.

Takođe, sud je utvrdio da su, u periodu od 12. jula pa do početka septembra 1992. godine, okrivljeni Stojanović, Šević, Đurđević, Alić i Đekić, zajedno sa drugim NN pripadnicima jedinice boravili u selu Malešić, a u drugoj polovini avgusta pridružili su im se okrivljeni Damir Bogdanović i Tomislav Gavrić. Oštećene „Alfa“, „Beta“ i „Gama“ su bile zatvorene po kućama u selu, a pripadnici jedinice su im naređivali da moraju raditi šta god od njih bude traženo

jer će ih u protivnom ubiti, pa su one prale njihovu odeću, spremale im hranu i kuće u kojima su bili smešteni. Za vreme boravka u Malešiću oštećene su u više navrata tukli okrivljeni Stojanović, Alić, Đurđević i Đekić. Oštećene su za sve to vreme pripadnici jedinice seksualno ponižavali, pa je okrivljeni Đurđević zajedno sa NN pripadnicima primoravao oštećene „Betu“ i „Gamu“ da gole šetaju po stolovima, a oštećenoj „Alfi“ pretio da će morati da popije njegovu spermu iz čaše. Sve oštećene su u više navrata silovali NN pripadnici jedinice, među kojima su bili i pojedini optuženi. Tako su oštećenu „Alfu“ u više navrata silovali i okrivljeni Stojanović, Đurđević, Alić i Gavrić. Oštećenu „Betu“ su silovali okrivljeni Stojanović, Alić i Gavrić, a oštećenu „Gamu“ okrivljeni Gavrić.

Ocenjujući psihički odnos okrivljenih prema krivičnom delu, sud je zaključio da su oni postupali sa direktnim umišljajem.

Odlučujući o vrsti i visini kazne, sud je okrivljenom Damiru Bogdanoviću kao olakšavajuće okolnosti cenio porodične prilike, te da je u vreme izvršenja krivičnog dela pripadao kategoriji mlađih punoletnih lica sa tek navršenih 20 godina, da u vreme izvršenja krivičnog dela nije bio osuđivan, kao i njegovu presudnu ulogu u tome da oštećene „Alfa“ i „Beta“ prežive rat, a od otežavajućih okolnosti težinu izvršenog dela i nastale posledice. Sve navedene olakšavajuće okolnosti, kao međusobno povezane, sud je ocenio kao naročito olakšavajuće, pa je okrivljenom ublažio kaznu ispod zakonom propisanog minimuma.

29

Okrivljenom Zoranu Stojanoviću sud je kao olakšavajuće okolnosti cenio da je otac dvoje dece i da je u vreme izvršenja dela bio u stanju bitno smanjene uračunljivosti.

Okrivljenom Zoranu Aliću kao olakšavajuće cenjene su okolnosti da je u ratu izgubio nogu, te da je u vreme izvršenja dela bio star 17 godina i pripadao kategoriji starijih maloletnika.

Okrivljenom Zoranu Đurđeviću kao olakšavajuća okolnost cenjene su porodične prilike.

Od otežavajućih okolnosti okrivljenima Stojanoviću, Aliću i Đurđeviću sud je cenio težinu izvršenog dela i nastale posledice, okolnosti pod kojima je delo izvršeno, njihove pobude, a posebno brojnost radnji izvršenja. Ustanovljeno je da su posledice dela teške, jer je grupa kojoj su pripadali i ovi optuženi ubila 28 lica, među kojima je bilo starijih ljudi, dece uzrasta od 2 do 16 godina i žena u podmakloj trudnoći. Takođe, utvrđeno je da su ispoljili visok stepen surovosti, agresivnosti, bezobzirnosti, upornosti i odlučnosti prilikom izvršenja dela.

Na strani okrivljenih Stojanovića i Đurđevića, sud je kao otežavajuću okolnost cenio i njihovu raniju osuđivanost zbog krivičnih dela protiv života i tela ljudi i

imovine. I okrivljenom Aliću takođe je cenjen raniji život, odnosno osuđivanost, ali ne za istovrsno krivično delo, dok okrivljenom Đurđeviću sud nije cenio činjenicu da je pred ovim sudom osuđen zbog istovrsnog krivičnog dela, jer se radi o nepravosnažnoj presudi.⁸⁰

Kao olakšavajuće okolnosti na strani okrivljenog Tomislava Gavrića cenjene su njegove porodične prilike, dok je od otežavajućih okolnosti cenjena njegova višestruka osuđivanost za krivična dela protiv imovine.

U odnosu na okrivljenu Draganu Đekić, sud je kao olakšavajuće okolnosti cenio da je u vreme izvršenja dela imala 17 godina, porodične prilike, neosuđivanost, a od otežavajućih okolnosti težinu izvršenog krivičnog dela i nastale posledice, okolnosti pod kojima je delo izvršeno i pobude, te odsustvo saosećanja sa patnjama bespomoćnih žrtava.

Okrivljenom Đorđu Ševiću sud je kao olakšavajuće okolnosti cenio da je u vreme izvršenja krivičnog dela bio mlađe punoletno lice sa tek navršenih 20 godina, njegove teške porodične prilike, okolnost da je u vreme izvršenja dela bio u stanju smanjene računljivosti, te da je bio neosuđivan, dok je kao otežavajuće okolnosti cenio težinu izvršenog krivičnog dela i nastale posledice, pobude i okolnosti pod kojima je delo izvršeno. Iako je okrivljeni Đorđe Šević pravosnažno osuđen zbog krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva, ova činjenica nije cenjena kao otežavajuća okolnost, jer se radi o krivičnom delu koje je izvršeno nakon predmetnog krivičnog dela, a izrečenu kaznu sud mu je uzeo kao utvrđenu.

Sud je našao da nije dokazano da je okrivljeni Zoran Stojanović izvršio nečovečno postupanje i vređanje ljudskog dostojanstva tako što je naredio Mehmedu i Esadu Aganoviću (dedi i unuku) da svuku odeću i da vrše oralni seks među sobom. Takođe, tokom postupka nije dokazano ni da je okrivljeni Đorđe Šević silovao oštećene „Alfu“ i „Betu“ i učestvovao u ubistvu civila na mestu Hamzići.

Protiv ove presude žalbe su izjavili okrivljeni i njihovi branioci, kao i TRZ. Predmet je upućen Apelacionom sudu u Beogradu, pa se tokom 2014. godine očekuje odluka ovog suda po izjavljenim žalbama.

Nalazi FHP-a

Tokom ovog postupka TRZ je postupalo profesionalno i trudilo se da identifi-

80 Zoran Đurđević je presudom Višeg suda u Beogradu, K. Po2 7/2011. od 4. juna 2012. godine (predmet *Bijeljina*) osuđen zbog ratnog zločina protiv civilnog stanovništva na kaznu zatvora u trajanju od 13 godina.

kuje i privede pravdi što veći broj izvršilaca ovog zločina i na taj način potpuno rasvetli ovaj događaj. Tako su, nakon podizanja prve optužnice kojom je bilo obuhvaćeno pet izvršilaca, tokom postupka identifikovana još tri izvršioca koje je TRZ procesuiralo. TRZ je, takođe, izmenjenom optužnicom proširilo broj žrtava ubijenih na mestu Hamzići sa 22 na 27, čime je obuhvatilo sve stradale Rome iz sela Skočić.

Postupak su obeležila veoma potresna svedočenja i reakcije oštećenih, zaštićenih svedokinja „Alfe“, „Bete“ i „Game“. Oštećene su tokom svedočenja imale snažne emotivne reakcije na pitanja optuženih i na samo njihovo prisustvo u sudnici. Međutim, one pre, tokom i nakon suđenja nisu imale psihološku podršku jer Služba za podršku i pomoć svedocima i oštećenim pri Odeljenju Višeg suda nema psihologa. Psihološka podrška ovim svedokinjama zasigurno bi uticala na kvalitet njihovog iskaza i umanjila psihološke posledice svedočenja.⁸¹

Predsednik veća je pokazao primerenu senzibilnost prilikom ispitivanja žrtava seksualnog nasilja. Naime, on je upozoravao optužene da se svedokinjama obraćaju pristojno i da im persiraju, a takođe je odbijao pitanja koja su bila omalovažavajuća. U situacijama kada su optuženi komentarisali izjave svedokinja, predsednik veća je reagovao neformalnim upozorenjem da će im oduzeti reč ukoliko nastave sa takvim ponašanjem.

U pogledu izrečenih kazni, sve pojedinačne kazne su adekvatne delima za koje su optuženi proglašeni krivim izuzev u slučaju Damira Bogdanovića gde je sud neprimereno primenio institut ublažavanja kazne i izrekao kaznu zatvora ispod zakonskog minimuma, u trajanju od samo dve godine. Zakonodavac je jasno odredio da okolnosti koje omogućavaju sudsko ublažavanje kazne moraju biti izuzetnog karaktera, što porodične prilike i godine života optuženog svakako nisu. U isto vreme, potpuno je izostalo obrazloženje iz kojih razloga je sud kao olakšavajuću okolnost ocenio presudnu ulogu optuženog da oštećene „Alfa“ i „Beta“ prežive rat, pa se sâmo navođenje ove okolnosti ne može smatrati izuzetnom okolnošću koja bi opravdala primenu ovog instituta.

7. Predmet *Mark Kashnjeti*

Odeljenje Višeg suda⁸² je u ponovljenom postupku 21. juna 2013. godine do-

81 Detaljnije u: Fond za humanitarno pravo, *Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2012. godini*, (Beograd: FHP, 2013), str. 22.

82 Veće Odeljenja za ratne zločine: sudija Vinka Beraha Nikičević (predsednica veća), sudije Snežana Nikolić Garotić i Rastko Popović (članovi veća).

nelo presudu⁸³ kojom je oglasilo krivim Marka Kashnjetija zbog krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva⁸⁴ i osudilo ga na kaznu zatvora u trajanju od dve godine.

Tok postupka⁸⁵

Optužnicom TRZ od 11. maja 2012. godine, koja je četiri puta precizirana, optuženom Marku Kashnjetiju stavljeno je na teret da je 14. juna 1999. godine u Prizrenu (Kosovo), za vreme trajanja oružanog sukoba, priključivši se Oslobodilačkoj vojsci Kosova (OVK), u uniformi i sa oružjem, sa NN pripadnicima OVK, u Ulici Arslan Durmiši zaustavio vozilo u kojem su se nalazili oštećeni Božidar Đurović i Ljubomir Zdravković, naredio im da izađu iz vozila, pretresao ih i uzeo im lična dokumenta, novac i druge stvari od vrednosti. Potom im je vezao ruke kanapom, te ih je, sa ostalim pripadnicima OVK, pod pretnjom oružjem, sproveo do dvorišta jedne kuće, udarajući povremeno kundakom puške Božidara Đurovića po glavi i telu. Oštećene je, zajedno sa ostalim NN pripadnicima OVK, držao zatvorene više sati, da bi ih potom zajedno sa Miroslavom Jovanovićem, koga su ranije zatvorili NN pripadnici OVK, odvezao do prizrenskog naselja Ortokol i naredio im da idu u Srbiju.

32

Glavi pretres počeo je 13. septembra 2012. godine. Održana su četiri dana suđenja, tokom kojih je optuženi izneo svoju odbranu, a ispitano je i osam svedoka, od kojih su dva oštećena. Sud je 19. novembra 2012. godine doneo presudu⁸⁶ kojom je optuženog Marka Kashnjetija oglasio krivim i osudio ga na kaznu zatvora u trajanju od dve godine. Protiv ove presude žalbe su izjavili i TRZ i branilac optuženog.

Odeljenje Apelacionog suda je 8. marta 2013. godine donelo rešenje⁸⁷ kojim je uvažilo žalbu branioca, ukinulo presudu i predmet vratilo prvostepenom sudu na ponovno suđenje. Po nalazu Odeljenja Apelacionog suda, prvostepena presuda sadrži bitne povrede krivičnog postupka jer u istoj nisu dati razlozi o činjenicama koje su bile predmet dokazivanja, a oni koji su dati potpuno su nejasni. Naime, kada je reč o postojanju oružanog sukoba u vreme izvršenja

83 Broj predmeta: K. Po2 br. 3/2013.

84 Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije, *Službeni list SFRJ* br. 44/76, 36/77, 56/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90 i *Službeni list SRJ* br. 35/92, 37/93 i 24/94, čl. 142 st. 1, u vezi sa čl. 22.

85 Izveštaji Fonda za humanitarno pravo sa suđenja, transkripti glavnog pretresa, optužnice i presude dostupni na: <http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/kasnjeti.html>, pristupljeno 31. maja 2014. godine.

86 Broj predmeta: K. Po2 br. 3/12.

87 Broj predmeta: KžI Po2 br. 1/13.

dela, Odeljenje Apelacionog suda je ukazalo da je u to vreme već bio potpisan Kumanovski sporazum o prekidu vatre na teritoriji Kosova. Takođe, sporno je i svojstvo optuženog kao pripadnika jedne od strana u sukobu, s obzirom da nije navedeno na osnovu čega je takav njegov status utvrđen.

Apelacioni sud je takođe našao da je prvostepeni sud propustio da u dokaznom postupku sprovede antropološko veštačenje, kojim bi se utvrdilo da li se optuženi zaista nalazi na fotografiji na osnovu koje je TRZ identifikovalo optuženog i koja je ključni dokaz TRZ, te da je neosnovano odbio predlog odbrane da se izvrši uvid u snimak „Klan Kosova TV“, na kojem jedna osoba tvrdi da lice koje se nalazi na fotografiji nije optuženi. Konačno, Odeljenje Apelacionog suda je smatralo da prvostepeni sud nije uložio dovoljno napora da se putem video konferencijske veze ispituju Mentor Čočaj i Bajram Čočaj koji žive na Kosovu, a čije ispitivanje je predložila odbrana.

Ponovljeno suđenje započeto je 19. aprila 2013. godine. Tokom tri dana suđenja ispitana su dva svedoka (putem video konferencijske veze) i dva veštaka, a izvršen je i uvid u snimak „Klan Kosova TV“.

33

Svedok Mentor Čočaj nije želeo da svedoči, navodeći da optuženog ne poznaje. Svedok Ramadan Bytyqi, bivši pripadnik OVK, izjavio je da je u prilogu “Klan Kosova TV” o hapšenju optuženog video fotografiju na kojoj je navodno optuženi, nakon čega se javio televiziji da to demantuje. Optuženog ne poznaje, a osoba na fotografiji za koju TRZ tvrdi da je optuženi Kashnjeti je osoba koju poznaje samo pod nadimkom „Džimi”. To mu je poznato jer se i sâm kao jedan od pripadnika OVK nalazi na fotografiji. Muškarac pod nadimkom „Džimi” je tada imao 21 godinu.

Veštaci su u svom nalazu utvrdili da optuženi poseduje veliki broj antropoloških karakteristika koje su slične antropološkim karakteristikama osobe na dostavljenoj slici iz dnevnih novina “Kurir”.⁸⁸ Stepem sličnosti antropoloških karakteristika između lica na fotografiji i optuženog je, po njihovom mišljenju, takav da se sa velikom verovatnoćom može zaključiti da se radi o istoj osobi. Naveli su da je prilikom veštačenja korišćena metoda “upoređivanja posmatranjem”. Veštak medicinske struke Dušan Dunjić dozvolio je mogućnost da je osoba na fotografiji stara 46 godina, ali nije mogao da odgovori na pitanje branioca - da li dozvoljava mogućnost da je osoba na fotografiji mlađa od 35 godina. Veštak za oblast antropologije Marija Đurić je navela da se starost osobe sa fotografije ne može odrediti, ali da se radi o osobi koja je stara između 25 i 50 godina.

88 Fotografija dostupna na: <http://www.kurir-info.rs/prepoznali-zlocinca-kasnjetija-clanak-187978>, pristupljeno: 30. maja 2014. godine.

Sud je i nakon ponovljenog postupka doneo presudu kojom je optuženog oglasio krivim i osudio na kaznu zatvora u trajanju od dve godine. Po nalazu sudskog veća, u vreme izvršenja dela postojao je oružani sukob, što je sud utvrdio iz podnesaka Ministarstva odbrane u kojima se navodi da se vojska sa područja Kosova povlačila u periodu od 10. do 20. juna 1999. godine i da je poslednji oružani sukob vojske sa pripadnicima OVK zabeležen 18. juna 1999. godine. Sud stoga zaključuje da je nebitno da li je u vreme kritičnog događaja, odnosno 14. juna 1999. godine, i na području Prizrena postojao oružani sukob, jer se međunarodno humanitarno pravo primenjuje do potpunog postizanja mira i na čitavom području koje je pod kontrolom neke od strana u sukobu.

Da je optuženi osoba na fotografiji, sud je utvrdio iz iskaza oštećenog Đurovića i svedoka Milana Petrovića, kao i posredno iz iskaza svedoka Miroslava Jovanovića, te nalaza i mišljenja sudskih veštaka. Takođe je utvrđeno da se optuženi priključio pripadnicima OVK, te da su oštećeni imali status civilnih lica.

Nalazi FHP-a

Odeljenje Višeg suda nije u ponovljenom postupku otklonilo sve nedostatke na koje je ukazao Apelacioni sud u rešenju od 8. marta 2013. godine.

I u ovoj presudi Odeljenje Višeg suda zaključuje da se optuženi priključio OVK, a da pri tom uopšte ne daje bilo kakvo obrazloženje na osnovu kojih dokaza je došao do takvog zaključka.

Govoreći o statusu oštećenog Đurovića, sud daje veoma konfuzno obrazloženje. Prvo navodi da je utvrdio kako je isti bio civil, a zatim konstatuje da je imao u vidu navode oštećenog kako je prilikom pretresa u Đurovićevom vozilu pronađeno oružje, „...te s tim u vezi iskaz svedoka Mentor Čočaja, da je prilikom pretresa vozila u kojem su se nalazila dva lica pronađeno oružje“. Osim što je reč o očiglednoj omašci suda, jer svedok Mentor Čočaj nije uopšte svedočio ni na jednu okolnost, pa ni na okolnost posedovanja oružja od strane oštećenog, sud je propustio da objasni iz kojih razloga Đurovića tretira kao civilno lice ako je sâm oštećeni naveo da je imao automatsku pušku.

Sud je prihvatio nalaz veštaka koji su obavili antropološko veštačenje i na njemu zasnovao presudu. Međutim, ovom nalazu se mogu uputiti dva ozbiljna prigovora. Prvo, veštačenje je sprovedeno na osnovu pukog upoređivanja nejasne fotografije i optuženog, bez primene neke savremene tehnike. Običnim posmatranjem utvrđeno je da obe osobe imaju veliki broj istih morfoloških karakteristika. Drugo, nalaz veštaka je krajnje neodređen, jer je prema njemu osoba na fotografiji stara između 25 i 50 godina, čime vrednost ovakvog veštačenja postaje upitna.

Istovremeno, sud uopšte nije analizirao neslaganje iskaza oštećenog Đurovića, koji je tokom postupka isticao da su osobe koje su ga zaustavile bile starosti između 25 i 30 godina, i činjenice da je optuženi Kashnjeti u tom trenutku imao 46 godina.

Iskazi oštećenog Đurovića, te svedoka Petrovića i Jovanovića o navodnom prepoznavanju okrivljenog, morali su biti posebno detaljno ocenjeni, imajući u vidu da je sporna fotografija još od momenta hapšenja optuženog bila objavljena u medijima sa vidno obeleženim licem za koje se navodi da je optuženi.

8. Predmet *Tuzlanska kolona*

Odeljenje Višeg suda⁸⁹ je u ponovljenom postupku donelo 2. decembra 2013. godine presudu⁹⁰ kojom je okrivljenog Iliju Jurišića oglasilo krivim zbog krivičnog dela upotreba nedozvoljenih sredstava borbe⁹¹ i osudilo ga na kaznu zatvora u trajanju od 12 godina.

Tok postupka⁹²

Optužnicom TRZ⁹³ od 9. novembra 2007. godine, koja je izmenjena 18. septembra 2009. godine, optuženom Iliji Jurišiću stavljeno je na teret da je 15. maja 1992. godine u Tuzli (BiH), kao pripadnik bošnjačke i hrvatske strane u sukobu, u svojstvu dežurnog u Operativnom štabu SJB u Tuzli, izdao naredbu za napad u trenutku kada je kolona JNA mirno prolazila kroz Tuzlu. Tom prilikom lišen je života najmanje 51 pripadnik JNA, dok je najmanje 50 pripadnika JNA ranjeno. Ovim napadom prekršeni su sporazumi o mirnom povlačenju jedinica JNA iz BiH i iz Tuzle.⁹⁴

Prvostepeno suđenje optuženom Iliji Jurišiću počelo je 22. februara 2008. go-

89 Sudsko veće Odeljenja za ratne zločine: sudija Dragan Mirković (predsednik veća), sudije Mirjana Ilić i Bojan Mišić (članovi veća).

90 Broj predmeta: K Po2 br. 53/10

91 Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije, *Službeni list SFRJ* br. 44/76, 36/77, 56/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90 i *Službeni list SRJ* br. 35/92, 37/93 i 24/94, čl. 148.

92 Izveštaji Fonda za humanitarno pravo sa suđenja, transkripti glavnog pretresa, optužnice i presude na srpskom dostupni na: http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/tuzlanska_kolona.html, pristupljeno 31. maja 2014. godine.

93 Zamenik tužioca za ratne zločine, Milan Petrović.

94 Tužilaštvo za ratne zločine preuzelo je ovaj predmet od Vojnog tužilaštva u Beogradu 2004. godine.

dine pred Okružnim sudom u Beogradu. Sudsko veće⁹⁵ je 22. septembra 2009. godine donelo presudu kojom je optuženi Ilija Jurišić oglasen krivim i osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 12 godina.⁹⁶

Odeljenje Apelacionog suda je, odlučujući o žalbama branilaca i TRZ, otvorilo glavni pretres 22. septembra 2010. godine, tokom kojeg je ispitano 12 svedoka. Sud je tražio od Ministarstva odbrane Republike Srbije sporazum između BiH i SRJ iz aprila 1992. godine o mirnom povlačenju JNA sa teritorije BiH na teritoriju SRJ, kao i naredbu Generalštaba JNA iz aprila ili maja 1992. godine da se vojska povuče sa teritorije BiH. Ministarstvo odbrane dostavilo je traženu naredbu, ali je obavestilo Apelacioni sud da nije u mogućnosti da dostavi sporazum o mirnom izvlačenju JNA sa teritorije BiH, jer je ovaj dokument uništen u NATO bombardovanju 1999. godine.

Odeljenje Apelacionog suda je 11. oktobra 2010. godine donelo rešenje⁹⁷ kojim je uvažilo žalbe odbrane, ukinulo presudu i predmet vratilo prvostepenom sudu na ponovno suđenje. Prema nalazima Apelacionog suda, prvostepeni sud nije pravilno i potpuno utvrdio odlučujuće činjenice o postojanju Sporazuma između BiH i SRJ o mirnom povlačenju JNA sa teritorije BiH, status kasarne „Husinska buna“ u Tuzli, zašto i pod kojim okolnostima je doneta odluka da se jedinica iz kasarne povuče baš 15. maja 1992. godine, da li su optuženom bili poznati sporazumi između BiH i SRJ o povlačenju JNA i između komande kasarne i organa vlasti u Tuzli, da li je on znao za postojanje „perfidnog plana“ za napad na kolonu JNA, kako je glasila naredba za napad i kada je izdata.

Ponovljeno suđenje pred izmenjenim većem⁹⁸ započeto je 6. jula 2011. godine. Održano je 13 sudećih dana, tokom kojih je ispitano 17 svedoka i jedan veštak. Oni su govorili o činjenicama koje, po nalazu Odeljenja Apelacionog suda, nisu bile dovoljno razjašnjene tokom prvog suđenja.

Dana 2. decembra 2013. godine, Odeljenje Višeg suda donelo je presudu kojom je optuženog Iliju Jurišića oglasilo krivim i ponovo ga osudilo na kaznu zatvora u trajanju od 12 godina. Obrazlažući donetu presudu, predsednik veća je naveo da tokom postupka sud nije mogao da pribavi sporazum o povlačenju JNA sa teritorije BiH, koji je zaključen između BiH i SRJ, ali da je veće ocenilo kako je takav sporazum postojao, te da je optuženi sa istim bio upoznat, jer se radi o

95 Sastav veća: Vinka Beraha Nikićević (predsednica veća), sudije Snežana Garotić Nikolić i Vesko Krstajić (članovi veća).

96 Broj predmeta: KV br. 5/2007.

97 Broj predmeta: KŽ1 Po2 br. 5/10.

98 Sastav veća Odeljenja za ratne zločine: sudija Dragan Mirković (predsednik veća), sudije Tatjana Vuković i Olivera Anđelković (članovi veća).

opštepoznatoj činjenici. Takođe, tokom obrazlaganja presude, predsednik veća je naveo da je optuženi bio upoznat sa postojanjem dogovora između komandanta kasarne „Husinska buna“ i civilnih vlasti u Tuzli o povlačenju vojske jer je, kao član Operativnog štaba, u isti došao kritičnog dana i mimo svog redovnog rasporeda.

Postojanje „perfidnog plana“ za napad na vojnu kolonu veće je utvrdilo na osnovu činjenice da su tog dana u Tuzli prestale da rade škole i sudovi, a da je neke stanove koji su se nalazili u zgradama na liniji kretanja vojne kolone zaposela policija. Sud je našao da je raspoređivanje naoružanih ljudi na punktovima i terasama na zgradama oko trase kretanja kolone JNA predstavljalo zasedu za jedinice JNA u povlačenju. Dokaz da je okrivljeni znao za postojanje „perfidnog plana“ veće nalazi i u činjenici da on nije pokušao da prekine napad, niti je o ovom događaju sačinio bilo kakav izveštaj ili belešku.

Nalazi FHP-a

U trenutku pisanja ovog izveštaja, FHP ne raspolaže presudom iz ponovljenog postupka, pa stoga nije u mogućnosti da uradi detaljnu analizu.

37

Međutim, na osnovu uvida u izvedene dokaze tokom ponovljenog postupka može se zaključiti da prvostepeno veće nije u potpunosti postupilo po nalogu Odeljenja Apelacionog suda. Naime, ostalo je nejasno kako je sud utvrdio da je okrivljeni imao saznanja o tome da je između komandanta kasarne u Tuzli Mileta Dubajića i čelnika Tuzle postignut sporazum o izlasku JNA iz grada 15. maja 1992. godine. Naime, neposredni učesnici u ovom događaju, koji su ispitani kao svedoci, o ovoj okolnosti dali su potpuno suprotne iskaze. Tako svedok Ugo Nonković, u to vreme oficir JNA, navodi da je kritičnog dana bio zaključen sporazum između Mileta Dubajića i čelnika Tuzle o izlasku JNA, bez preciziranja datuma izlaska, dok drugi svedoci uopšte nemaju saznanja o postojanju takvog sporazuma. Svedok Mile Dubajić je u svom iskazu naveo da je 15. maja 1992. godine sâm doneo odluku da jedinice JNA započnu izmeštanje. Dalje, svedok Meša Bajrić navodi da optuženog nije obaveštavao o svojim sastancima sa Miletom Dubajićem.

Nije u potpunosti razjašnjena ni uloga optuženog koji, po iskazu Meše Bajrića, načelnika Stanice javne bezbednosti, nije imao nikakvih komandnih ovlašćenja, već je samo preneo njegovu komandu da se „na vatru uzvratu vatrom“. U odnosu na postojanje „perfidnog plana“, veštak vojne struke prof. dr Mileta Stojković je naveo da je plan za napad bio unapred osmišljen, od strane jednog ili više odlično vojno obučanih lica. Međutim, nije isključio mogućnost da se sve desilo i kao posledica činjenice da su stvari izmakle kontroli. Prema njegovom mišljenju, „nije logično da se svesno žrtvuju tako visoki zvaničnici opštine Tuzla,

koji su se nalazili u koloni, kao garant mirnog izvlačenja vojske, osim ako neka neformalna grupa nije otpočela napad na svoju ruku“.

Nakon ponovljenog postupka, sporno je ostalo i pitanje kvalifikacije same naredbe da se „na vatru uzvratiti vatrom“, kao naredbe za napad koju je izdao okrivljeni. Policajci koji su bili učesnici u razmeni vatre na Brčanskoj Malti tvrdili su pred sudom da su na vatru koja je dolazila iz vojne kolone odgovorili vatrom i da za to nisu dobili nikakvu naredbu, jer nije bilo načina da se ta naredba prenese do njih, s obzirom da nisu imali nikakvo sredstvo veze.

Branilac okrivljenog najavio je podnošenje žalbe, pa će konačnu odluku u ovom predmetu morati da donese Odeljenje Apelacionog suda.

9. Predmet Ovčara V

38

Odeljenje Višeg suda⁹⁹ donelo je 1. jula 2013. godine presudu kojom je okrivljenog Petra Ćirića oglasilo krivim zbog krivičnog dela ratni zločin protiv ratnih zarobljenika¹⁰⁰ i utvrdilo mu kaznu zatvora u trajanju od 15 godina, a pošto se okrivljeni već nalazi na izdržavanju kazne zatvora u trajanju od 10 godina koju mu je izrekao Okružni sud u Novom Sadu, izrečena mu je jedinstvena kazna zatvora u trajanju od 20 godina.

Tok postupka¹⁰¹

TRZ¹⁰² je 18. juna 2012. godine podiglo optužnicu kojom se Petar Ćirić tereti da je 21. novembra 1991. godine, kao pripadnik TO Vukovar koja je delovala u sastavu tadašnje JNA, ubijao i zlostavljao ratne zarobljenike iz vukovarske bolnice. Ćiriću je stavljeno na teret da je kao deo streljačkog voda učestvovao u streljanju zatvorenika na mestu zvanom Grabovo i da je, po povratku sa Grabova, ispred hangara na Ovčari učestvovao u streljanju poslednje grupe od desetak ratnih zarobljenika.

99 Sudsko veće Odeljenja za ratne zločine: sudija Rastko Popović (predsednik veća), sudije Vinka Beraha Nikićević i Snežana Nikolić Garotić (članice veća).

100 Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije, *Službeni list SFRJ* br. 44/76, 36/77, 56/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90 i *Službeni list SRJ* br. 35/92, 37/93 i 24/94, čl. 144, u vezi sa članom 22.

101 Izveštaji Fonda za humanitarno pravo sa suđenja, transkripti glavnog pretresa, optužnice i presude na srpskom dostupni na: http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/ovcara_5.html, pristupljeno 31. maja 2014. godine.

102 Zamenik tužioca za ratne zločine Dušan Knežević.

Glavni pretres je počeo 15. novembra 2012. godine, a tokom istog održano je pet sudećih dana i ispitano osam svedoka.

Odeljenje Višeg suda je presudom od 1. jula 2013. godine utvrdilo postojanje svih navoda optužnice, izuzev učešća u streljanju poslednje grupe zatvorenika pred hangarom na Ovčari.

Sud nije prihvatio odbranu okrivljenog da u vreme kritičnog događaja nije bio na Ovčari, ocenjujući je kao neuverljivu i usmerenu na izbegavanje krivične odgovornosti. Učešće okrivljenog u telesnom povređivanju ratnih zarobljenika na Ovčari i streljanju na lokaciji Grabovo, sud je utvrdio na osnovu iskaza svedoka-saradnika Bože Latinovića i Spasoja Petkovića, koje je ocenio kao jasne i uverljive. Takođe, ovi svedoci su prilikom suočenja sa okrivljenim delovali sigurno i ostali dosledni svojim izjavama.

Sud nije našao da je okrivljeni učestvovao u streljanju poslednje grupe od desetak ratnih zarobljenika, za šta je takođe terećen optužnicom, pa je tu radnju izostavio iz izreke presude.

Prilikom odmeravanja kazne, sud je na strani okrivljenog kao olakšavajuće okolnosti cenio njegove porodične prilike i mladost u vreme izvršenja krivičnog dela (23 godine), a od otežavajućih okolnosti cenio je težinu izvršenog dela i nastale posledice, pobude i okolnosti pod kojima je delo izvršeno, bezobzirnost i evidentnu upornost, jer je u pitanju događaj koji je trajao satima, činjenicu da je tom prilikom lišeno života najmanje 200 lica, među kojima je bilo troje maloletnika, dok je najstarija žrtva imala 72 godine. Takođe, cenjene su i činjenice da su među žrtvama bile i dve žene, od kojih je jedna bila u poodmakloj trudnoći, a druga stara 60 godina, zatim da su tela žrtava zatrpavali u dve masovne grobnice bacajući leševe jedne preko drugih, pokazujući na taj način prezir i nepoštovanje prema žrtvama kao prema ljudskim bićima, kao i činjenica da je optuženi više puta osuđivan.

Nalazi FHP-a

Sudski postupak u ovom predmetu je sproveden efikasno i u kratkom vremenskom roku. Tome su doprinele i odredbe ZKP o usaglašavanju strana u postupku o nespornim činjenicama.¹⁰³ Naime, mnoge činjenice o događajima koji su bili predmet optužnice protiv Petra Ćirića već su bile utvrđene u ne-

103 Član 349. stav 4. Zakonika o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

kim ranijim postupcima.¹⁰⁴ Tako, u ovom predmetu nije bilo potrebno posebno dokazivati postojanje nekih bitnih činjenica kao što su postojanje oružanog sukoba, status i identitet oštećenih, svojstvo okrivljenog, vreme, mesto i način izvršenja krivičnog dela. Te činjenice su na pripremnom ročištu stranke učinile nespornim.

Posmatrajući izrečenu zatvorsku kaznu samo za ovo krivično delo, u trajanju od 15 godina, posebno imajući u vidu niz otežavajućih okolnosti, ista deluje kao preniska. Međutim, pošto je okrivljeni već pravosnažno osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 10 godina, njemu se ni oštrijom kaznom nije mogla izreći veća jedinstvena kazna zatvora.

Sud je prilikom izricanja kazne optuženom uzeo u obzir i olakšavajuće okolnosti – porodične prilike i mladost. Bez obzira na činjenicu da je optuženom izrečena višegodišnja kazna, praktično maksimalna kazna po zakonu, čini se krajnje neprimerenim uzimanje u obzir ovih olakšavajućih okolnosti kod izvršenja tako teškog dela sa ogromnim brojem žrtava, kao i zbog činjenice da se više od 60 žrtava pogubljenih na Ovčari još uvek vodi kao nestalo a da Ćirić tokom postupka nije pomogao u otkrivanju lokacije na kojoj su skrivena tela ubijenih.

10. Predmet *Čelebići*

Odeljenje Višeg suda¹⁰⁵ donelo je 18. novembra 2013. godine presudu¹⁰⁶ kojom je Samira Hondu oslobodilo optužbi zbog krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva.¹⁰⁷

Tok postupka¹⁰⁸

Protiv Samira Honde TRZ je 17. maja 2013. godine podiglo optužnicu¹⁰⁹, kojom mu je stavljeno na teret da je kao pripadnik Armije BiH i stražar u logoru

104 Predmeti *Ovčara* (okr. Vujović i dr), *Ovčara II* (okr. Bulić), *Ovčara III* (okr. Sireta)

105 Sudsko veće: sudija Snežana Nikolić Garotić (predsednica veća), sudije Vinka Beraha Nikićević i Rastko Popović (članovi veća).

106 Broj predmeta: K. Po2 br. 8/13.

107 Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije, *Službeni list SFRJ* br. 44/76, 36/77, 56/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90 i *Službeni list SRJ* br. 35/92, 37/93 i 24/94, čl. 144, u vezi sa članom 22.

108 Izveštaji Fonda za humanitarno pravo sa suđenja, transkripti glavnog pretresa, optužnice i presude na srpskom dostupni na: <http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/celebic.html>, pristupljeno 31. maja 2014. godine.

109 Broj predmeta: KTO br. 6/13.

„Čelebići“ (opština Konjic, BiH), u kome su bili zatočeni civili srpske nacionalnosti – tokom juna, jula i avgusta meseca 1992. godine, u više navrata tukao zatočene civile i tako im nanosio brojne telesne povrede, te da je učestvovao u mučenju civila tako što ih je zajedno sa drugim stražarima zatvarao u šaht u kojem nije bilo dovoljno vazduha i držao ih u istom 24 časa.

Glavni pretres je počeo 11. septembra 2013. godine. Održano je sedam sudećih dana i isпитano 11 svedoka.

Iznoseći svoju odbranu, okrivljeni je negirao izvršenje delâ za koja se tereti i naveo da je optužen na osnovu lažne izjave oštećenog Zorana Đorđića. Objasnio je da je bio pripadnik 43. brigade Armije BiH i da je sam dostavio sudu potvrdu o tome. Bio je raspoređen kao stražar u logoru „Čelebići“, u periodu kada je u logoru bio zatočen i oštećeni Đorđić, ali ističe da nikoga nije tukao niti povređivao. Govoreći o uslovima u logoru, naveo je da su uslovi bili loši, jer su zatočeni spavali u hangarima na betonu i dobijali male količine hrane koja je bila nekvalitetna. Zatočeni su bili tučeni i ubijani. O ubistvu zatočenika svedočio je, kao svedok optužbe, pred Sudom BiH u krivičnom postupku protiv nekadašnjeg stražara Ese Macića, dok je u istom postupku Zoran Đorđić bio svedok odbrane. Oštećenog Đorđića sretao je i posle rata, ali mu prilikom tih susreta oštećeni nikada nije spomenuo da mu je bilo šta loše učinio. U toku 2012. godine oštećeni Đorđić je došao u Bijeljino, u kuću njegove sestre i zeta i tom prilikom je tražio novac da ga ne prijavi. Odbio je da oštećenom dâ novac i prijavio ga policiji, pa smatra da ga oštećeni lažno tereti zbog prijavljivanja, te da je nagovorio neke svedoke da ga lažno terete. Naveo je da nekadašnji zatočeni u logoru, Željko Živak i Dragan Đorđić, mogu da potvrde da nikada nije tukao i mučio Zorana Đorđića.

U dokaznom postupku sud je, pored oštećenog, ispitao još sedam svedoka koji su bili zatočeni u logoru „Čelebići“, pročitao iskaze tri svedoka - bivša logoraša, te izvršio uvid u presudu Suda BiH u postupku koji je vođen protiv Ese Mucića i upoznao se sa sadržinom zapisnika o iskazima 10 svedoka koji su svedočili u tom postupku. Svedoci koji su ispitani u ovom postupku, iako su bili skoncentrisani na radnje koje je preduzimao Eso Macić, spominjali su i druge stražare u logoru, ali niko od njih nije spomenuo okrivljenog Samira Hondu. Takođe, na predlog odbrane, sud se upoznao sa sadržinom iskaza okrivljenog i nekoliko svedoka, koje su dali pred nadležnim organima u BiH, i to iz postupaka koji su se vodili po krivičnim prijavama za iznudu protiv oštećenog Zorana Đorđića. Ovaj dokaz sud je izveo i pored protivljenja tužioca, nalazeći da se radi o potkrepljivanju odbrane okrivljenog, koji je tvr-

dio da ga je Zoran Đorđić ucenjivao i pretio mu da će ga prijaviti za navodno počinjeno krivično delo ukoliko mu ne dâ novac, te da je zbog toga Đorđića prijavio policiji.

Presudom Odeljenja Višeg suda od 18. novembra 2013. godine utvrđeno je da optuženi Samir Hondo nije izvršio krivično delo koje mu je optužnicom stavljeno na teret.

Tokom obrazlaganja presude, predsednica veća je istakla da tokom postupka nisu bile sporne činjenice da je u vreme događaja na području BiH postojao oružani sukob, da je okrivljeni bio pripadnik jedne od strana u sukobu, da je postojao logor u Čelebićima u koji su dovođeni civili srpske nacionalnosti, te da su u logoru izvršeni mnogi zločini. Sporno je bilo da li je okrivljeni preduzeo radnje za koje ga TRZ tereti.

Sud nije prihvatio iskaz oštećenog Zorana Đorđića, kojim je teretio okrivljenog, jer njegove ključne navode nisu potvrdili drugi svedoci koji su bili prisutni prilikom kritičnih događaja. Iz istih razloga sud nije poklonio veru ni svedoku Bori Mrkajiću, smatrajući da je veoma nerealno da prilikom zatvaranja logoraša u šaht, u kojem je bilo zatvoreno 17 ljudi, samo Boro Mrkajić spominje okrivljenog a istovremeno svedok Rajko Đorđić, koji je bio zatvaran u šaht dva puta, nikada nije video okrivljenog, niti je čuo da ga je neko od logoraša spominjao u vezi sa ovim događajem.

Takođe, sud smatra da je oštećeni Zoran Đorđić kompromitovan svedok, jer se protiv njega u BiH vodi postupak za iznudu novca, te da je njegov iskaz neistinit, neuverljiv i motivisan željom da naškodi okrivljenom.

Predsednica veća je prilikom objavljivanja presude istakla da veće saoseća sa žrtvama, ali da to ne može biti osnov za donošenje osuđujuće presude, a da bi time prilikom podizanja optužnica trebalo da se rukovodi i TRZ.

Nalazi FHP-a

Ovo je do sada najbrže okončan postupak u prvom stepenu koji se vodio pred Odeljenjem Višeg suda. Okrivljeni je uhapšen 20. marta 2013. godine na graničnom prelazu Badovinci, prilikom ulaska u Srbiju, a TRZ je već 17. maja 2013. godine podiglo optužnicu. Suđenje je trajalo ukupno dva meseca. Tome je doprineo profesionalan rad sudskog veća i dobra pripremljenost branioca optuženog.

Predmet protiv Samira Honde izrazit je primer loše i površne pripreme

predmeta od strane TRZ. Neubedljivost prikupljenih dokaza i očigledan nedostatak kredibiliteta ključnog svedoka-oštećenog upućuju na zaključak da je predmet pripremljen na brzinu, bez vođenja računa o interesima pravde. Ovaj predmet predstavlja nepotrebno trošenje resursa i TRZ i suda, koji su mogli biti upotrebljeni za procesuiranje nekog od brojnih nerazjašnjenih zločina.

II. Predmet *Milan Škrbić*

Odeljenje Višeg suda donelo je 13. septembra 2013. godine presudu¹¹⁰ kojom je prihvatilo Sporazum o priznanju krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva¹¹¹, zaključen između okrivljenog Milana Škrbića i TRZ, i osudilo ga na kaznu zatvora u trajanju od sedam godina.

TRZ je podiglo optužnicu¹¹² protiv Milana Škrbića¹¹³ kojom mu je stavljeno na teret da je, kao pripadnik VRS, 26. juna 1992. godine, zajedno sa pokojnim Vladom Unčaninom, u mestu Sanica (opština Ključ, BiH) ubio dva civila muslimanske nacionalnosti, Šukriju Medića i Refika Mešanovića.

43

Sud je potvrdio sporazum kojim su se okrivljeni Milan Škrbić i TRZ saglasili da je okrivljeni izvršio krivično delo u vreme, na mestu i na način kako je to navedeno u optužnici, te da mu se za to delo izrekne kazna zatvora od sedam godina.

Ovo je prvi sporazum o priznanju krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva.¹¹⁴ Raniji sporazumi koje je TRZ sklopilo sa okrivljenima odnosili su se na pomaganje u skrivanju haških optuženika.

Češćom primenom ovog procesnog instituta u predmetima ratnih zločina znatno bi se skratilo trajanje krivičnih postupaka. TRZ i sudovi se rasterećuju u radu i dobijaju mogućnost da više vremena posvete rešavanju drugih, složenijih predmeta.

110 Broj predmeta: K. Po2 br. 6/14 i SPK – Po2 br. 2/2013.

111 Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije, *Službeni list SFRJ* br. 44/76, 36/77, 56/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90 i *Službeni list SRJ* br. 35/92, 37/93 i 24/94, čl. 142, stav 1.

112 Broj predmeta: Kto br. 4/13 i Kto br. 5/13.

113 Predmet *Milan Škrbić* TRZ je preuzelo od Kantonalnog tužilaštva u Bihaću (BiH).

114 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013 i 45/2013, član 313.

C Predmeti u kojima je tokom 2013. godine doneta drugostepena odluka

12. Predmet *Bijeljina*

Odeljenje Apelacionog suda¹¹⁵ donelo je 25. februara 2013. godine presudu¹¹⁶ kojom je preinačilo presudu Odeljenja Višeg suda od 4. juna 2012. godine¹¹⁷ u pogledu odluke o kazni dvojici okrivljenih, Draganu Joviću i Alenu Ristiću. Sud je povećao kaznu zatvora okrivljenom Draganu Joviću sa 15 na 20 godina, dok je okrivljenom Alenu Ristiću smanjio kaznu zatvora sa 12 na 10 godina. U odnosu na okrivljenog Zorana Đurđevića, Apelacioni sud je potvrdio prvostepenu presudu kojom je osuđen na kaznu zatvora od 13 godina.¹¹⁸

Tok postupka¹¹⁹

TRZ¹²⁰ je 5. juna 2011. godine podiglo optužnicu protiv Dragana Jovića, Zorana Đurđevića i Alena Ristića zbog krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva¹²¹. Njima je stavljeno na teret da su 14. juna 1992. godine, u večernjim časovima u Bijeljini (BiH), kao pripadnici dobrovoljačke jedinice, zajedno sa Miloradom Živkovićem¹²² i Danilom Spasojevićem¹²³ ušli u kuću oštećenog Rame Avdića tražeći od njega oružje. Kada im je isto predato, izvršili su pretres kuće i oduzeli novac i nakit. Potom su, uz pretnju oružjem, u prisustvu njegove supruge Fate i sina Kurema, prinudili njegovu ćerku Nizamu i snaju Hajretu da skinu odeću, a zatim ih silovali i nad njima vršili protivprirodni blud. Optuženi Dragan Jović potom je ubio Ramu Avdića tako što mu je stavio cev

115 Sudsko veće: sudija Siniša Važić (predsednik veća), sudije Sonja Manojlović, Sretko Janković, Omer Hadžiomerović i Miodrag Majić (članovi veća).

116 Broj predmeta: KžI. Po2 br. 6/12.

117 Broj predmeta: K. Po2 br. 7/2011.

118 Ovaj predmet Republici Srbiji ustupila je BiH na osnovu Ugovora između Srbije i BiH o pravnoj pomoći u građanskim i krivičnim stvarima.

119 Izveštaji Fonda za humanitarno pravo sa suđenja, transkripti glavnog pretresa, optužnice i presude na srpskom dostupni na: <http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/bijeljina.html>, pristupljeno 31. maja 2014. godine.

120 Zamenik tužioca za ratne zločine Dušan Knežević.

121 Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije, *Službeni list SFRJ* br. 44/76, 36/77, 56/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90 i *Službeni list SRJ* br. 35/92, 37/93 i 24/94, čl. 142, stav 1, u vezi sa članom 22.

122 Okrivljeni Milorad Živković nalazi se u bekstvu i u odnosu na njega razdvojen je krivični postupak.

123 Presudom Vrhovnog suda Republike Srpske, Danilo Spasojević pravosnažno je osuđen zbog ovog krivičnog dela na kaznu zatvora u trajanju od 5 godina.

puške u usta i izvršio opaljenje. Nakon njegovog ubistva, okrivljeni su napustili kuću i sa sobom povelu oštećene Nizam i Hajretu. Proveli su ih kroz grad gole i bose i odveli do kuće oštećene Dese Todorović od koje su zatim oduzeli novac, nakit i putnički automobil kojim su, zajedno sa Nizamom i Hajretom, krenuli prema Brčkom. Zaustavili su vozilo u selu Ljeljenča, izveli oštećene i ponovo ih silovali i vršili nad njima protivprirodni blud, nakon čega su se udaljili, a oštećene ostavili na putu.

Glavni pretres je počeo 4. jula 2011. godine.¹²⁴ Tokom pretresa je održano 11 dana suđenja i ispitano 10 svedoka.¹²⁵ Presudom od 4. juna 2012. godine okrivljeni su oglašeni krivim za dela koja su im stavljena na teret optužnicom i osuđeni su na kazne zatvora: Dragan Jović u trajanju od 15 godina, Zoran Đurđević 13 godina i Alen Ristić 12 godina.

Prilikom odmeravanja kazni, sud je u odnosu na sve optužene kao otežavajuće okolnosti cenio težinu izvršenog dela i nastale posledice, zatim naročitu bezobzirnost koju su optuženi ispoljili prilikom njegovog izvršenja, koja se ogleda u tome da su nastojali da oštećene ponize i nanesu im teške duševne patnje, te da se nisu osvrtni ni na saznanje da se oštećena Hajreta samo četiri dana pre kritičnog događaja porodila. Sud je cenio i da su oštećene narušenog psihičkog zdravlja i da su nakon preživljene traume napustile mesto prebivališta.

Od olakšavajućih okolnosti, sud je optuženima Draganu Joviću i Zoranu Đurđeviću cenio porodične i imovinske prilike, a optuženom Alenu Ristiću da je u vreme izvršenja dela bio mlađe punoletno lice.

Protiv ove presude žalbe su izjavili TRZ, svi okrivljeni i njihovi branioci. TRZ je izjavilo žalbu zbog odluke o krivičnoj sankciji u odnosu na okrivljene Dragana Jovića i Zorana Đurđevića, a okrivljeni i njihovi branioci izjavili su žalbe iz svih žalbenih razloga.

Odlučujući o žalbama, Odeljenje Apelacionog suda donelo je 25. februara 2013. godine presudu kojom je delimično uvažilo žalbe TRZ i branioca okrivljenog Alena Ristića, pa je prvostepenu presudu preinačilo samo u delu odluke o kazni za okrivljene Dragana Jovića i Alena Ristića.

¹²⁴ Sudsko veće: sudija Vinka Beraha Nikićević (predsednica veća), sudije Snežana Garotić Nikolić i Rastko Popović (članovi veća).

¹²⁵ Više o toku suđenja videti u: Fond za humanitarno pravo, *Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2012. godini*, (Beograd: FHP, 2013), i Fond za humanitarno pravo, *Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2011. godini*, (Beograd: FHP, 2012).

Stav Odeljenja Apelacionog suda je da prvostepeni sud u odnosu na okrivljenog Dragana Jovića „...nije u dovoljnoj meri cenio kao otežavajuću okolnost, tokom postupka na nesumnjiv način utvrđenu ispoljenu veću kriminalnu količinu, te nije u dovoljnoj meri dao značaj ponašanju ovog okrivljenog prilikom izvršenja krivičnog dela, za koga oštećeni misle da je bio glavni, kao i činjenicu da je lišio života oštećenog Ramu Avdića samo zbog sumnje da je naoružavao ‘muslimansku stranu’, pa i iskazanu bezobzirnost i brutalnost i nastupele teške posledice po oštećene u vidu narušenog psihičkog zdravlja.“

U odnosu na okrivljenog Alena Ristića, Odeljenje Apelacionog suda je našlo da je prvostepeni sud pravilno utvrdio olakšavajuće i otežavajuće okolnosti, ali da prilikom odmeravanja kazne ipak nije u dovoljnoj meri cenio mladost okrivljenog u vreme izvršenja krivičnog dela, pošto je on tada imao 19 godina, „njegovu ulogu u svim dešavanjima kritičnom prilikom“, a posebno njegovo zdravstveno stanje.

Nalaz FHP-a

46

Prvostepeni sud je potpuno i pravilno utvrdio činjenično stanje i pravilno primenio odredbe domaćeg krivičnog zakonodavstva i međunarodnog humanitarnog prava. Takođe, veće je tokom postupka pokazalo primerenu brigu za dobrobit žrtava seksualnog nasilja i primenilo adekvatne mere njihove zaštite tokom ispitivanja.

U pogledu izrečenih kazni, Odeljenje Apelacionog suda je donelo pravilnu odluku kada je preinačilo prvostepenu presudu u delu o kazni u odnosu na okrivljenog Dragana Jovića i osudilo ga na maksimalnu kaznu zatvora u trajanju od 20 godina, nalazeći da je to, u konkretnom slučaju, jedina adekvatna i neophodna kazna da bi se ostvarila svrha kažnjavanja. Ovakav stav Apelacionog suda ohrabruje, posebno kada se ima u vidu da su posledice onoga što su preživele obe oštećene (žrtve seksualnog nasilja) trajne prirode. Osim toga, strogo kažnjavanje počinitelaca seksualnog nasilja pozitivno utiče i na odluku žrtava seksualnog nasilja da svedoče u postupcima protiv počinitelaca.

Iz istih razloga, odluka Odeljenja Apelacionog suda da smanji kaznu Alenu Ristiću jer - po uverenju ovog suda - treba dati veći značaj olakšavajućoj okolnosti da je Ristić bio mlađe punoletno lice, ne može se prihvatiti kao pravična. Sa stanovišta žrtava koje su u to vreme takođe bile mlade osobe, umanjenje kazne Ristiću zbog njegove mladosti je krajnje neprimereno. Takođe, nejasno je i šta je sud cenio kao olakšavajuću okolnost kada je reč o njegovom ponašanju u kritičnim događajima. Naime, sud nije naveo ni jednu radnju optuženog koja bi mogla imati takav značaj.

Predmet *Bijeljina* je još jedan u nizu predmeta u kojem je sud pri izricanju kazni davao značaj olakšavajućim okolnostima koje su neprimerene predmetima ratnih zločina, poput porodičnih prilika.

13. Predmet *Lički Osik*

Odeljenje Apelacionog suda¹²⁶ donelo je 13. marta 2013. godine presudu¹²⁷ kojom je preinačilo presudu Višeg suda u Beogradu od 16. marta 2012. godine¹²⁸ u pogledu odluke o kazni okrivljenima Čedi Budisavljeviću i Bogdanu Gruičiću, tako što je Čedi Budisavljeviću povisilo kaznu sa 12 na 13 godina zatvora a Bogdanu Gruičiću umanjilo kaznu zatvora sa 12 na 8 godina¹²⁹. Apelacioni sud je potvrdio kaznu zatvora od 12 godina Mirku Malinoviću i kaznu od 10 godina Milanu Bogunoviću.

Tok postupka¹³⁰

TRZ¹³¹ je 25. juna 2010. godine podiglo optužnicu protiv Čede Budisavljevića, Mirka Malinovića, Milana Bogunovića i Bogdana Gruičića zbog krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva¹³². Njima je stavljeno na teret da su tokom oktobra 1991. godine, na području opštine Lički Osik (Hrvatska), kao pripadnici MUP-a Srpske autonomne oblasti Krajina (SAO Krajina) i TO Teslingrada, ubili pet civila. Okrivljeni Čedo Budisavljević, kao komandir specijalne jedinice MUP-a SAO Krajine i ujedno zamenik komandira stanice milicije Teslingrad, dobio je usmeno naređenje svog pretpostavljenog Dušana Orlovića, načelnika Resora državne bezbednosti MUP-a SAO Krajine¹³³, da Mana Rakića i njegove sinove Dragana, Milovana i ćerku Radmilu, koji su bili lišeni slobode zbog sumnje da poseduju radio stanicu i saraduju sa hrvatskim formacijama, kao i njihovu majku Luciju Rakić liši života. U

126 Sastav veća Odeljenja Apelacionog suda: sudija Siniša Važić (predsednik veća), sudije Sonja Manojlović, Sretko Janković, Miodrag Majić i Omer Hadžiomerović (članovi veća).

127 Broj predmeta: KŽI. Po2 br. 3/12.

128 Broj predmeta: K. Po2 br. 17/11.

129 Prvostepenom presudom Čeda Budisavljević bio je osuđen na 12, a Bogdan Gruičić na 10 godina zatvora.

130 Izveštaji Fonda za humanitarno pravo sa suđenja, transkripti glavnog pretresa, optužnice i presude na srpskom dostupni na: http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/licki_osik.html, pristupljeno 31. maja 2014. godine.

131 Zamenik tužioca za ratne zločine Dušan Knežević.

132 Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije, *Službeni list SFRJ* br. 44/76, 36/77, 56/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90 i *Službeni list SRJ* br. 35/92, 37/93 i 24/94, čl. 142, stav I, u vezi sa članom 22.

133 U odnosu na okrivljenog Dušana Orlovića postupak je razdvojen.

noći između 20. i 21. oktobra 1991. godine, po prethodnom dogovoru, okrivljeni Budisavljević sa Malinovićem i Bogunovićem odlazi do vikendice u kojoj je živela oštećena Lucija. Dok su okrivljeni Malinović i Bogunović čuvali stražu u dvorištu, okrivljeni Budisavljević je ušao u vikendicu i hicima iz vatrenog oružja ubio Luciju, nakon čega su svi zajedno zapalili njen leš i vikendicu. Nekoliko dana kasnije, okrivljeni Čedo Budisavljević, sa okrivljenim Malinovićem, Bogunovićem, Gručićem i Novakovićem¹³⁴, po prethodnom dogovoru, otišao je u prostorije stanice milicije Teslingrad, gde su oštećenima Manu, Draganu, Milovanu i Radmili Rakić, koji su tu bili zatvoreni, lepljivom trakom vezali ruke i zalepili usta, a zatim ih prevezli do jame „Golubnjača“, gde su ih hicima iz vatrenog oružja lišili života i bacili u jamu.¹³⁵

Odeljenje Višeg suda¹³⁶ donelo je 14. marta 2011. godine presudu¹³⁷ kojom je optužene oglasilo krivim za dela koja su im optužnicom stavljena na teret i osudilo ih na kazne zatvora u trajanju od po 12 godina.¹³⁸

48

Protiv ove presude žalbu su izjavili TRZ i branioci svih okrivljenih, pa je Odeljenje Apelacionog suda, 10. novembra 2011. godine, donelo rešenje¹³⁹ kojim je uvažilo žalbe, ukinulo prvostepenu presudu i predmet vratilo prvostepenom sudu na ponovni postupak.

U ponovljenom postupku, Odeljenje Višeg suda je otklonilo nedostatke na koje je drugostepeni sud ukazao. Dana 16. marta 2012. godine donelo je presudu kojom je okrivljene ponovo oglasilo krivim i osudilo Čedu Budisavljevića i Mirka Malinovića na kazne zatvora u trajanju od po 12 godina, a okrivljene Milana Bogunovića i Bogdana Gručića na kazne zatvora od po 10 godina.

Protiv ove presude žalbe su izjavili TRZ i branioci svih okrivljenih. TRZ je izjavilo žalbu zbog odluke o kazni, predlažući da se prvostepena presuda preinači

134 U odnosu na okrivljenog Gorana Novakovića postupak je razdvojen.

135 Ovaj predmet Državno odvjetništvo Republike Hrvatske ustupilo je TRZ na osnovu Sporazuma o saradnji u progonu učinilaca krivičnih dela ratnih zločina, zločina protiv čovečnosti i genocida, potpisanog između Tužioca za ratne zločine Republike Srbije i Glavnog državnog odvjetnika Republike Hrvatske.

136 Sudsko veće Odeljenja za ratne zločine: sudija Vinka Beraha Nikićević (predsednica veća), sudije Snežana Nikolić Garotić i Rastko Popović (članovi veća).

137 Broj predmeta: K. Po2 br. 46/10.

138 Videtu u: Fond za humanitarno pravo, *Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2012. godini*, (Beograd: FHP, 2013).

139 Broj predmeta: Kž1 Kpo2 br. 7/11.

tako da se okrivljenima izreknu strože kazne. Branioci okrivljenih izjavili su žalbe iz svih žalbenih razloga.

Odlučujući o žalbama, Odeljenje Apelacionog suda u Beogradu je usvojilo žalbu TRZ samo u odnosu na okrivljenog Čedu Budisavljevića, kojem je pooštrilo kaznu tako što ga je osudilo na kaznu zatvora u trajanju od 13 godina, kao i žalbu branioca okrivljenog Bogdana Grujića samo u odnosu na kaznu, koju je ublažilo, osudivši ga na kaznu zatvora u trajanju od osam godina. Ostale navode svih žalbi sud je ocenio kao neosnovane, pa je u preostalom delu potvrdio prvostepenu presudu.

Apelacioni sud je zaključio da je prvostepeni sud, prilikom odmeravanja kazne okrivljenom Čedi Budisavljeviću, dao preveliki značaj njegovom priznanju dela kao olakšavajućoj okolnosti, ali da u isto vreme nije u dovoljnoj meri cenio kao otežavajuću okolnost činjenicu da je on pucao u sve članove porodice Rakić. Sa druge strane, sud je zaključio da je prilikom odmeravanja kazne okrivljenom Grujiću, prvostepeni sud dao preveliki značaj otežavajućoj okolnosti da je lišeno života pet članova porodice Rakić, iako okrivljeni nije učestvovao u ubistvu Lucije Rakić.

49

Nalazi FHP-a

U ovom predmetu, ozbiljna kritika sudovima se može uputiti u pogledu visine izrečenih kazni, odnosno ocene olakšavajućih okolnosti.

Prema stavu Odeljenja Apelacionog suda, prvostepeni sud je pravilno utvrdio postojanje olakšavajućih okolnosti. Prvostepeni sud je od olakšavajućih okolnosti na strani svih optuženih imao u vidu protok vremena - 20 godina od izvršenja krivičnog dela. Međutim, kada je u pitanju ova vrsta krivičnih dela, gde je postojanje oružanog sukoba objektivni uslov inkriminacije, protok vremena nema nikakvog značaja, jer nakon prestanka oružanog sukoba delo se više ne može izvršiti. Da protok vremena nije okolnost koja se može uzimati u obzir prilikom odmeravanja kazni za ovu vrstu krivičnih dela, posredno ukazuje i univerzalna odredba o njihovom nezastarevanju. Zbog svih opštepoznatih objektivnih i subjektivnih teškoća i sporosti u procesuiranju ratnih zločina u Srbiji, koje su pogodovale okrivljenima da u dugom vremenskom periodu ne budu pozivani na odgovornost, davanje novog benefita kroz ovakvu olakšavajuću okolnost nije primereno.

Odeljenje Apelacionog suda je pravilno ukazalo da prvostepeni sud u ponovljenom postupku nije u dovoljnoj meri individualizovao kazne prema okrivljenima pojedinačno. Individualizacija kazni izostala je prilikom donošenja prve

prvostepene presude, kojom su svi okrivljeni, bez obzira na njihovu ulogu i učešće u izvršenju krivičnog dela, kao i lične prilike, bili osuđeni na istu kaznu zatvora u trajanju od 12 godina. Više pažnje ovom pitanju prvostepeni sud je posvetio tek u ponovljenom postupku, mada ni tada u dovoljnoj meri u odnosu na sve okrivljene.

Izrečene kazne nisu primerene težini izvršenog dela, posebno u odnosu na okrivljenog Čedu Budisavljevića, čiji je stepen krivične odgovornosti najveći. Iako je Apelacioni sud pooštrio kaznu Budisavljeviću u odnosu na kaznu izrečenu prvostepenom presudom, i ovaj sud je dao važnost njegovom priznanju dela i cenio ga kao olakšavajuću okolnost. Međutim, da bi priznanje izvršenog dela predstavljalo olakšavajuću okolnost, ono ne sme biti samo formalno, već mora odražavati i odnos optuženog prema delu u vidu ispoljenog iskrenog kajanja, i u tom smislu njegovog ponašanja tokom čitavog postupka. Nasuprot ovom očekivanju, optuženi Budisavljević se tokom suđenja ponašao bahato, posebno tokom postavljanja pitanja saoptuženima i svedocima.¹⁴⁰ Ako se ima u vidu da je Budisavljević direktno učestvovao u hladnokrvnom i umišljajnom ubistvu petočlane porodice, kao i bezobzirnost koju je ispoljio prilikom izvršenja dela, te da je u vreme izvršenja dela bio zamenik komandira Stanice milicije Teslingrad, čiji je zadatak bio da sprečava izvršenje krivičnih dela i štiti sve građane, zbog čega je njegova odgovornost bila veća, onda je izrečena kazna morala biti znatno stroža.

14. Predmet *Bosanski Petrovac*

Odeljenje Apelacionog suda¹⁴¹ donelo je 4. novembra 2013. godine rešenje¹⁴² o ukidanju presude Odeljenja Višeg suda¹⁴³ kojom su okrivljeni Neđeljko Sovilj i Rajko Vekić oglašeni krivim zbog krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva¹⁴⁴ i osuđeni na kazne zatvora u trajanju od po osam godina.

¹⁴⁰ Videti u: Fond za humanitarno pravo, *Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2012. godini*, (Beograd: FHP, 2013).

¹⁴¹ Sudsko veće: sudija Dragan Mirković (predsednik veća), sudije Vinka Beraha Nikičević i Snežana Nikolić Garotić (članice veća).

¹⁴² Broj predmeta: KžI Po2 br. 5/13.

¹⁴³ Broj predmeta: K. Po2 br. 6/13.

¹⁴⁴ Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije, *Službeni list SFRJ* br. 44/76, 36/77, 56/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90 i *Službeni list SRJ* br. 35/92, 37/93 i 24/94, čl. 142 u vezi sa članom 22.

Tok postupka¹⁴⁵

Optužnicom TRZ¹⁴⁶ od 6. avgusta 2012. godine, optuženima Neđeljku Sovilju i Rajku Vekiću je stavljeno na teret da su 21. decembra 1992. godine, kao pripadnici VRS, u blizini zaseoka Jazbine (opština Bosanski Petrovac, BiH), susreli i zaustavili civile Mileta Vukelića i Mehmeda Hrkića, nakon čega su Miletu Vukeliću naredili da nastavi kretanje, a oštećenog Mehmeda Hrkića odveli u obližnju šumu i ubili, ispalivši u njega najmanje tri hica.

Glavni pretres je počeo 13. novembra 2012. godine, tokom kojeg je održano pet dana suđenja i ispitano osam svedoka.

Iznoseći svoju odbranu, optuženi su negirali izvršenje krivičnog dela, navodeći da su kritičnog dana krenuli na borbenu liniju iz Bjelaja, od kuće optuženog Rajka Vekića. Uz put su, u blizini zaseoka Jazbine, sreli Mileta Vukelića i Mehmeda Hrkića. Vukelić i Hrkić su bili u civilnom odelu, a Vukelić je na ramenu nosio pušku "papovku". Sa njima su se u prolazu pozdravili i nastavili dalje. Za pogibiju Hrkića čuli su nakon mesec dana, od boraca koji su im došli na borbenu liniju kao smena. Smatraju da ih Vukelić tereti da bi izbegao vlastitu odgovornost, jer su ga naoružanog videli sa Hrkićem neposredno pre njegovog ubistva.

Svedok Mile Vukelić (saslušan putem video konferencijske veze) naveo je da je kritičnog dana bio u kući porodice Plećaš gde je sreo Hrkića sa kojim je bio u prijateljskim odnosima. Odatle je zajedno sa njim krenuo svojoj kući. Tog dana je bio nenaoružan. Usput su ih sreli optuženi koji su bili naoružani automatskim puškama. Zaustavili su ih i njemu naredili da nastavi ka svojoj kući, dok su Hrkića zadržali, rekavši mu da hoće da razgovaraju sa njim. Nakon dva sata, optuženi su došli kod njega kući i rekli da su ubili Hrkića, ali da o tome ne sme nikome da govori.

Svedokinja Jelka Plećaš, koja je svedočila putem video konferencijske veze iz Suda BiH, potvrdila je da kritičnog dana Mile Vukelić nije bio naoružan i da je zajedno sa Mehmedom Hrkićem napustio njihovu kuću, te da ju je ubrzo nakon njihovog odlaska pozvala svekrva i rekla joj da je čula pucanj i Hrkića kako zove u pomoć i nekome viče: "Ne, pustite me", nakon čega je i ona čula dva pucnja.

145 Izveštaji Fonda za humanitarno pravo sa suđenja, transkripti glavnog pretresa, optužnice i presude na srpskom dostupni na: http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/bosanski_petrovac.html, pristupljeno 31. maja 2014. godine.

146 Ovaj predmet je putem Međunarodne pravne pomoći dostavljen TRZ iz Kantonalnog suda u Bihacu.

Svedoci Boško Romić i Đurađ Salapura (koji je svedočio putem video konferencijske veze) naveli su da je neposredno pre ovog događaja došlo do pogibije većeg broja pripadnika VRS sa područja Bosanskog Petrovca u sukobima sa Armijom BiH, nakon čega je došlo do ubistava Muslimana.

Dana 11. marta 2013. godine, sud je doneo presudu kojom je optužene oglasio krivim za delo koje im je optužnicom stavljeno na teret.

Odbranu optuženih, da su kritičnog dana sreli Hrkića u društvu naoružanog Mileta Vukelića i da su ih u prolazu samo pozdravili, sud nije prihvatio. Istu je ocenio kao neuverljivu i usmerenu na izbegavanje krivične odgovornosti, jer je u suprotnosti sa iskazom svedoka Mileta Vukelića, čiji iskaz na posredan način potvrđuje i svedokinja Jelka Plećaš.

Veće je cenilo i iskaze drugih svedoka koji su naveli da se po selu pričalo kako su ovo delo izvršili upravo optuženi, a u tom svetlu i iskaz svedoka Vukelića koji je naveo da je dan-dva pre ovog događaja na ratištu poginuo Zoran Škorić, vršnjak okrivljenih, zbog čega su oni bili ljuti.

52

Odlučujući o vrsti i visini kazne, veće je optuženima izreklo kazne zatvora u trajanju od po osam godina. Od olakšavajućih okolnosti, sud je okrivljenima cenio njihove lične i porodične prilike, odnosno činjenicu da su oni izbegla lica, da izdržavaju sebe i stare roditelje, da su neosuđivani, te vreme koje je proteklo od izvršenja dela. Od otežavajućih okolnosti, sud je imao u vidu okolnosti pod kojima je delo učinjeno i posledice koje su nastupile.

Protiv ove presude žalbe su izjavili tužilac, zbog odluke o kazni, i branioci okrivljenih iz svih žalbenih razloga.

Odlučujući o žalbama, Odeljenje Apelacionog suda je 20. decembra 2013. godine uvažilo žalbe branilaca i donelo rešenje kojim je ukinulo prvostepenu presudu i predmet vratilo na ponovno suđenje. Po nalaženju Odeljenja Apelacionog suda, prvostepeni sud nije dao jasne zaključke o odlučujućim činjenicama kao što su motivi za izvršenje krivičnog dela, te da su razlozi kojima se sud rukovodio prilikom donošenja pobijane presude neprihvatljivi s obzirom da činjenično stanje nije u potpunosti rasvetljeno.

Nalazi FHP-a

Ovaj postupak okončan je pred prvostepenim sudom u kratkom roku, za samo četiri meseca. Tome je doprinela i primena odredbi ZKP o činjenicama nespornim za strane u postupku. Strane su se saglasile da postojanje oružanog sukoba u BiH u vreme izvršenja dela, pripadnost optuženih VRS, njihova uračunljivost i status oštećenog nisu sporni.

Prvostepeni sud je utvrdio činjenično stanje na osnovu iskaza svedoka Jelke Plećaš i Mileta Vukelića, te obdukcionog zapisnika. Međutim, Odeljenje Apelacionog suda ukazalo je da iskazi ovih svedoka nisu pravilno i potpuno ocenjeni. Naime, svedok Vukelić je rekao da mu je neki komšija ispričao kako je video da su okrivljeni ubili Mehmeda Hrkića, pri čemu se nije izjasnio ko mu je tačno to rekao, a prvostepeni sud je propustio da utvrdi o kom se licu zapravo radi. Takođe, prvostepeni sud nije razjasnio nelogičnost koja se odnosi na deo iskaza ovog svedoka. Radi se o delu iskaza u kojem Vukelić govori da su mu neposredno posle zločina optuženi zapretili da o ovome ne sme da priča, a zatim tvrdi da su se nakon toga oni javno hvalili po selu da su ubili Hrkića. Svedok Jelka Plećaš je navela da okrivljeni nikada u njenom prisustvu nisu spominjali predmetni događaj, već da se po selu prvo pričalo da je Mehmeda Hrkića ubio njen suprug, a potom da ga je ubio svedok Vukelić, pa onda okrivljeni. Apelacioni sud takođe smatra da se iz dela iskaza svedoka Jelke Plećaš, kako joj je svekrva rekla da je oštećeni vikao “ne, pustite me” ne može izvesti nesumnjiv zaključak da su okrivljeni izvršili predmetno krivično delo. Stoga je naloženo da se u ponovljenom postupku, u cilju pravilnog i potpunog utvrđivanja činjeničnog stanja, ponovno ispita svedok Mile Vukelić - po mogućnosti neposredno na glavnom pretresu - i suoči sa okrivljenima, s obzirom da je bio ispitan putem video konferencijske veze sa Sudom BiH. Takođe, naloženo je da se u svojstvu svedoka ispita i njegova supruga, na okolnosti da li su okrivljeni dolazili kod njih u kuću, kako su se ponašali i šta su tada pričali, te da li joj je suprug pričao o susretu sa okrivljenima u šumi, kao i da se obavi balističko veštačenje.

Odeljenje Apelacionog suda je pravilno ukazalo da je zaključak prvostepenog suda o motivu izvršenja ovog dela sporan. Naime, prvostepeni sud je kao mogući motiv za izvršenje dela imao u vidu navode svedoka Mileta Vukelića, koji je izjavio da je dan-dva pre ovog događaja na ratištu poginuo Zoran Škorić, vršnjak optuženih, te da su optuženi na njegovoj sahrani bili ljuti zbog toga. Ovakav zaključak je u suprotnosti sa materijalnim dokazima, jer je branilac optuženih sudu predočio izvod iz matične knjige umrlih za Škorića, iz kojeg je vidljivo da je isti poginuo skoro 40 dana nakon ubistva Mehmeda Hrkića.

I u ovom slučaju, Odeljenje Višeg suda potpuno neopravdano optuženima prilikom odmeravanja kazni, kao olakšavajuću okolnost ceni vreme koje je proteklo od izvršenja dela. Važno je istaći da, kada su u pitanju ratni zločini - za koje je postojanje oružanog sukoba objektivni uslov inkriminacije - protok vremena nema nikakvog značaja, jer se nakon prestanka oružanih sukoba delo više ne može izvršiti. U prilog tome da protok vremena nije okolnost koja se može uzimati u obzir prilikom odmeravanja kazni za ratne zločine, posredno govori i univerzalna odredba o njihovom nezastarevanju.

15. Predmet *Gnjilanska grupa*

Odeljenje Apelacionog suda¹⁴⁷ donelo je 13. novembra 2013. godine presudu¹⁴⁸ kojom je potvrdilo presudu Odeljenja Višeg suda¹⁴⁹ u oslobađajućem delu, dok je u osuđujućem delu prvostepena presuda preinačena tako što su okrivljeni Shefqet Musliu, Sadik Aliu, Agush Memishi, Faton Hajdari, Ahmet Hasani, Nazif Hasani, Samet Hajdari, Ferat Hajdari, Kamber Sahiti, Selimon Sadiku i Burim Fazliu oslobođeni od optužbe da su u saizvršilaštvu izvršili ratni zločin protiv civilnog stanovništva.¹⁵⁰

Tok postupka¹⁵¹

TRZ je 11. avgusta 2009. godine podiglo optužnicu protiv Fazlija Ajdarija, Rexepa Aliua, Shaqira Shayirija, Shefqeta Musliua, Sadika Alijua, Idriza Alijua, Agusha Memishija, Fatona Hajdarija, Shemsija Nuhiua, Ahmeta Hasanija, Nazifa Hasanija, Ramadana Halimija, Sameta Hajdarija, Ferata Hajdarija, Kambera Sahitija, Selimona Sadikua i Burima Fazlijua zbog krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva.¹⁵²

Glavni pretres je počeo 23. septembra 2009. godine, a sudsko veće je 14. maja 2010. godine donelo rešenje da se postupak u odnosu na okrivljene Shefqeta Musliua, Sadika Alijua, Idriza Alijua, Shemsija Nuhiua, Ramadana Halimija, Fazlija Ajdarija, Rexepa Aliua i Shaqira Shayirija, kojima se sudilo u odsustvu, razdvoji.¹⁵³ Nakon toga, 11. novembra 2010. godine veće je odlučilo da se postupak u odnosu na ove okrivljene prekine.

TRZ je 16. novembra 2010. godine preciziralo optužnicu. Preciziranom

147 Sudsko veće Odeljenja za ratne zločine: sudija Sretko Janković (predsednik veća), sudije Sonja Manojlović, Omer Hadžiomerović, Miodrag Majić i Vučko Mirčić (članovi veća).

148 Broj predmeta: Kžl. Po2 br. 2/12.

149 Broj predmeta: K. Po2 br. 18/11.

150 Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije, *Službeni list SFRJ* br. 44/76, 36/77, 56/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90 i *Službeni list SRJ* br. 35/92, 37/93 i 24/94, čl. 142, u vezi sa članom 22.

151 Izveštaji Fonda za humanitarno pravo sa suđenja, transkripti glavnog pretresa, optužnice i presude na srpskom dostupni na: http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/gnjilanska_grupa.html, pristupljeno 31. maja 2014. godine.

152 Broj predmeta: KTRZ 16/08, dostupan na: http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/OPTUZNICE/O_2009_08_11_CIR.PDF, pristupljeno: 28. maja 2014. godine.

153 Veće je ovakvu odluku donelo iz razloga što je, u odnosu na okrivljene kojima se sudi u odsustvu, trebalo izvesti veći broj dokaza, što bi dovelo do znatnog odugovlačenja postupka prema Agushu Memishiju i dr.

optužnicom okrivljeni Agush Memishi, Faton Hajdari, Ahmet Hasani, Nazif Hasani, Samet Hajdari, Ferat Hajdari, Kamber Sahiti, Selimon Sadiku i Burim Fazliju terećeni su da su u periodu od početka juna pa do kraja septembra 1999. godine, kao pripadnici OVK, u Gnjilanu/Gjilan i okolnim selima (Kosovo), radi ostvarenja zajedničkog cilja – uspostavljanja potpune civilne i vojne kontrole nad Kosovom i proterivanja Srba i drugih nealbanaca, prema civilnom stanovništvu vršili protivzakonita zatvaranja, nećovećna postupanja, mućenja, nanošenja velikih patnji, silovanja, ubistva, telesna povređivanja, primenjivanje mera zastrašivanja i terora, uništavanje i pljaćkanje imovine i stanovništva. U ovim zloćinima ubijeno je najmanje 80 lica.¹⁵⁴

Odeljenje Višeg suda¹⁵⁵ donelo je 21. januara 2011. godine presudu¹⁵⁶ kojom je okrivljene oglasilo krivim po pet taćaka optužnice, dok su po ostalih 16 taćaka optužnice osloboćeni¹⁵⁷, i osudilo ih na kazne zatvora: Agusha Memishija, Selimona Sadikua i Sameta Hajdarija u trajanju od po 15 godina, Fatona Hajdarija, Ahmeta Hasanija i Nazifa Hasanija u trajanju od po 10 godina, a Kambera Sahitija i Ferata Hajdarija u trajanju od po osam godina.

55

Odlućujući o žalbama TRZ, branilaca i optuženih, Apelacioni sud u Beogradu je 7. decembra 2011. godine ukinuo prvostepenu presudu i predmet vratio prvostepenom sudu na ponovno sućenje.¹⁵⁸

Ponovljeno sućenje je poćelo 20. marta 2012. godine, a prethodno je sud 7. marta 2012. godine doneo rešenje o spajanju krivićnog postupka protiv svih optuženih koji su obuhvaćeni prvobitnom optužnicom.¹⁵⁹

Odeljenje Višeg suda je, nakon ponovljenog postupka, 19. septembra 2012.

154 Broj predmeta KTRZ 16/08, dostupan na: <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2012/02/Gnjilanska-grupa-precizirana-optu%C5%BEnica-16.11.2010..pdf>, pristupljeno: 28. maja 2014. godine.

155 Sudsko veće: sudija Snežana Nikolić Garotić (predsednica veća), sudije Vinka Beraha Nikićević i Rastko Popović (ćlanovi veća).

156 Broj predmeta: K. Po br. 33/2010.

157 Optužnica je obuhvatala 21 taćku optužnice.

158 Detaljnije o presudi Apelacionog suda videti u: Fond za humanitarno pravo, *Izveštaj o sućenjima za ratne zloćine u Srbiji u 2011. godini* (Beograd: FHP, 2012), str. 52.

159 Veće Odeljenja Višeg suda u Beogradu donelo je 7. marta 2012. godine rešenje o spajanju krivićnog postupka protiv Fazlija Ajdarija, Rexhepa Aliua, Shaqira Shaqirija, Shefqeta Musliua, Sadika Aliua, Idriza Alijua, Shemsija Nuhiua i Ramadana Halimija (predmet K. Po2 43/10) sa krivićnim postupkom protiv Agusha Memishija, Fatona Hajdarija, Ahmeta Hasanija, Nazifa Hasanija, Sameta Hajdarija, Ferata Hajdarija, Kambera Sahitija, Selimona Sadikua i Burima Fazlijua (predmet K. Po2 18/11) u jedinstveni postupak u predmetu K. Po2 18/11.

godine oglasilo krivim optužene Sameta Hajdarija, Ahmeta Hasanija, Nazifa Hasanija, Agusha Memishija, Burima Fazlijua, Selimona Sadikua, Fatona Hajdarija, Kamberra Sahitija, Ferata Hajdarija, Sadika Alijua i Shefqeta Muslijua samo po jednoj tački optužnice, odnosno što su u periodu od 17. do 23. juna 1999. godine u internatu u Gnjilanu i u školi u selu Ugljare, zajedno sa NN pripadnicima OVK protivzakonito zatvorili, mučili, nečovečno postupali, nanosili povrede telesnog integriteta i silovali oštećene - zaštićene svedokinje C1 i C2. Sud je optužene oslobodio odgovornosti u pogledu drugih tačaka optužnice zato što tokom postupka nije dokazano da su izvršili dela za koja se terete.¹⁶⁰

Protiv ove presude žalbe su izjavili TRZ, pojedini okrivljeni i svi branioci okrivljenih koji su proglašeni krivim.

Odlučujući o izjavljenim žalbama, Odeljenje Apelacionog suda je u maju 2013. godine odlučilo da održi glavni pretres u odnosu na osuđujući deo presude, a da se oslobađajući deo presude potvrdi. Pretres je održan 16. i 17. septembra 2013. i 13. novembra 2013. godine, tokom kojeg su ispitani okrivljeni, svedok-saradnik „Božur 50“ i oštećena C2.

56

Apelacioni sud je našao da je žalba tužioca za ratne zločine neosnovana, te da je prvostepeni sud, donoseći oslobađajuću presudu u odnosu na okrivljene, pravilno i potpuno utvrdio činjenično stanje, te pravilno primenio materijalno pravo.

Razmatrajući žalbe okrivljenih u odnosu na osuđujući deo prvostepene presude, sud je uvažio njihove žalbe i oslobodio ih od krivične odgovornosti. Sud je našao da su iskazi oštećenih - zaštićenih svedokinja C1 i C2 kompromitovani mnogim razlikama u iskazima koje su davale pred istražnim sudijom u Nišu, pred istražnim sudijom u ovom postupku, prilikom prepoznavanja, kao i iskazima datim pred prvostepenim i drugostepenim sudom. Između ostalog, za Apelacioni sud je bilo indikativno da je, nakon prekida obavljanja radnje prepoznavanja 2. juna 2009. godine, kojom prilikom je oštećena C1 ukazala na lica koja uopšte nisu okrivljena kao na lica koja su je silovala, odmah sutradan, prilikom narednog prepoznavanja, ista prepoznala sve okrivljene. Takođe, istaknuto je da je, prilikom davanja iskaza pred istražnim sudijom u odnosu na optuženog Selimona Sadikua, navela da joj je sumnjiv, da ju je tukao i maltretirao, ali tom prilikom nije navela silovanje, što je kasnije optužnicom navedeno

¹⁶⁰ Detaljnije o prvostepenoj presudi u ponovljenom postupku videti u: Fond za humanitarno pravo, *Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2012. godini* (Beograd: FHP, 2013), strana 63.

kao radnja izvršenja ovog okrivljenog. Osim toga, prilikom davanja iskaza pred istražnim sudijom u Nišu, ni jedna od oštećenih nije spomenula višestruka silovanja, da bi kasnije to obrazlagale činjenicom da istražni sudija nije unela u zapisnik celokupne iskaze.

Nalazi FHP-a

U ovom predmetu razmatrani su brojni zločini nad civilima srpske nacionalnosti počinjeni u regionu Gnjilana/Gjilan pred kraj i u periodu nakon okončanja ratnog sukoba na Kosovu (jun-decembar 1999). Predmet je vođen protiv 17 optuženih i trajao je četiri godine, tokom kojih je ispitano 206 svedoka, od kojih je 179 oštećenih. Epilog ovog predmeta nije pružio odgovore na pitanja šta se desilo desetinama osoba koje su u kritičnom periodu nestale bez traga, a od kojih je samo nekolicina pronađena. Razloge treba tražiti pre svega u vođenju i pripremi predmeta od strane TRZ, ali i u neadekvatnom pristupu Odeljenja Apelacionog suda prilikom ocene dokaza o seksualnom nasilju.

Kvalifikacija dela

S obzirom da se većina tačaka optužnice (21 od 24) odnosi na događaje koji su se desili nakon okončanja oružanih sukoba na Kosovu, TRZ je moralo preduprediti mogućnost odbijanja optužnice u pogledu ovih tačaka zbog nemogućnosti primene odredbi međunarodnog humanitarnog prava koje se primenjuju na oružane sukobe. Naime, delo stavljeno na teret optuženima – ratni zločin protiv civilnog stanovništva – može se izvršiti samo u vreme trajanja oružanih sukoba. U ranije pravosnažno okončanim postupcima pred sudovima u Beogradu, utvrđeno je da su sukobi na Kosovu okončani 20. juna 1999. godine, koji datum se uzima kao dan prestanka oružanih sukoba na Kosovu, jer od tog datuma na teritoriji Kosova više nema oružanih snaga SRJ kao jedne od strana u sukobu. U tom smislu, Odeljenje Apelacionog suda je u presudi iz maja 2013. godine, kojom je oslobodilo 17 optuženih, ukazalo da se ratni zločin protiv civilnog stanovništva može izvršiti samo za vreme rata, oružanog sukoba ili u vremenu dok traje okupacija, kao i da su se posle potpisivanja Kumanovskog sporazuma do 20. juna 1999. godine sa područja Kosova povukle sve srpske oružane snage. Kako se veći deo događaja opisanih u optužnici odigrao nakon povlačenja srpskih oružanih snaga sa Kosova, posle čega je prestala mogućnost obnavljanja ranijih okončanih oružanih sukoba, ne može se prihvatiti stav TRZ o postojanju oružanog sukoba bez postojanja druge strane u sukobu.

Odeljenje Apelacionog suda je u presudi istaklo i da se radnje OVK u vidu napada na civilno stanovništvo, nakon prestanka oružanog sukoba, ne mogu kvalifikovati kao ratni zločin, već eventualno kao neko drugo krivično delo. S tim u vezi čini se da je TRZ moglo i moralo dela navedena u optužnici, a

izvršena u periodu nakon 20. juna 1999. godine, kvalifikovati kao zločin protiv čovečnosti koji je u to vreme bio inkriminisan u međunarodnom običajnom pravu i statutu MKSJ.¹⁶¹ Ovo delo ne pretpostavlja postojanje oružanog sukoba, već neke druge elemente koje navedeni događaji svakako ispunjavaju (rašireni ili sistematski napadi usmereni na civile). Osnovna primedba koja bi se mogla uputiti ovom rešenju je da ovo delo nije bilo predviđeno domaćim krivičnim zakonom u vreme izvršenja, te da bi se takvom kvalifikacijom prekršio princip zabrane retroaktivnosti u primeni zakona. S tim u vezi, važno je napomenuti da je do sada doneto nekoliko odluka pred Evropskim sudom za ljudska prava, ali i sudovima u zemljama naslednicama bivše Jugoslavije, koje potvrđuju stanovište da je zločin protiv čovečnosti bio inkriminisan u domaćem pravnom poretku. Oslanjajući na međunarodno običajno pravo prilikom kvalifikacije dela sklono je i sâm TRZ. Tako je u predmetu protiv Petra Engera podnelo zahtev za sprovođenje istrage za genocid izvršen u Drugom svetskom ratu, iako je genocid definisan tek 1948. godine Konvencijom o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, a u domaći pravni sistem formalno uvršten tek 1951. godine kada je konvencija stupila na pravnu snagu.¹⁶²

Ostaje nejasno zašto se Apelacioni sud u svojoj presudi nije osvrnuo na pravni zaključak Vrhovnog kasacionog suda u vezi sa trajanjem i završetkom oružanog sukoba na Kosovu. Naime, TRZ se povodom ovog pitanja obratilo Vrhovnom sudu radi zauzimanja stava po ovom pravnom pitanju.¹⁶³ Vrhovni sud je u svom pravnom zaključku od maja 2013. godine izneo stav da je oružani sukob na Kosovu postojao od februara 1998. godine do kraja decembra 1999. godine, kada su pripadnici OVK razoružani.¹⁶⁴ Obzirom da se događaji iz ovog predmeta odnose na jun 1999. godine, pravni zaključak Vrhovnog suda se neposredno odnosi na slučaj *Gnjilanska grupa*, i da ga je Apelacioni sud uvažio, on bi odlučujuće uticao na konačni ishod u presudi. U tom smislu, potpuno je ne-

161 Statut MKSJ, član 5. Videti i: *Presuda Evropskog suda za ljudska prava u predmetu Boban Šimšić protiv Bosne i Hercegovine (51552/10)*, 10. april 2012. godine, para. 8-13; *Presuda Evropskog suda za ljudska prava u predmetu August Kolk i Petr Kislyiy protiv Estonije*, 17. januar 2006. godine; *Presuda Apelacionog suda Crne Gore u predmetu Đuković i dr. (Ksz 1/2012)* od 22. marta 2012. godine.

162 Usvojena i otvorena za potpisivanja i ratifikaciju ili pristupanje rezolucijom Generalne skupštine 260 A(III) od 9. decembra 1948. godine. Stupila na snagu 12. januara 1951. godine u skladu sa odredbama člana XIII. *Službeni vesnik Prezidijuma narodne skupštine FNRJ* br. 2/1950. Videti: broj predmeta KTRZ. Br. 8/08 od 29. avgusta 2008. godine.

163 Dorotea Čarnić, „Ubistvo 47 Srba u Gnjilanu: ratni ili običan zločin“, *Politika*, 14. septembar 2013. godine, dostupno na: <http://www.politika.rs/rubrike/Hronika/Ubistvo-47-Srba-u-Gnjilanu-ratni-ili-obican-zlocin.lt.html>, pristupljeno: 27. maja 2014. godine.

164 Pravni zaključak krivičnog odeljenja Vrhovnog kasacionog suda od 24. maja 2013. godine.

jasno kako Apelacioni sud nije našao za shodno da razmotri pravni zaključak Vrhovnog suda, kome je upravo cilj da ujednači sudsku praksu i da spreči različite stavove nižih sudova o istim pravnim pitanjima.¹⁶⁵

Zaštićeni svedok "Božur 50"

Navodni zločini nad civilima opisani u optužnici obiluju uznemirujućim detaljima o mučenjima i svirepim pogubljenjima. Za većinu tih tačaka (22 od ukupno 24 tačke optužnice), TRZ je kao jedini dokaz ponudilo iskaz svedoka-saradnika „Božura 50“. S obzirom da se radi o iskazu svedoka-saradnika, on je morao da bude precizan, jasan i ubedljiv. Međutim, iskaz zaštićenog svedoka nije zadovoljio ni jedan od ovih kriterijuma.

Zaštićeni svedok "Božur 50" je tokom čitavog postupka govorio konfuzno, neodređeno, menjao iskaz, opisujući događaje vrlo uopšteno, bez navođenja konkretnih radnji koje su navodno preduzimali pojedini okrivljeni i bez mogućnosti da bliže opredeli vreme izvršenja dela. Tako je, prilikom opisa navodnog odvođenja nepoznatog muškarca u dom VJ u Gnjilanu i njegovog „kasapljenja“, prvo navodio da je o istom čuo od nekih okrivljenih, da bi kasnije ovaj iskaz menjao, kako u pogledu mesta gde je ovo lice odvedeno, tako i u pogledu načina na koji je lišeno života. Govoreći o događaju u kojem su sa solitera bačeni muškarac i žena, svedok-saradnik je najpre navodio da su mu o svemu „drugi ispričali“, a onda kasnije da je video „krvav beton“, da bi u daljem toku postupka ponovo izmenio iskaz navodeći da je on u stvari video tela i da je zaključio da je to učinio jedan od okrivljenih koji mu je tela pokazao.

Isto tako, opisujući događaj sa navodnim ukucavanjem upaljača u polomljenu lobanju žrtve, svedok najpre nije spominjao jednog od okrivljenih da bi ga, ponovo opisujući ovaj događaj, u isti uključio. Tačnost navoda ovog svedoka nije bilo moguće proveriti ni ispitivanjem svedoka kojima je neko od članova porodice stradao, jer se njihovo stradanje nije moglo dovesti u vezu ni sa jednim događajem koji je svedok-saradnik opisivao.

Opisi pojedinih događaja koje je ovaj svedok davao, demantovani su drugim izvedenim dokazima. Tako je svedok naveo da su dve žrtve, supružnici, ubijene u prostorijama Internata u Gnjilanu. Svedok njihovo ubistvo nije video, ali je video komadanje njihovih tela, koja su optuženi potom spakovali u crne vreće i bacili u kontejner u dvorištu Internata. Međutim, ćerka oštećenih je prilikom

¹⁶⁵ Zakon o uređenju sudova, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 31/2011 - dr. zakon, 78/2011 - dr. zakon, 101/2011 i 101/2013, član 31.

svedočenja navela da je živela u kući sa roditeljima u selu u blizini Gnjilana, te da je bila u kući, sakrivena u susednoj prostoriji, kada su njeni roditelji ubijeni iz vatrenog oružja. Iz nalaza i mišljenja sudskih veštaka, obdukcionih zapisnika i zapisnika sa reobdukcije utvrđeno je da na posmrtnim ostacima sedam žrtava, među kojima su dve supružnici, nema tragova sečenja niti paljenja tela. Iz izveštaja Kancelarije za nestala lica i sudsku medicinu EULEKS Kosovo, utvrđeno je da u Livočkom jezeru nisu pronađeni bilo kakvi ljudski ostaci.

Ocena iskaza žrtava seksualnog nasilja

Sa druge strane, Odeljenje Apelacionog suda nije pokazalo neophodnu senzibilisanost prilikom ocenjivanja dokaza koji se tiču seksualnog nasilja, pre svega iskaza svedokinja-oštećenih C1 i C2. Nalaz ovog suda je da su ti iskazi do te mere kompromitovani da se na istim ne može zasnivati osuđujuća presuda jer se, počev od iskaza datog pred istražnim sudijom u Nišu, pa preko iskaza datih u istrazi i na pretresima u ovom postupku, uočavaju znatne razlike u odnosu na odlučujuće činjenice. Tako postoje razlike u iskazima u pogledu vremena, trajanja i mesta izvršenja krivičnih dela na njihovu štetu.

Odeljenje Apelacionog suda je moralo pokazati viši nivo razumevanja za psihičko stanje ove dve svedokinje koje su nesumnjivo preživele brutalno nasilje. Odeljenje Višeg suda je u obrazloženju presude od 19. septembra 2012. na logičan i pravno prihvatljiv način objasnilo promene u iskazima oštećenih C1 i C2, te zbog čega dolazi do odstupanja u njihovim iskazima, naglašavajući da su njihovi iskazi u bitnim delovima saglasni.¹⁶⁶ Treba napomenuti i da je MKSJ u predmetima koji sadrže elemente seksualnog nasilja cenio iskaze žrtava seksualnog nasilja sa neophodnim uvažavanjem specifičnosti ovih svedoka. Između ostalog, fokus pri oceni njihovih iskaza bio je na događajima, a ne na detaljima kao što su datumi i mesta.¹⁶⁷

16. Predmet Bytyqi

Odeljenje Apelacionog suda¹⁶⁸ donelo je 18. januara 2013. godine presudu¹⁶⁹ kojom

166 Presuda Višeg suda u Beogradu, broj predmeta: K. Po2 18/11 od 19. septembra 2012. godine, str. 58-62, dostupna na http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/Prvostepena_presuda_u_ponovljenom_postupku_Gnjilanska_grupa_19_09_2012..pdf, pristupljeno: 28. maja 2014. godine.

167 Videti: Presuda Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Furundžija*, 10. decembar 1998. godine, para. 110-116 i Presuda Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Kunarac i drugi*, 22. februar 2001. godine, para. 679.

168 Sudsko veće: sudija Radmila Dičić Dragičević (predsednica veća), sudije Sonja Manojlović, Sretko Janković, Omer Hadžiomerović i Miodrag Majić (članovi veća).

169 Broj predmeta: KžI Po2 br. 5/12.

je odbilo žalbu TRZ i potvrdilo presudu Odeljenja Višeg suda od 9. maja 2012. godine kojom su okrivljeni Sreten Popović i Miloš Stojanović oslobođeni od optužbe za krivično delo ratni zločin protiv ratnih zarobljenika u pomaganju¹⁷⁰.

Tok postupka¹⁷¹

TRZ je 23. avgusta 2006. godine podiglo optužnicu protiv Sretena Popovića i Miloša Stojanovića zbog krivičnog dela ratni zločin protiv ratnih zarobljenika¹⁷², koju je izmenilo 3. septembra 2009. godine, tvrdeći da su optuženi Sreten Popović, u svojstvu komandira voda Operativno-poternih grupa (OPG) koje su pripadale 124. interventnoj brigadi Posebnih jedinica policije MUP-a Srbije, i optuženi Miloš Stojanović, tada komandir odeljenja tog voda, početkom jula 1999. godine, u kontekstu i u bliskoj vezi sa oružanim sukobom na Kosovu, lišili prava na pravilno i pravično suđenje oštećene braću Agrona, Yllija i Mehmeta Bytyqija, koji su bili pripadnici dobrovoljačke grupe OVK „Atlantska brigada“, i prema njima nečovečno postupali i psihički ih mučili.

Okružni sud u Beogradu¹⁷³ je 22. septembra 2009. godine doneo presudu kojom je okrivljene, u nedostatku dokaza, oslobodio od optužbe.

Protiv ove presude TRZ je izjavilo žalbu, pa je Odeljenje Apelacionog suda¹⁷⁴ 1. novembra 2010. godine, odlučujući o žalbi, istu uvažilo i donelo rešenje¹⁷⁵ kojim je ukinulo presudu i predmet vratilo prvostepenom sudu na ponovni postupak i odlučivanje.

Ponovljeno suđenje je počelo 23. septembra 2011. godine, tokom kojeg je sud ponovo saslušao optužene i ispitao 10 svedoka. U toku ponovljenog postupka TRZ je dva puta menjalo optužnicu - 2. aprila 2012. godine, pa odmah zatim 5. aprila 2012. godine. Poslednjom, izmenjenom optužnicom TRZ je okrivljene

170 Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije, *Službeni list SFRJ* br. 44/76, 36/77, 56/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90 i *Službeni list SRJ* br. 35/92, 37/93 i 24/94, čl. 144, u vezi sa članom 24.

171 Izveštaji Fonda za humanitarno pravo sa suđenja, transkripti glavnog pretresa, optužnice i presude na srpskom dostupni na: <http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/bitici.html>, pristupljeno 31. maja 2014. godine.

172 Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije, *Službeni list SFRJ* br. 44/76, 36/77, 56/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90 i *Službeni list SRJ* br. 35/92, 37/93 i 24/94, čl. 144.

173 Sudsko veće: sudija Vesko Krstajić (predsednik veća), sudije Vinka Beraha Nikićević i Snežana Nikolić Garotić (članice veća).

174 Sudsko veće: sudija Siniša Važić (predsednik veća), sudije Sonja Manojlović, Sretko Janković, Omer Hadžiomerović i Nadežda Mijatović (članovi veća).

175 Broj predmeta: KžI. Po2 br. 7/2010.

teretilo da su u prvoj polovini jula 1999. godine, u kontekstu i u bliskoj vezi sa oružanim sukobom na Kosovu koji je trajao od 24. marta 1999. godine proglašenjem ratnog stanja pa do 26. juna 1999. godine kada je na snagu stupila odluka Skupštine Savezne Republike Jugoslavije o ukidanju ratnog stanja, sa umišljajem pomogli drugom u izvršenju krivičnog dela, tako što su kršeći pravila međunarodnog humanitarnog prava prema ratnim zarobljenicima, oštećene braću Bytyqi, koji su bili pripadnici OVK i koje su pripadnici srpske policije zarobili na administrativnoj granici 26. juna 1999. godine, 8. jula 1999. godine preuzeli iz Okružnog zatvora u Prokuplju i prebacili ih u nastavni centar za policiju u Petrovom Selu. Tu su ih smestili u prostoriju u kojoj nije bilo osnovnih zdravstvenih i higijenskih uslova. Okrivljeni Sreten Popović je 9. jula 1999. godine, u toku noći, oštećene predao NN pripadnicima MUP-a Srbije koji su ih vezali žicom i odvezli do mesta na kome se nalazi masovna grobnica, gde su ih ubili pucajući im u potiljak. Okrivljeni su bili svesni da preduzetim nezakonitim radnjama (preuzimanjem i prebacivanjem oštećenih iz zatvora u Prokuplju i smeštanjem istih u neadekvatnu prostoriju, a okrivljeni Sreten Popović izvodeći ih usred noći i predajući ih ruku vezanih žicom nepoznatim pripadnicima policije – egzekutorima), doprinose delu egzekutora i omogućuju im da oštećene liše života.

Odeljenje Višeg suda¹⁷⁶ donelo je 9. maja 2012. godine presudu¹⁷⁷ kojom su okrivljeni ponovo oslobođeni. Sud je našao da tokom postupka TRZ nije dokazalo da je u vreme izvršenja dela postojao oružani sukob, kao objektivni uslov inkriminacije, smatrajući da je isti prestao 20. juna 1999. godine povlačenjem snaga VJ i policije sa područja Kosova, a da su oštećeni lišeni slobode 26. juna 1999. godine i da nisu imali status ratnih zarobljenika, te da nije dokazano da su okrivljeni izvršili delo za koje se terete.

Protiv ove presude TRZ je izjavilo žalbu zbog bitne povrede odredaba krivičnog postupka i pogrešno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja.

Odeljenje Apelacionog suda je 18. januara 2013. godine potvrdilo prvostepenu presudu.

Nalazi FHP-a

Postupak za ubistvo protiv Mehmeta, Yllija i Agrona Bytyqija trajao je sedam godina. Optužnica je bila usmerena na periferne aktere ovog zločina, a postu-

176 Sudsko veće: sudija Rastko Popović (predsednik veća), sudije Vinka Beraha Nikićević i Snežana Nikolić Garotić (članice veća).

177 Broj predmeta: K. Po2 br. 51/2010.

pak nije doveo do privođenja pravdi onih koji su naredili i izvršili ubistvo braće Bytyqi, iako su tokom postupka rasvetljene brojne činjenice koje ukazuju na osobe koje su u najmanju ruku imale saznanja o ubistvu.¹⁷⁸

Propusti TRZ

Tok postupka obeležio je niz propusta u radu TRZ. Optužnica je menjana četiri puta (što samo po sebi ne mora biti negativno). Međutim, te optužnice su bile neprecizne, protivrečne i ukazivale su na svojevrsnu nesigurnost TRZ u postupanju u ovom predmetu.

Tako su, prvobitnom optužnicom, okrivljeni terećeni da su oštećene lišili prava na pravilno i pravično suđenje i prema njima ispoljili nečovečno i ponižavajuće postupanje, te da su primenjivali radnje psihičkog mučenja koje su kod njih stvorile strah za život i telesni integritet (zbog načina na koji su dovedeni u kamp u Petrovom Selu, držani zatvoreni u neuslovnim prostorijama i predati NN pripadnicima MUP-a Srbije), koje ponašanje je TRZ kvalifikovalo kao ratni zločin protiv ratnih zarobljenika. U poslednjoj izmenjenoj optužnici, identično postupanje okrivljenih TRZ je okvalifikovalo kao umišljajno pomaganje drugom u izvršenju krivičnog dela, mada u dispozitivu optužnice nije navedena ni jedna od radnji pomaganja.

Ovako izmenjenom optužnicom, odgovornost okrivljenih je kvalifikovana na blaži način, jer su terećeni kao pomagači u izvršenju krivičnog dela ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika, dok su prethodno bili tretirani kao direktni izvršioци.

Takođe, u dispozitivu optužnice se na jednom mestu navodi da je okrivljeni Sreten Popović oštećene „...kasno te noći predao NN pripadnicima MUP-a R. Srbije, koji su oštećene vezali žicom, tako vezane ugorali u službeno vozilo...“, da bi odmah u sledećem pasusu optužnice bilo navedeno „...a Popović Sreten, izvodeći oštećene iz prostorije, u kojoj su bili zatvoreni, usred noći i predajući ih žicom vezanih ruku NN – pripadnicima policije – egzekutorima“.¹⁷⁹ Ostaje krajnje nejasno ko je i u kom momentu oštećene vezao žicom, da li je to uradio okrivljeni Popović ili neko treće lice pre nego što su predati pripadnicima policije, ili su to, nakon što su im oštećeni predati, uradili NN policajci. Interesantno je i da se u prvobitnoj optužnici navodi da su NN pripadnici policije i SAJ-a odvezli oštećene do masovne grobnice gde su ih NN lica ubila, dok u

178 Videtu u: Fond za humanitarno pravo, *Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2012. godini* (Beograd: FHP, 2013), str. 52-53.

179 Optužnica KTRZ 5/06 od 5. aprila 2012. godine, dostupno na: http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/OPTUZNICE/O_2012_04_05_CIR.pdf, pristupljeno 30. maja 2014. godine.

poslednjoj optužnici TRZ navodi da su predati policajcima–egzekutorima, a da pri tom, tokom čitavog postupka, TRZ nije ponudilo ni jedan dokaz da su oštećene ubili upravo policajci kojima ih je okrivljeni Popović predao.

Navodi u izmenjenoj optužnici dodatno stvaraju konfuziju, jer TRZ nije navelo, kao u prvobitnoj optužnici, da je okrivljeni Sreten Popović postupao po naredbi generala Vlastimira Đorđevića, što navodi na zaključak da je okrivljeni samoinicijativno odlučio da oštećene dovede u Petrovo Selo, mada je tokom postupka, mnogo pre ovakvog preciziranja optužnice, nesporno utvrđeno da je takva naredba postojala.

Druga izmenjena optužnica TRZ, od 5. aprila 2012. godine, teretila je optužene Sretenu Popovića i Miloša Stojanovića da su izvršili krivično delo ratni zločin protiv ratnih zarobljenika, prekršivši pravila Treće ženevske konvencije o postupanju prema ratnim zarobljenicima.¹⁸⁰ Međutim, pravila Treće ženevske konvencije primenjuju se samo u okviru međunarodnog oružanog sukoba, koji u to vreme na Kosovu nije postojao. Naime, međunarodni sukob na Kosovu je okončan potpisivanjem Kumanovskog sporazuma 9. juna 1999. godine između Vlade SRJ i KFOR-a, kako je potvrdio i MKSJ.¹⁸¹ U tom smislu, Odeljenje Apelacionog suda je ispravno zaključilo da braća Bytyqi nisu imali status ratnih zarobljenika, odnosno da je TRZ pogrešno kvalifikovalo delo.

TRZ je međutim delo moglo i moralo kvalifikovati kao zločin protiv čovečnosti.¹⁸² Naime, ubistvo braće Bytyqi po svim obeležjima (počinioci, način egzekucije, skrivanje tela u masovnu grobnicu sa telima kosovskih Albanaca ubijenih tokom sukoba) deo je sistematske kampanje terora koju su srpske snage sprovele protiv kosovskih Albanaca tokom 1998. i 1999. godine, povodom koje je MKSJ doneo dve pravosnažne presude.¹⁸³

Tumačenje normi međunarodnog humanitarnog prava od strane Odeljenja Apelacionog suda

U presudi od 18. januara 2013. godine, Odeljenje Apelacionog suda je potvrdilo nalaz prvostepenog suda da braća Bytyqi nisu imala status ratnih zaroblje-

¹⁸⁰ Druga izmenjena optužnica TRZ od 5. aprila 2012. godine.

¹⁸¹ Presuda Pretresnog veća MKSJ, *Tužilac protiv Vlastimira Đorđevića*, 23. februar 2011. godine, para. 1580.

¹⁸² O pravnim mogućnostima primene zločina protiv čovečnosti u predmetima ratnih zločina u Srbiji videti nalaze u vezi sa predmetom *Gnjilanska grupa* na strani 54.

¹⁸³ Presuda Žalbenog veća MKSJ, *Tužilac protiv N. Šainovića i dr*, IT-05-87-A, 23 januar 2014. godine, Presuda Žalbenog veća *Tužilac protiv Vlastimira Đorđevića*, IT-05-87/1-A, 27. januar 2014. godine.

nika. Iako je ovaj zaključak ispravan, argumentacija kojom se sud rukovodi u donošenju ovog zaključka je logički i pravno neutemeljena. Iako je sud mogao i trebalo da svoju analizu zatvori zaključkom kako nije moguće dobiti status ratnog zatvorenika ukoliko nije ratno stanje ili je u pitanju nemeđunarodni sukob, u presudi je iznet niz alternativnih argumenata koji ukazuju na neodgovarajuće tumačenje međunarodnog humanitarnog prava od strane suda. Naime, u svom obrazloženju sud je izneo dva argumenta u prilog zaključku da braća Bytyqi nisu imali status ratnih zarobljenika.

a. Braća Bytyqi nisu bili borci

Kako je sud utvrdio u presudi, braća Bytyqi „u vreme lišenja slobode nisu bili pripadnici bilo koje vojne ili policijske jedinice, niti su bili na izvršenju bilo kakvog vojnog ili policijskog zadatka, niti su u vreme lišenja slobode nosili oružje, vojnu ili policijsku uniformu.“¹⁸⁴ Ostavljajući po strani pitanje postojanja oružanog sukoba, osnovni propust koji sud pravi u svom zaključku jeste što polazi od toga da je za status borca potrebno biti „na zadatku“, nositi oružje i uniformu. Naime, ove odlike su neophodne za dodeljivanje statusa ratnih zarobljenika samo u slučaju pripadnika neregularnih jedinica, odnosno jedinica koje nisu u sastavu jedne od oružanih snaga u sukobu. Međutim, dobrovoljačke jedinice se prema Trećoj ženevskoj konvenciji smatraju sastavnim delovima oružanih snaga jedne strane u sukobu¹⁸⁵, a braća Bytyqi su pripadali takvoj jedinici - dobrovoljačkoj „Atlantskoj brigadi“ OVK.

b. Nadležnost za utvrđivanje statusa ratnog zarobljenika

Drugi argument kojim sud potkrepljuje svoj zaključak da braća Bytyqi nisu bili ratni zarobljenici je posebno problematičan. Naime, sud tvrdi da „braća Bitići od strane državnih organa [SRJ] nijednog trenutka nisu tretirani kao ratni zarobljenici. *Samim tim*, na njih se i nisu mogle primeniti međunarodne konvencije koje se odnose na ratne zarobljenike.“ Sud u presudi dalje razvija svoje stanovište tvrdeći kako niko od službenih lica ni u kom trenutku (ni u toku prevoza do Petrovog Sela, ni prilikom njihovog preuzimanja) „nisu pominjali da braća Bitići imaju status ratnih zarobljenika“, te pošto tako nešto nije pominjano, sud zaključuje da oni taj status, ni prava po tom statusu nisu imali. Osim što je ovakvo stanovište logički neodrživo, ono ne nalazi opravdanje u Ženevskim konvencijama, a i predstavlja opasno tumačenje prava ratnih zarobljenika. Naime, kada bi zaštićenim licima ostvarivanje prava u ratu zaista

184 Presuda Apelacionog suda u Beogradu u predmetu Bytyqi (KžI. Po2 br. 5/12.) od 18. januara 2013. godine, str. 3.

185 Ženevska Konvencija o postupanju sa ratnim zarobljenicima od 12. avgusta 1949. godine, *Službeni list FNRJ* br. 24/50, član 4 (a) (1).

zavisilo od *mišljenja* boraca suprotne strane, kako to smatra sud, ratno pravo ne bi zapravo garantovalo nikakva prava, ni zaštitu. Međutim, opet ostavljajući pitanje postojanja oružanog sukoba sa strane, Ženevske konvencije su vrlo decidne kada je reč o zaštićenim kategorijama lica poput ratnih zarobljenika. Naime, u slučajevima kada zarobljenici nemaju jasna boračka obeležja (kao što je to bio slučaj sa braćom Bytyqi), utvrđivanje statusa ratnog zarobljenika nije u nadležnosti boraca one strane u sukobu koja ih je zarobila, već nadležnog suda.¹⁸⁶

Pretnje svedocima

Tokom postupka su zabeležene i pretnje svedocima - aktivnim policajcima koji su davali iskaz na glavnom pretresu. Osim reakcije predsednika veća i prijavljivanja pretnji nadležnim organima MUP-a, javnost je ostala uskraćena za odgovor da li je i na koji način MUP reagovao na ove pretnje, te da li su odgovorni privedeni pravdi.¹⁸⁷

17. Predmet Lovas

66

Odeljenje Apelacionog suda¹⁸⁸ donelo je 9. decembra 2013. godine rešenje¹⁸⁹ kojim je ukinulo presudu Odeljenja Višeg suda¹⁹⁰ kojom su okrivljeni oglašeni krivim zbog krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva¹⁹¹ i predmet vratilo prvostepenom sudu na ponovni postupak i odlučivanje.

Tok postupka¹⁹²

Zbog zločina počinjenih nad civilnim stanovništvom hrvatske nacionalnosti

186 Ženevska konvencija o postupanju sa ratnim zarobljenicima od 12. avgusta 1949. godine, *Službeni list FNRJ* br. 24/50, član 5, st. 2.

187 Videti transkripte sa suđenja od 8. i 9. februara 2007. godine, Transkripti dostupni na: <http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/bitici.html>

188 Sudsko veće: sudija Sonja Manojlović (predsednica veća), sudije Sretko Janković, Miodrag Majić, Omer Hadžiomerović i Vučko Mirčić (članovi veća).

189 Broj predmeta: Kžl. Po2 br. 3/13.

190 Broj predmeta: K. Po2 br. 22/2010.

191 Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije, *Službeni list SFRJ* br. 44/76, 36/77, 56/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90 i *Službeni list SRJ* br. 35/92, 37/93 i 24/94, čl. 142, u vezi sa članom 22.

192 Izveštaji Fonda za humanitarno pravo sa suđenja, transkripti glavnog pretresa, optužnice i presude na srpskom dostupni na: <http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/lovas.html>, pristupljeno 31. maja 2014. godine.

u Lovasu (Hrvatska)¹⁹³ tokom oktobra i novembra 1991. godine, TRZ¹⁹⁴ je podiglo optužnicu 28. novembra 2007. godine protiv Ljubana Devetaka, Milana Radojčića, Milana Devčića, Željka Krnjajića, Miodraga Dimitrijevića, Darka Perića, Radovana Vljakovića, Radisava Josipovića, Jovana Dimitrijevića, Saše Stojanovića, Dragana Bačića, Zorana Kosijera, Petronija Stevanovića i Aleksandra Nikolajidisa, a potom ovu optužnicu bitno izmenilo 28. decembra 2011. godine.

Prvobitnom optužnicom TRZ od 28. novembra 2007. godine, optuženima je stavljeno na teret da su, tokom oktobra i novembra meseca 1991. godine, na području mesta i u mestu Lovas preduzeli više radnji izvršenja krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva.

Izmenjenom optužnicom od 28. decembra 2011. godine, broj smrtno stradalih civila smanjen je sa 69 na 44, a za napad na civilno stanovništvo u Lovasu 10. oktobra 1991. godine tereti se samo optuženi Željko Krnjajić, u kojem je učestvovao u svojstvu komandira Stanice milicije Tovarnik, u sastavu snaga Druge proleterske gardijske mehanizovane brigade (2. Pgmbr), a po naredbi komandanta te brigade, što je imalo za posledicu paljenje sedam kuća i ubistvo sedam civila.

Glavni pretres je počeo 17. aprila 2008. godine, tokom koga su ispitana 194 svedoka, pročitani iskazi 36 umrlih i bolesnih svedoka, obavljeno veštačenje od strane veštaka vojne struke i pročitano više hiljada strana pisanih dokaza.

Odeljenje Višeg suda¹⁹⁵ donelo je 26. juna 2012. godine presudu kojom je sve optužene oglasilo krivim zbog krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva u saizvršilaštvu¹⁹⁶, zbog toga što su u toku oktobra i novembra meseca 1991. godine u Lovasu (Hrvatska), na različite načine učestvovali u napadu na civilno stanovništvo hrvatske nacionalnosti, nečovečnom postupanju, nanošenju velikih patnji, mučenju, povređivanju telesnog integriteta i ubistvima, što je imalo za posledicu ubistvo 41, a lakše i teže ranjavanje 11 civila hrvatske nacionalnosti. Osuđeni su na kazne zatvora u trajanju od: Ljuban Devetak 20

193 Lovas je opština u Vukovarsko-Sremskoj županiji. Nalazi se u Istočnoj Slavoniji, nedaleko od Vukovara.

194 Zamenik tužioca za ratne zločine Veselin Mrdak.

195 Sudsko veće Odeljenja za ratne zločine: sudija Olivera Anđelković (predsednica veća), sudije Tatjana Vuković i Dragan Mirković (članovi veća).

196 Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije, *Službeni list SFRJ* br. 44/76, 36/77, 56/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90 i *Službeni list SRJ* br. 35/92, 37/93 i 24/94, čl. 142, u vezi sa članom 22.

godina, Milan Devčić, Željko Krnjajić i Miodrag Dimitrijević po 10 godina, Milan Radojčić 13 godina, Darko Perić i Radovan Vlajković po 5 godina, Radisav Josipović četiri godine, Jovan Dimitrijević i Saša Stojanović po 8 godina, Zoran Kosijar devet godina, Dragan Bačić i Aleksandar Nikolajidis po šest godina i Petronije Stevanović 14 godina.

Sud je utvrdio da je napad na Lovas usledio po naređenju komande Prve proleterske gardijske mehanizovane divizije JNA od 9. oktobra 1991. godine, upućenom komandi Druge proleterske gardijske mehanizovane brigade JNA (2. Pgmbr), „da selo Lovas reši sopstvenim snagama“. Istog dana, komandant 2. Pgmbr. Dušan Lončar izdao je naređenje za napad na Lovas, kojim je određeno da se pored snaga 2. Pgmbr, u napad uključe i „pomoćne snage“ – TO i milicija Tovarnika u čiji sastav je ušla i oružana grupa „Dušan Silni“, sa zadatkom da „izvrše čišćenje sela od pripadnika ZNG i hrvatskog MUP-a“, kao i „stanovništva koje je neprijateljski nastrojeno“. U napadu na Lovas 10. oktobra 1991. godine učestvovao je i haubički divizion 2. Pgmbr koji je granatirao Lovas sa oko desetak granata. Usled artiljerijskog dejstva ubijen je jedan civil, dok je jedan ranjen. Prilikom „čišćenja“ sela koje su izvršile „pomoćne snage“, ubijeno je oko 20 civila - meštana hrvatske nacionalnosti, koji su izvođeni iz svojih kuća i ubijani po ulicama i dvorištima. Veće je nesporno utvrdilo da u Lovasu nije bilo pripadnika ZNG-a i MUP-a Hrvatske te da, sem pojedinačnog otpora, nije bilo organizovane odbrane sela.

68

Sud je utvrdio i da je optuženi Željko Krnjajić učestvovao u napadu na Lovas, 10. oktobra 1991. godine, u svojstvu komandira stanice milicije Tovarnik i da je komandovao oružanom grupom sastavljenom od dvadesetak pripadnika milicije Tovarnik, nekoliko meštana Lovasa i dobrovoljaca, koja je kontrolisala nekoliko ulica u Lovasu. Tokom napada, Krnjajić je naređivao pripadnicima grupe da nasumično i nekontrolisano pucaju na kuće, u čemu je i sâm učestvovao, a takođe je dozvoljavao da se bacaju bombe na civilne objekte, što je imalo za posledicu paljenje šest kuća meštana hrvatske nacionalnosti. Sud je našao da nema dokaza kada, na koji način i ko je zapalio kuću Ilije Bakete. Sud je, takođe, utvrdio da je optuženi Krnjajić u toku napada na Lovas zajedno sa pripadnicima svoje grupe izvodio civile iz njihovih kuća i odvodio ih u Zemljoradničku zadrugu, a pojedinim civilima pretio ubistvom. Krnjajić je oglašen odgovornim za ubistvo sedam civila koje su pripadnici njegove grupe izvodili iz kuća i ubijali po dvorištima i ulicama koje su kontrolisali.¹⁹⁷

197 Ulice Petra Preradovića, Marka Oreškovića (sada Vukovarska), Ive Lole Ribara (sada Ante Starčevića), Franje Račkog i Kralja Tomislava.

Veće je ustanovilo da je nakon zauzimanja Lovasa uspostavljena nova vlast u kojoj je optuženi Ljuban Devetak postavljen na funkciju komandanta sela i direktora Zemljičaradičke zadruge, sa vrlo širokim vojnim i civilnim ovlašćenjima. On je imao najveću faktičku vlast u selu. Optuženi Milan Radojčić je postavljen na funkciju komandanta TO u Lovasu, a optuženi Milan Devčić na funkciju komandira stanice milicije. Miliciju i TO Lovasa sačinjavali su lokalni meštani Srbi i dobrovoljci oružane grupe „Dušan Silni“, koji su učestvovali u napadu ili koji su kasnije došli u selo. Selo su obezbeđivale jedinice iz rezervnog sastava JNA iz Srbije, i to po jedna četa TO Ljig i TO Lajkovac, kao i tenkovska četa Prvog oklopnog bataljona 2. Pgmbr.

Optuženi Milan Devčić i Milan Radojčić su u periodu od 10. do 18. oktobra 1991. godine, uz pomoć TO, novoformirane milicije i dobrovoljačke grupe „Dušan Silni“ protivpravno zatvarali hrvatske civile i naređivali da se prema njima primenjuju ponižavajuće i diskriminatorske mere – u vidu obaveza civila hrvatske nacionalnosti da obeleže svoje kuće belim tkaninama, a oko ruke nose belu traku.

Utvrđeno je i da su Devetak, Devčić i Radojčić tokom oktobra 1991. godine fizički i psihički zlostavljali sedam civila u cilju iznuđivanja informacija o pripadnosti članova njihovih porodica hrvatskim oružanim formacijama.

Takođe, sud je utvrdio da su Devetak, Devčić i Radojčić učestvovali i u ubistvima civila. Neutvrđenog dana tokom oktobra 1991, Devetak je naredio pripadnicima grupe „Dušan Silni“ da ubiju tri civila. U periodu od 14. do 18. oktobra 1991. godine, zajedno sa optuženim Milanom Devčićem sačinio je „spisak za likvidaciju“, po kojem su pripadnici oružane grupe „Dušan Silni“ u periodu od 16. do 18. oktobra 1991. godine ubili 16 civila. Sud je našao da nema dokaza kada je i po čijoj naredbi ubijen Zoran Krizmanić, kao ni da je optuženi Devetak naredio ubistvo Stjepana Luketića.

Sud je takođe utvrdio da je optuženi Devetak podstrekivao optuženog Petronija Stevanovića i nekoliko pripadnika grupe „Dušan Silni“ da fizički zlostavljaju hrvatske civile, koji su bili zatvoreni u dvorištu Zemljičaradičke zadruge, tako što je u noći između 17. i 18. oktobra 1991. godine organizovao prikazivanje video snimka sa proslave godišnjice HDZ-a u Lovasu, govoreći prisutnim pripadnicima grupe „Dušan Silni“: „E sada, braćo, vidite ko su nam neprijatelji.“ Nakon toga, pripadnici odreda „Dušan Silni“ su otišli u Zemljičaradičku zadrugu gde su se nalazili zatvoreni meštani hrvatske nacionalnosti. U prisustvu Devetaka, pretukli su hrvatske civile koje su ranije videli na snimku. Tukli su ih pesnicama, nogama, kablovima i metalnim šipkama, dok je šest civila optuženi

Stevanović ubadao nožem. Grupi pripadnika odreda „Dušan Silni“ koja je tukla civile pridružio se i optuženi Nikolaidis, udarajući civile kundakom puške.

Optuženi Devetak i Dimitrijević, na sastanku održanom 17. oktobra 1991. godine, doneli su odluku da pošalju protivdiverzantsku četu TO Valjevo, dobrovoljačku grupu „Dušan Silni“ i dva pripadnika TO Lovas u pretres terena na izlazu iz Lovasa, u pravcu magistralnog puta Šid - Vukovar¹⁹⁸, te da za tu akciju kao obezbeđenje od eventualnih napada hrvatskih snaga koriste hrvatske civile, koji su prethodno bili zatvoreni u Zadruzi, iako su znali da su na tom prostoru 13. oktobra 1991. godine pripadnici JNA postavili mine.

70

Optuženi Miodrag Dimitrijević naredio je komandantu protivdiverzantskog odreda TO Valjevo, optuženom Periću, da zajedno sa pripadnicima dobrovoljačke grupe „Dušan Silni“ izvrši taj zadatak. Sledećeg dana, 18. oktobra 1991. godine, na osnovu naređenja optuženog Perića, optuženi Vljaković i Josipović su došli sa oko 50 vojnika do zadruga. Tu su im se pridružili pripadnici dobrovoljačke grupe „Dušan Silni“ optuženi Jovan Dimitrijević, Saša Stojanović, Dragan Bačić i Zoran Kosijer, sa zadatkom dobijenim od neutvrđenog nalogodavca, da civile koriste kao „živi štit“ i za razminiranje minskog polja. Dolaskom do miniranog polja, pripadnici oružane grupe „Dušan Silni“ naredili su civilima da odu u polje, da se drže za ruke, razgrću detelinu nogama i stanu kada primete minu. Prilikom kretanja civila kroz minsko polje, došlo je do aktiviranja mina, a prisutni pripadnici TO i grupe „Dušan Silni“ su otvorili vatru na civile. Na taj način je ubijeno 17 hrvatskih civila, dok je 11 teže i lakše ranjeno. Nakon toga je naređivao optuženi Saša Stojanović, davanjem uputstava nepovređenim civilima kako da razminiraju preostale neeksplozivne mine, pri čemu je deaktivirano oko petnaestak mina.

Po naređenju optuženog Devetaka, u periodu od 16. do 18. oktobra 1991. godine optuženi Stevanović učestvovao je u ubistvu najmanje pet, a Nikolaidis najmanje jednog hrvatskog civila. Sud je utvrdio da je optuženi Petronije Stevanović učestvovao u ubistvu šest lica, međutim, da ne bi prekoračio identitet optužnice koja ga tereti za učestvovanje u ubistvu pet civila, oglasio ga je krivim za učestvovanje u ubistvu pet civila.

Protiv ove presude žalbe su izjavili branioci svih okrivljenih, okrivljeni Ljuban Devetak i njegova supruga, te okrivljeni Milan Radojčić, Željko Krnjajić, Miodrag Dimitrijević, Radovan Vljaković, Radisav Josipović, Dragan Bačić, Zoran Kosijer i Aleksandar Nikolajidis.

198 Vinograd se nalazi na izlazu iz Lovasa u pravcu magistralnog puta Šid - Vukovar.

Odeljenje Apelacionog suda je usvojilo izjavljene žalbe, ukinulo presudu i predmet vratilo prvostepenom sudu na ponovno suđenje.

Po nalazu ovog suda, izreka prvostepene presude je generalno nerazumljiva, jer u istoj nisu jasno označeni oblici odgovornosti svakog od okrivljenih i za svaku preduzetu radnju, dok je u isto vreme izreka presude u pogledu pojedinih radnji međusobno kontradiktorna, budući da iste isključuju jedna drugu.

Takođe, ističe se da prvostepeni sud u obrazloženju presude nije dao razloge o odlučnim činjenicama, što je dovelo do pogrešno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja. Iako se ratni zločin protiv civilnog stanovništva može izvršiti samo na dva načina (neposrednim izvršenjem ili davanjem naredbe za izvršenje) prvostepeni sud je, po mišljenju Odeljenja Apelacionog suda, prihvatio stav tužioca da se kod ovog krivičnog dela mogu pojaviti i neki drugi modaliteti izvršenja, ali da o tome nije dao jasne i ubedljive razloge. Posebno je ukazano da je prvostepeni sud propustio da svoju ocenu - da su pojedini okrivljeni postupali kao saizvršioc - jasno obrazloži, u skladu sa zahtevima ovog instituta.

Odeljenje Apelacionog suda je ukazalo da se presuda zasniva na suštinskom pozivanju na oblik odgovornosti koji je u međunarodnom pravu poznat kao „komandna odgovornost“, da se okrivljenima na teret stavljaju radnje inkriminisane ovim oblikom odgovornosti, bez da se to čini i formalno, već se ovakva ponašanja formalno podvode pod preširoko postavljene okvire instituta koje poznaje domaće krivično zakonodavstvo.

Nalazi FHP-a

Analizu prvostepenog postupka i presude FHP je dao u *Izveštaju o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2012. godini*.¹⁹⁹

Nejasni delovi rešenja Odeljenja Apelacionog suda

Odluka Odeljenja Apelacionog suda je neuobičajeno kratka i štura u obrazloženjima, iako se isto prigovara presudi prvostepenog suda. Naime, i samo Odeljenje Apelacionog suda, donoseći odluku o nekim odlučujućim činjenicama, uopšte ne daje nikakve razloge. Tako su uvažene žalbe svih optuženih, koji su poimence navedeni, a nigde u obrazloženju odluke nije navedeno iz kojih razloga su uvažene žalbe optuženih Aleksandra Nikolajidisa i

¹⁹⁹ Fond za humanitarno pravo, *Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2012. godini* (Beograd: FHP, 2013), str. 53.

Petronija Stevanovića. S obzirom da su ti razlozi izostali, kao i da se ova dvojica optuženih ne spominju u ukidajućem rešenju, osim u delu da su izjavili žalbe i iz kojih razloga, postavlja se pitanje zašto je u odnosu na njih presuda ukinuta, jer se to iz odluke Apelacionog suda ne vidi.

Pojedini razlozi za ukidanje prvostepene presude su potpuno nejasni. Ilustrativan je sledeći deo obrazloženja odluke:

...iz izreke pobijane presude proizilazi da je napad na civilne objekte i pojedine civile izvršen po naređenju komandanta 2. Pgmbr JNA (koje je podrazumevalo „čišćenje“ sela od pripadnika ZNG i MUP RH kao i stanovništva koje je neprijateljski nastrojeno), a odmah potom se navodi da je taj napad vršen bez ikakvog vojnog opravdanja, što izreku prvostepene presude u ovom delu čini potpuno nerazumljivom i kontradiktornom.

72

Ostaje nejasno u čemu Odeljenje Apelacionog suda vidi kontradiktornost. Da li je nejasno da takvu naredbu komandant brigade JNA može da izda bez ikakvog vojnog opravdanja, ili je nejasno da takva naredba, za „čišćenje“, može biti uperena protiv „neprijateljski nastrojenog stanovništva“, ili nešto treće?

Sud je načinio i grešku prilikom navođenja relevantnih odredbi ZKP-a. Tako je Apelacioni sud naveo da se izjavljenim žalbama osnovano ističe da je pobijana presuda „...doneta uz bitne povrede odredaba krivičnog postupka iz člana 438 stav 1 tačka 1 i stav 2 tačka 2 ZKP-a, budući da je, i po nalaženju Apelacionog suda u Beogradu, Odeljenja za ratne zločine, izreka ožalbene presude nerazumljiva, protivrečna sama sebi...“ Međutim, bitna povreda odredaba krivičnog postupka iz člana 438 stav 1 tačka 1, na koju se sud poziva, glasi: „...ako je nastupila zastarelost krivičnog gonjenja ili je gonjenje isključeno usled amnestije ili pomilovanja ili je stvar već pravosnažno presuđena, ili postoje druge okolnosti koje trajno isključuju krivično gonjenje“.

Primedbe u odnosu na utvrđeno činjenično stanje i odgovornost optuženih

U pogledu ocene i insistiranja na dodatnim objašnjenjima ove naredbe JNA, Odeljenje Apelacionog suda je imalo prilično autističan pristup u oceni ovog dokaza, posebno termina „čišćenje“. Naime, Odeljenje Apelacionog suda nalazi da je „nejasno šta se u konkretnom slučaju podrazumeva pod pojmom čišćenje sela od pripadnika ZNG i MUP Hrvatske, kao i stanovništva koje je neprijateljski nastrojeno...“ Termin „čišćenje“ se morao tumačiti u kontekstu svih događaja u Lovasu i širem području u kritičnom periodu, a posebno u kontekstu zločina kojima je bilo izloženo hrvatsko civilno stanovništvo u tom

periodu na tom području. Osim toga, sadržina ove naredbe bila je predmet veštačenja od strane vojnog veštaka. Prema njegovom stavu, reč je naredbi protivnoj Ženevskim konvencijama i svaki vojnik je morao tu naredbu odbiti.²⁰⁰

U odnosu na optuženog Krnjajića, Odeljenje Apelacionog suda je našlo da prvostepena presuda ne daje jasan odgovor na pitanje kada je Krnjajić tokom napada na Lovas, postupajući po pomenutoj naredbi JNA, shvatio ili morao shvatiti da je reč o nebranjenom mestu. Međutim, ovaj nalaz je u potpunoj suprotnosti sa obrazloženjem prvostepene presude kao i Krnjajićevom odbranom, jer je sâm Krnjajić iznoseći odbranu rekao da u selu nije zatekao oružane snage.²⁰¹

U odnosu na optuženog Ljubana Devetaka, Odeljenje Apelacionog suda nalazi da prvostepena presuda nije jasna u pogledu svojstva koje je Devetak imao tokom kritičnih događaja. Naime, upućujući na formulaciju prvostepenog suda da je Devetak bio „faktički komandant sela i upravitelj Zemljoradničke zadruge, sa vrlo širokim vojnim i civilnim ovlašćenjima“, Odeljenje Apelacionog suda ukazuje da iz ove formulacije nije jasno kojim je on oružanim formacijama bio komandant, ko ga je postavio kao komandanta i kome je on odgovarao.²⁰²

Međutim, čini se da je u nameri da razjasni Devetakovu ulogu, Odeljenje Apelacionog suda postavilo pogrešna pitanja - za utvrđivanje Devetakove odgovornosti nije relevantno „ko ga je postavio“ i kome je odgovarao, već da li je on imao moć da kontroliše postupke svojih podređenih.

Naime, za utvrđivanje Devetakove odgovornosti, nije relevantno „ko ga je postavio“ i kome je odgovarao, već da li je imao mogućnosti da izdaje naređenja licima koja su mu podređena, odnosno da li je on *de facto* bio komandant sela. Okrivljenom Devetaku je stavljeno na teret da je naredio ratni zločin protiv civilnog stanovništva. Za postojanje njegove odgovornosti nije neophodno zvanično postavljenje, već da je „s obzirom na konkretne okolnosti slučaja u stvarnoj mogućnosti da izdaje naređenja licima koja su mu podređena (vojne

200 Transkript glavnog pretresa od 16. novembra 2011, str. 1-2, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2012/01/174-16.11.2011.pdf>, pristupljeno: 27. maja 2014. godine.

201 Transkript glavnog pretresa od 19. maja 2008, dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/images/stories/pdf/sudjenje_za_ratne_zlocine/srbija/Predmet%20LOVAS/transkripti/11%20-%2019.05.2008.pdf; Presuda Višeg suda u Beogradu, broj K. Po2 22/2010, str. 32, dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2013/01/P-R-E-S-U-D-A.pdf>, pristupljeno: 27. maja 2014. godine.

202 Apelacioni sud u Beogradu, Rešenje o ukidanju presude Višeg suda u Beogradu u predmetu Lovas (Kžl. Po2 br. 3/13.) od 9. decembra 2013. godine, str. 11-12.

starešine, državni funkcioneri, politički rukovodioci, faktički komandanti vojnih ili drugih naoružanih formacija i sl)²⁰³

Da je Devetak bio *de facto* komandant sela proizilazi iz iskaza brojnih svedoka, ali i nekolicine optuženih. Tako je svedok Aleksandar Vasiljević (tada načelnik Uprave bezbednosti Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu) u svom iskazu istakao da je Lovas bio pod komandom „samozvanog komandanta Devetaka”²⁰⁴, a svedok Ratko Đokić (tada komandant Zonskog štaba TO Valjevo) naveo da je u Lovasu upoznao Ljubana koji mu se predstavio kao komandant sela, a kasnije mu je to potvrdio i pukovnik Lončar²⁰⁵. Optuženi Miodrag Dimitrijević je tvrdio da je Ljuban bio glavni u lokalnoj vlasti²⁰⁶, a optuženi Nikolaidis da je Ljuban bio „komandant sela“ i faktički komandant dobrovoljcima²⁰⁷. Takođe, dobrovoljci Stojan Ilić i Nikola Vuković, kao i svedok Borislav Mihajlović su naveli da su dobrovoljci koji su prešli u TO izvršavali Devetakove naredbe²⁰⁸. Osim izjava svedoka, na faktičku vlast Devetaka upućuje i činjenica, utvrđena prvostepenom presudom, da su Devetakova naređenja izvršavana. Ova činjenica nije osporavana ni u rešenju Apelacionog suda.

74

Pažnje vredan je zaključak Odeljenja Apelacionog suda u vezi sa načinom izvršenja zločina protiv civilnog stanovništva. Naime, sud je zaključio da je prvostepeni sud prihvatio stav tužioca da se kod ovog krivičnog dela mogu pojaviti i neki drugi modaliteti izvršenja – osim izvršenja i naredbe – ali da o tome nije dao jasne i ubedljive razloge. U nastavku, ukazuje se prvostepenom sudu da, „ukoliko smatra da je komandna odgovornost“ kao oblik od-

203 Bačić dr Franjo, Bacon dr Ljubo, Đorđević dr Miroslav, Kraus dr Božidar, Lazarević dr Ljubiša, Lutovac Momir, Srzetnić Nikola, Stajić dr Aleksandar, Stojanović dr Zoran, *Komentar krivičnog zakona Savezne Republike Jugoslavije* (Beograd: Savremena administracija), 1995, str. 501.

204 Transkript glavnog pretresa od 21.06.2010. dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/images/stories/pdf/sudjenje_za_ratne_zlocine/srbija/Lovas%20za%20sajt/transkripti/100-21.06.2010.pdf pristupljeno dana 29. maja 2014. godine.

205 Transkript glavnog pretresa od 24.09.2009. str. 8 dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/images/stories/pdf/sudjenje_za_ratne_zlocine/srbija/Predmet%20LOVAS/transkripti/63-24.09.2009.pdf pristupljeno dana 29. maja 2014. godine.

206 Transkript glavnog pretresa od 20.05.2008. dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/images/stories/pdf/sudjenje_za_ratne_zlocine/srbija/Predmet%20LOVAS/transkripti/12%20-%2020.05.2008.pdf pristupljeno dana 29. maja 2014. godine.

207 Transkript sa glavnog pretresa od 17.04.2008. dostupan na: http://www.hlc-rdc.org/images/stories/pdf/sudjenje_za_ratne_zlocine/srbija/Predmet%20LOVAS/transkripti/01-17.04.2008..pdf, pristupljeno dana 29. maja 2014. godine.

208 Transkript glavnog pretresa od 30.03.2009. dostupno na: http://www.hlc-rdc.org/images/stories/pdf/sudjenje_za_ratne_zlocine/srbija/Predmet%20LOVAS/transkripti/52-30.03.2009.pdf pristupljeno dana 29. maja 2014. godine.

govornosti „prihvatljiva za domaći pravni poredak, o tome dâ jasne i uverljive razloge, pozivajući se na relevantne međunarodne i domaće propise“. Ovaj zaključak Odeljenja Apelacionog suda valjalo bi tumačiti tako da ovaj sud prihvata mogućnost primene instituta komandne odgovornosti u domaćem pravu, direktnom primenom međunarodnih normi.

U tom smislu valja istaći da se prema praksi MKSJ, komandna odgovornost ne odnosi samo na slučajeve formalne nadređenosti, već i faktičke.²⁰⁹ Naime, u presudi Delaliću i drugima, MSKJ je istakao „da je jasno da je izraz ‘nadređeni’ [u smislu komandne odgovornosti predviđene članom 7(3) Statuta MKSJ] dovoljno širok da obuhvati poziciju autoriteta koja počiva na postojanju *de facto* moći kontrole“.²¹⁰ U istom predmetu, veće je naglasio da „puki nedostatak formalnog, pravnog autoriteta za kontrolu ponašanja podređenih ne treba tumačiti tako da oslobađa odgovornosti.“²¹¹ Konačno, veće je zaključilo da je „ključni faktor za utvrđivanje ove vrste krivične odgovornosti stvarno posedovanje ili neposedovanje moći kontrole u odnosu na postupke podređenih.“²¹²

Sa druge strane, odluka Odeljenja Apelacionog suda daje mogućnost TRZ da ispravi propuste načinjene tokom optuženja i trajanja prvostepenog postupka. Naime, u ponovljenom postupku TRZ će imati priliku da proširi optužnicu na osobe koje su bili ključni akteri kritičnih dešavanja, pre svega iz nekadašnje JNA, a koji do sada nisu pozivani na odgovornost, kao i na pojedine radnje izvršenja, poput prinudnog preseljenja civilnog stanovništva. Na ove propuste TRZ je ukazala i sâma predsednica prvostepenog veća, prilikom izricanja presude.

75

D Predmeti pred sudovima opšte nadležnosti

18. Predmet *Kušnin/Kushnin*

Sudsko veće Višeg suda u Nišu²¹³ objavilo je 3. avgusta 2012. godine presudu²¹⁴ kojom su optuženi Zlatan Mančić, Rade Radojević, Danilo Tešić i Mišel Seregi

209 Videti: Presuda Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Kordić i Čerkez*, 26. februar 2001. godine, para. 405; Presuda Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Aleksovski*, 25. jun 1999. godine, para. 76.

210 Presuda Pretresnog veća MKSJ u predmetu *Delalić i drugi*, 16. novembar 1998. godine, para. 371.

211 *Ibid.*, para. 354.

212 *Ibid.*, para. 370.

213 Sastav veća: sudija Dijana Janković (predsednik veća), sudija Marina Đukić, sudije porotnici Vladana Aleksić, Dragana Šarić i Ivan Mladenović.

214 Broj predmeta: K. br. 46/10.

oglašeni krivim za krivično delo ratni zločin protiv civilnog stanovništva²¹⁵ i izreklo im kazne zatvora - optuženom Mančiću u trajanju od 14 godina, optuženom Radojeviću devet godina, optuženom Tešiću sedam godina i optuženom Seregiju pet godina zatvora.

Tok postupka

Vojno tužilaštvo u Nišu podiglo je optužnicu 19. jula 2002. godine²¹⁶ protiv okrivljenih Zlatana Mančića i Radeta Radojevića zbog krivičnog dela ubistvo u podstrekavanju²¹⁷, a protiv Danila Tešića i Mišela Seregija zbog krivičnog dela ubistvo u saizvršilaštvu²¹⁸. Istovremeno, okrivljeni Mančić optužen je i zbog krivičnog dela zlupotreba službenog položaja u produženom trajanju²¹⁹. Njima je stavljeno na teret da su početkom aprila 1999. godine, u selu Kušnin/Kushnin (Prizren, Kosovo), lišili života dva nepoznata lica i izvršili pljačku civila.

Vojno tužilaštvo iz Niša izmenilo je 16. septembra 2002. godine optužnicu, tako što je izmenilo činjenični opis i pravnu kvalifikaciju, pa je NN lica označilo kao civile albanske nacionalnosti, a njihovo ubistvo kvalifikovalo kao ratni zločin protiv civilnog stanovništva.

Tokom prvostepenog postupka pred vojnim sudom, optuženi Danilo Tešić i Mišel Seregi priznali su izvršenje krivičnog dela za koje se terete. Vojni sud u Nišu okončao je prvostepeni postupak donošenjem presude 11. oktobra 2002. godine²²⁰, kojom je sve optužene oglasio krivim, pa im je izrekao kazne u rasponu od tri do sedam godina zatvora.

Postupajući po žalbama stranaka u postupku, Vrhovni vojni sud u Beogradu je

215 Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije, *Službeni list SFRJ* br. 44/76, 36/77, 56/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90 i *Službeni list SRJ* br. 35/92, 37/93 i 24/94, čl. 142.

216 Broj predmeta: VTK br. 2696/2000.

217 Član 47, stav 2, tačka 6.1 Krivičnog zakona Republike Srbije, *Službeni glasnik Socijalističke Republike Srbije* br. 26/77, 28/77 - ispr, 43/77 - ispr, 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89 i 21/90 i *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 16/90, 26/91 - odluka USJ br. 197/87, 75/91 RS.

218 Član 47 stav 2 tač. 6 Krivičnog zakona Republike Srbije, *Službeni glasnik Socijalističke Republike Srbije* br. 26/77, 28/77 - ispr, 43/77 - ispr., 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89 i 21/90 i *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 16/90, 26/91 - odluka USJ br. 197/87, 75/91 RS.

219 Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije, *Službeni list SFRJ* br. 44/76, 36/77, 56/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90 i *Službeni list SRJ*, br. 35/92, 37/93 i 24/94, čl. 174, stav 1.

220 Broj predmeta: IK br. 258/2002.

22. maja 2003. godine doneo presudu²²¹ kojom je preinačio prvostepenu presudu, tako što je izrekao strože zatvorske kazne optuženima, osudivši okrivljenog Mančića na kaznu zatvora u trajanju od četrnaest, Radojevića na devet, Tešića na sedam i Seregija na pet godina zatvora.

Međutim, Vrhovni sud Srbije, odlučujući o zahtevima branilaca za ispitivanje zakonitosti pravosnažne presude, doneo je 24. novembra 2005. godine presudu²²² kojom je ukinuo presude vojnih sudova i predmet vratio prvostepenom sudu na ponovno suđenje.

Ponovljeno suđenje počelo je 6. juna 2007. godine pred Okružnim sudom u Nišu.²²³ Zbog promene predsednika i sastava postupajućeg veća, suđenje je 2010. godine vraćeno na početak. Tokom trajanja postupka, Više tužilaštvo u Nišu izmenilo je dva puta optužnicu Vojnog tužilaštva i to 7. maja 2012. godine i 26. juna 2012. godine.

Dana 3. avgusta 2012, Viši sud u Nišu objavio je presudu kojom su optuženi Zlatan Mančić, Rade Radojević, Danilo Tešić i Mišel Seregi oglašeni krivim zbog krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva.

Ovom presudom utvrđeno je da su okrivljeni početkom aprila 1999. godine, za vreme oružanog sukoba na teritoriji Kosova, kao pripadnici VJ, i to Zlatan Mančić²²⁴ kao starešina organa bezbednosti, okrivljeni Rade Radojević²²⁵ kao komandir prvog streljačkog voda, a okrivljeni Danilo Tešić i Mišel Seregi kao vojnici prvog streljačkog voda u okviru 3. borbene grupe 549. motorizovane brigade VJ, ubili civile albanske nacionalnosti Miftara Temaja i Selmana Temaja iz sela Kušnin/Kushnin. Nakon što su oštećeni bili privedeni okrivljenom Mančiću, kao organu bezbednosti, koji je sa njima obavio razgovor, okrivljeni Mančić naredio je okrivljenom Tešiću da ih sa još jednim vojnikom liši života, a potom naredio okrivljenom Radojeviću da odredi tog drugog vojnika. Izvršavajući dobijeno naređenje, okrivljeni Radojević naredio je okrivljenom Seregiju da zajedno sa okrivljenim Tešićem to i učini. Postupajući po dobijenom naređenju, okrivljeni Tešić i Seregi su povelili oštećene putem ka Prizrenu pa su, dolaskom

221 Broj predmeta: II K 45/03.

222 Broj predmeta: Kzp.VP 3/05, 4/05 i 5/05.

223 Vojni sudovi ukinuti su Zakonom o prenošenju nadležnosti vojnih sudova, vojnih tužilaštava i vojnog pravobranilaštva na organe država članica, tako što je u Republici Srbiji ova nadležnost prenetna na Okružne sudove u Novom Sadu, Nišu i Beogradu i Vrhovni sud Srbije 2004. godine.

224 U vreme izvršenja dela aktivno vojno lice sa činom majora.

225 U vreme izvršenja dela aktivno vojno lice sa činom potporučnika.

do mesta oko četiri kilometra udaljenog od mesta gde im je jedinica bila locirana, uputili oštećene prema Prizrenu/Prizren. Kada su se oštećeni udaljili desetak metara, okrivljeni Tešić ubio je jednog od njih tako što ga je pogodio hicem iz automatske puške u potiljak, a okrivljeni Seregi je ispalio hitac u drugog oštećenog i pogodio ga u leđa. Kako je ovaj oštećeni davao znake života, istom je prišao okrivljeni Tešić i ispalio mu još jedan hitac u glavu. Nakon toga, u nameri da prikriju tragove ubistva civila, okrivljeni Tešić i Seregi su zapalili leševe.

Sud je takođe utvrdio da je okrivljeni Mančić krajem marta 1999. godine, iznad mesta Vran Stena, na putu Orahovac - Mališevo, izvršio pljačku imovine civila albanske nacionalnosti, tako što je od nepoznatog lica koje se kretalo traktorom i koje su pripadnici vojske zaustavili, oduzeo i prisvojio određenu svotu nemačkih maraka, tražeći mu novac povišenim tonom, i tom prilikom ga ošamario.

Po nalazu suda, svi okrivljeni su prilikom izvršenja dela postupali sa direktnim umišljajem, a iz nalaza komisije veštaka utvrđeno je da su okrivljeni Tešić i Seregi u vreme izvršenja dela bili u stanju bitno smanjene uračunljivosti.

78

Odlučujući o vrsti i visini kazne, sud je kao olakšavajuće okolnosti okrivljenom Zlatanu Mančiću cenio njegov raniji život, odnosno da nije osuđivan. Od otežavajućih okolnosti sud je uzeo u obzir visok stepen krivične odgovornosti, broj preduzetih radnji i okolnosti pod kojima je delo izvršeno. Ovo stoga što su žrtve bile starije osobe (Miftar Temaj je u trenutku ubistva imao 66 godina a Selman Temaj 70 godina), a okrivljeni je kao organ bezbednosti upravo bio zadužen da se stara o sprečavanju kriminala među pripadnicima VJ i poštovanju pravila međunarodnog ratnog prava, što dodatno povećava stepen njegove krivične odgovornosti.

Od olakšavajućih okolnosti sud je okrivljenom Radetu Radojeviću cenio neosuđivanost i lične prilike, s obzirom da je porodični čovek, otac dvoje dece i da je lošeg imovnog stanja. Od otežavajućih okolnosti uzeo je u obzir stepen krivične odgovornosti, okolnosti pod kojima je delo izvršeno i teške posledice dela, kao i da je okrivljeni kao vojni starešina i profesionalno vojno lice bio dužan da se stara o poštovanju međunarodnog prava i da utiče na vojnike da i oni poštuju pravila međunarodnog prava, što dodatno uvećava stepen njegove krivične odgovornosti.

Okrivljenom Danilu Tešiću sud je kao olakšavajuće okolnosti cenio da je u vreme izvršenja dela bio mlađe punoletno lice, da je oženjen i otac dvoje dece, a takođe i njegove loše imovinske prilike. Takođe je kao olakšavajuću okolnost cenio i činjenicu da je okrivljeni sâm prijavio događaj o kojem vojni organi nisu bili upoznati i da je u vreme izvršenja dela bio u stanju bitno smanjene

uračunljivosti. Od otežavajućih okolnosti sud je uzeo u obzir okolnosti pod kojima je delo izvršeno, da su oštećeni bili starija lica, koja se ni na koji način nisu suprotstavljala, i način izvršenja dela, s obzirom da je oštećenima pucao u leđa, nakon što im je rekao da mogu da se udalje.

Pri odmeravanju kazne, sud je okrivljenom Mišelu Seregiju kao olakšavajuće okolnosti cenio da je u vreme izvršenja dela bio mlađe punoletno lice i da je bio u stanju bitno smanjene uračunljivosti. Kao otežavajuće okolnosti cenio je okolnosti pod kojima je delo izvršeno, jer su oštećeni bili starije osobe, koje nisu pružale otpor, kao i način izvršenja dela jer je oštećenima pucano u leđa, pošto im je pre toga rečeno da mogu slobodno da se udalje.

Protiv ove presude žalbe su izjavili branioci okrivljenih, pa se od 27. decembra 2012. godine ovaj predmet nalazi u Apelacionom sudu u Nišu.

Nalazi FHP-a

Ovaj sudski postupak traje preko 10 godina. Započeo je pred Vojnim sudom kao postupak zbog krivičnog dela ubistvo, mada je bilo očigledno da je u pitanju ratni zločin protiv civilnog stanovništva. Tu grešku je kasnije ispravio vojni tužilac u konačno izmenjenoj optužnici i delo pravilno kvalifikovao kao ratni zločin protiv civilnog stanovništva. Dugom trajanju postupka doprinele su sve stranke u postupku. Pre svega, sâm sud je iskazao nezainteresovanost da ubrza postupak. Branioci su svojim ponašanjem i dokaznim predlozima značajno doprineli odugovlačenju procesa, a postupajući tužilac (zamenik Višeg javnog tužioca iz Niša) držao se krajnje pasivno i kasnio je sa izmenom optužnice. Posmatrajući optužnice u ovom predmetu, uočava se nedovoljna obučenost tužilaštva opšte nadležnosti za postupanje u predmetima ratnih zločina, posebno u vezi sa primenom normi međunarodnog humanitarnog prava.

Postupak se i dalje neopravdano odugovlači, a primer za to je i pasivnost Apelacionog suda u Nišu koji je ovaj predmet, na odlučivanje po žalbama, primio u rad 27. decembra 2012. godine, a do momenta pisanja ovog izveštaja (mart 2014.) nije zakazao sednicu veća. Nedopustivo je da se donošenje odluke u postupku ove vrste, a koji je započet još 2002. godine, čeka toliko dugo. Ovakva praksa je i u suprotnosti sa propisanim standardima EKLP prema kojima optuženi ima pravo na suđenje u razumnom roku²²⁶, a koji su inkorporirani i

226 „Svako, tokom odlučivanja o njegovim građanskim pravima i obavezama ili o krivičnoj optužbi protiv njega, ima pravo na pravičnu i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim sudom, obrazovanim na osnovu zakona.“ (Evropska konvencija o ljudskim pravima, čl. 6, stav 1)

u ZKP-u. Stoga bi, u cilju prevazilaženja ovakvih problema, bilo opravdano da se ovim postupcima bave isključivo za to specijalizovane institucije – TRZ i Odeljenja Višeg i Apelacionog suda u Beogradu.

19. Predmet *Orahovac/Rahovec*

Viši sud u Požarevcu²²⁷ doneo je 21. februara 2013. godine, u po drugi put ponovljenom postupku, presudu²²⁸ kojom je optuženog Bobana Petkovića oglasio krivim zbog krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva²²⁹ i osudio ga na kaznu zatvora u trajanju od pet godina, dok je optuženog Đorđa Simića oslobodio od optužbe.

Tok postupka

Okružno javno tužilaštvo u Požarevcu podiglo je 12. novembra 1999. godine optužnicu²³⁰ kojom je optuženog Bobana Petkovića teretilo da je 9. maja 1999. godine na mestu zvanom „Ria“, na izlazu iz Orahovca/Rahovec prema selu Velika Hoča/Hočë e Madhe, zaustavio Ismaila Durgutija i iz službenog pištolja koji mu je prethodno predao optuženi Đorđe Simić pucao ovome u glavu i ubio ga. Zatim je optuženi Simić otišao do obližnje kuće i iz automatske puške ubio Sezaira Miftarija i njegovu suprugu Šefkije, koji su stajali na vratima. Radnje optuženog Petkovića kvalifikovane su kao krivično delo ubistvo, a radnje optuženog Simića kao pomaganje u ubistvu.

Presudom Okružnog suda u Požarevcu od 19. jula 2000. godine, optuženi su oglašeni krivim i osuđeni na kazne zatvora.²³¹

Vrhovni sud Srbije²³² ukinuo je 18. decembra 2001. godine ovu presudu zbog bitnih povreda odredaba krivičnog postupka i predmet vratio prvostepenom sudu na ponovni postupak i odlučivanje. Okružno javno tužilaštvo u Požarevcu je 19. februara 2003. godine izmenilo optužnicu, tako što je promenilo pravnu kvalifikaciju krivičnog dela u ratni zločin protiv civilnog stanovništva,

227 Sudsko veće u sastavu: sudija Dragan Stanojlović (predsednik veća), sudija Milica Arizanović i sudije porotnici Miladin Milutinović, Radica Stević i Radmila Ćirković (članovi veća).

228 Broj predmeta: 2K 25/10.

229 Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije, *Službeni list SFRJ* br. 44/76, 36/77, 56/77, 34/84, 37/84, 74/87, 57/89, 3/90, 38/90, 45/90, 54/90 i *Službeni list SRJ* br. 35/92, 37/93 i 24/94, čl. 142.

230 Broj predmeta: Kt. 118/99-108.

231 Broj predmeta: K 96/99.

232 Broj predmeta: Kž I 1955/00.

a optuženog Bobana Petkovića označilo kao pripadnika MUP-a Srbije. Ponovljeno suđenje počelo je 28. februara 2003. godine, a 21. avgusta 2003. godine Okružni sud u Požarevcu doneo je presudu²³³ kojom je Bobana Petkovića oglasio krivim dok je Đorđa Simića oslobodio od optužbe.

I ovu presudu je Vrhovni sud Srbije²³⁴, zbog bitnih povreda odredaba krivičnog postupka, ukinuo 25. maja 2006. godine i predmet vratio prvostepenom sudu na ponovni postupak i odlučivanje.

Po drugi put ponovljeno suđenje počelo je 22. januara 2008. godine pred Okružnim sudom u Požarevcu ali je, zbog promene sudskog veća, glavni pretres morao početi ispočetka 20. septembra 2011. godine pred Višim sudom u Požarevcu. Viši sud u Požarevcu je 21. februara 2013. godine doneo presudu kojom je osudio Bobana Petkovića za delo stavljeno na teret optužnicom a Đorđa Simića oslobodio optužbi.

Nalaz FHP-a

Ovaj postupak je eklatantan primer grubog kršenja jednog od osnovnih procesnih načela – okončanja postupka u razumnom roku, kao i nedovoljne stručnosti tužilaštva i suda opšte nadležnosti da postupaju u predmetima ratnih zločina.

Postupak je pokrenut 1999. godine i još uvek je neizvesno kada će biti pravosnažno okončan. U toku 2008. godine održana su dva sudeća dana, dok u toku 2009. i 2010. godine nije bilo sudećih dana. Tokom 2011. godine bio je održan samo jedan sudeći dan, a tokom 2012. godine nijedan. Odgovornost za ovakvu situaciju pre svega nose sudovi, koji su dužni da se staraju o dužini trajanja krivičnih postupaka koji se pred njima vode.

Ilustracija nestručnosti postupajućeg tužioca vidi se u sadržaju optužnice iz 2003. godine kojom su radnje optuženih kvalifikovane kao ratni zločin protiv civilnog stanovništva. Optuženima se sve do okončanja prvostepenog postupka 2013. godine stavljalo na teret da su:

...dana 9.05.1999. godine na mestu zvanom „Rija“ na izlasku iz Orahovca, kršeći pravila međunarodnog prava – Ženevske konvencije o zaštiti civilnih lica za vreme rata i dopunski protokol Ženevske konvencije o zaštiti

233 Broj predmeta: K 17/02.

234 Broj predmeta: Kž 1399/05.

žrtava međunarodnih oružanih sukoba, u svojstvu pripadnika MUP-a RS, u obavljanju dužnosti obezbeđenja saobraćajnica, za vreme oružanih sukoba, videvši civila kako beži iz reona gde su se odvijali oružana dejstva pripadnika OVK...

Iz ovako opisanog činjeničnog stanja može se zaključiti da postupajući tužilac ne poznaje osnovne norme međunarodnog humanitarnog prava, odnosno koji sve uslovi treba da budu ispunjeni da bi postojalo krivično delo ratni zločin protiv civilnog stanovništva. Iz datog opisa potpuno je nejasno o kakvom oružanom sukobu se radi, ko su strane u sukobu i u kom svojstvu se pojavljuje optuženi, te koja to pravila međunarodnog prava svojim ponašanjem krši.

Presuda takođe sadrži delove koji govore o frapantnom nepoznavanju ove materije od strane suda. U delu koji se tiče utvrđenog činjeničnog stanja, sud navodi da je optuženi Boban Petković:

82

...bio pripadnik oružane formacije, policijske, na mestu gde je kritičnom prilikom bilo ratnih sukoba, tog dana je bilo vatrenih dejstava obostrano i od strane pripadnika vojske i policijskog sastava RS sa jedne strane i pripadnika šiptarskih oružanih formacija, OVK i UČK sa druge strane. A zatim [...] da ni jedan od pokojnih nije bio pripadnik bilo koje šiptarske oružane formacije.

Dakle, sudu nije poznata opšte poznata činjenica da su oružana formacija OVK i UČK jedna te ista formacija, koja se na srpskom jeziku naziva Oslobodilačka vojska Kosova (OVK), a na albanskom Ushtria Çlirimtaree Kosovës (UČK).

Isto tako, sud u presudi pokazuje zapanjujući nivo nepoznavanja osnovnih krivičnopравnih pojmova. Naime, sud ne razlikuje uračunljivost okrivljenog od njegove vinosti (krivice), pa tako u presudi navodi:

...jeste njegov umišljaj bio umanjen do stepena bitnog, ali ne i bitno, o čemu su se veštaci izjašnjavali, ali, njegove voljne radnje su bile očuvane, a time i njegovo opažanje i zaključivanje kritičnom prilikom, zbog čega sud i dolazi do zaključka da je on ovo krivično delo izvršio sa direktnim umišljajem.

Uračunljivost predstavlja psihičko stanje učinioca u vreme izvršenja, odnosno sposobnost da shvati značaj svoga dela i upravlja svojim postupcima. Te sposobnosti učiniocu mogu biti umanjene ili bitno umanjene, što određuju sudski veštaci. Sa druge strane, direktni umišljaj predstavlja psihički odnos učinioca prema delu. Naime, umišljaj nikada ne može biti umanjen ili bitno umanjen - on

može biti direktni ili eventualni, ali o tome ne daju mišljenje veštaci već sud.

20. Predmet Miloš Lukić

U postupku protiv Miloša Lukića koji se vodi pred Višim sudom u Prokuplju²³⁵ zbog krivičnog dela ubistvo²³⁶, tokom 2013. godine nije održan ni jedan dan suđenja.

Tok postupka

Okružno javno tužilaštvo u Prokuplju podiglo je 14. juna 1999. godine optužnicu protiv Miloša Lukića²³⁷, bivšeg pripadnika MUP-a Srbije, zbog krivičnog dela ubistvo.²³⁸ Optuženom je stavljeno na teret da je 24. aprila 1999. godine, u Podujevu/Podujevë, u Ulici Rahmana Morine, ubio Albanca Hamdija Malokua. Prema ovoj optužnici, optuženi je prilikom susreta sa Hamdijem Malokuom, istom naredio da stane, što ovaj nije poslušao, već je krenuo da ide unazad. Kada je Maloku stao iza jednog drveta, stavio je ruku u džep, što je kod optuženog stvorilo uverenje da ovaj ima oružje, pa je iz svog službenog pištolja, sa male razdaljine optuženi ispalio tri hica u pravcu Malokua, od kojih je jedan naneo prostrelnu ranu na glavi pokojnog, usled čega je on preminuo na licu mesta.

Optuženi je u postupku priznao izvršenje krivičnog dela. Okružni sud u Prokuplju²³⁹ doneo je 25. juna 1999. godine presudu²⁴⁰ kojom je optuženog oglosio krivim i izrekao mu uslovnu osudu, kojom mu je utvrdio kaznu zatvora u trajanju od dve godine, sa rokom proveravanja od tri godine.

Vrhovni sud Srbije je 23. marta 2000. godine doneo rešenje²⁴¹ kojim je ukinuo prvostepenu presudu i predmet vratio na ponovno suđenje. U rešenju

235 Broj predmeta: K br. 1/2010.

236 Član 47 stav I Krivičnog zakona Republike Srbije, *Službeni glasnik Socijalističke Republike Srbije* br. 26/77, 28/77 - ispr, 43/77 - ispr, 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89 i 21/90 i *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 16/90, 26/91 - odluka USJ br. 197/87, 75/91 RS.

237 Optuženi Miloš Lukić je u vreme izvršenja krivičnog dela bio pripadnik MUP-a. Ta činjenica nije navedena u optužnici.

238 Član 47 stav I, *Službeni glasnik Socijalističke Republike Srbije* br. 26/77, 28/77 - ispr, 43/77 - ispr, 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89 i 21/90 i *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 16/90, 26/91 - odluka USJ br. 197/87, 75/91 RS.

239 Sastav veća: sudija Branislav Niketić (predsednik veća), sudija Aleksandar Stojanović, sudije porotnici Marko Koprivica, Dragomir Nikolić, Jovan Severović.

240 Presuda Okružnog suda u Prokuplju, broj K br. 58/99, dostupna na: <http://www.hlc-rdc.org/wp-content/uploads/2012/04/2-Prva-prvostepena-presuda-OS-u-Prokuplju-25.06.1999..pdf>, pristupljeno: 30. maj 2014. godine.

241 Broj predmeta: Kž lbr. 1153/99.

je između ostalog navedeno da u okolnostima datog slučaja, sud nikako nije mogao da izrekne uslovnu osudu, jer ne postoje zakonski uslovi za istu.

Okružno javno tužilaštvo iz Prokuplja je 10. avgusta 2000. godine izmenilo optužnicu tako što je izmenilo činjenični opis događaja. Prema ovoj optužnici, optuženi je od Malokua tražio dokumenta, a kada je Maloku iz džepa izvadio ličnu kartu i zdravstvenu knjižicu i krenuo prema optuženom da mu preda navedeno, optuženi je izvadio iz futrole svoj službeni pištolj i pucao u Malokua, usmrтивši ga na mestu.

Nakon ponovljenog postupka, Okružni sud u Prokuplju doneo je 7. juna 2001. godine presudu²⁴² kojom je optuženi Miloš Lukić oglašen krivim, i izrečena mu je kazna zatvora u trajanju od jedne godine i šest meseci.

Vrhovni sud Srbije je 2. aprila 2002. godine svojim rešenjem²⁴³ ponovo ukinuo prvostepenu presudu, jer ista nema razloge o odlučujućim činjenicama a izreka ukinute presude je nejasna.

Nalaz FHP-a

Postupak protiv Miloša Lukića traje duže od 14 godina. Iako FHP nema podatke o toku postupka u periodu 2002-2012. godine, nesumnjivo je reč o neopravdanom odugovlačenju postupka koje nije u skladu sa načelom pravičnog suđenja. Veoma ozbiljna kritika se može uputiti i odlukama suda u ovom postupku. One su detaljno analizirane u *Izveštaju FHP o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2012. godini*.²⁴⁴

Tokom 2012. godine održan je samo jedan sudeći dan, a tokom 2013. godine nijedan. Zbog krajnje neažurnosti u radu postupajućeg predsednika sudskog veća²⁴⁵, 14. novembra 2013. godine su punomoćnici oštećenih²⁴⁶ uputili urgenciju, a 4. decembra 2013. godine urgenciju je uputilo i Više javno tužilaštvo u Prokuplju.²⁴⁷ Do momenta pisanja ovog izveštaja, punomoćnicima oštećenih nije odgovoreno na urgenciju niti je zakazan glavni pretres.

242 Broj predmeta: Kbr. 21/00.

243 Broj predmeta: Kž I br. 1122/01.

244 Fond za humanitarno pravo, *Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2012. godini* (Beograd: FHP, 2013), str. 34.

245 Sudija Ivan Rakić.

246 Advokati iz Prokuplja Ivan Maksimović i Dragiša Radovanović.

247 Tok postupka ovog predmeta dostupan na: <http://www.portal.sud.rs>.

U radnjama optuženog Miloša Lukića stiču se svi elementi krivičnog dela ratni zločin protiv civilnog stanovništva, za čiji je krivični progon nadležno TRZ.²⁴⁸ Ovaj predmet bi mogao preći u nadležnost TRZ odlukom Republičkog javnog tužilaštva. Naime, ustupanje predmeta iz opšte nadležnosti Tužilaštvu za ratne zločine omogućava Zakon o javnom tužilaštvu koji višem tužilaštvu dozvoljava da ovlasti nižeg javnog tužioca da postupa u stvari iz nadležnosti drugog nižeg javnog tužioca kada je nadležni javni tužilac sprečen iz pravnih ili stvarnih razloga da postupa u pojedinom predmetu.²⁴⁹ Jedan od mogućih načina ustupanja ovog predmeta TRZ-u je i promena sadašnje kvalifikacije dela od strane postupajućeg tužilaštva ili donošenjem rešenja od strane postupajućeg suda kojim se oglašava nenadležnim, što je moguće učiniti do okončanja ovog postupka.

E Odluka Ustavnog suda Srbije u predmetu *Ovčara*

Ustavni sud Srbije (Ustavni sud)²⁵⁰ doneo je 12. decembra 2013. godine odluku kojom je usvojio ustavnu žalbu Saše Radaka, osuđenog za ratni zločin protiv ratnih zarobljenika u predmetu *Ovčara* i poništio presudu Apelacionog suda u tom predmetu.²⁵¹ Odlukom Ustavnog suda utvrđeno je da je presudom Apelacionog suda u Beogradu u predmetu *Ovčara* podnosiocu ustavne žalbe povređeno pravo na nepristrasan sud koje je sastavni deo prava na pravično suđenje, garantovanog Ustavom Republike Srbije.²⁵²

248 Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku protiv učinilaca ratnih zločina, *Službeni glasnik Republike Srbije* br.67/2003, 135/2004, 61/2005, 101/2007 i 104/2009, član 2 i član 4.

249 Zakon o javnom tužilaštvu, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 78/2011 - dr. zakon, 101/2011, 38/2012 - odluka US, 121/2012 i 101/2013, član 20 st. 1.

250 Presuda Apelacionog suda u Beogradu u predmetu *Ovčara* (Kž I Po2 br. 1/10) od 23. juna 2010. godine. Presudu je donelo Odeljenje za ratne zločine, u veću sastavljenom od sudija Siniše Važića, kao predsednika veća i sudija Sonje Manojlović, Miodraga Majića, Sretka Jankovića i Omera Hadžiomerovića, članova veća. Videti i: Ustav Republike Srbije, član 32 stav 1.

251 Odluka Ustavnog suda UŽ-4451/2010, *Službeni Glasnik Republike Srbije* br. 54/2014. Odluku je doneo Ustavni sud u sastavu: sudija Dragiša B. Slijepčević - predsednik i sudije Olivera Vučić, Marija Draškić, Bratislav Đokić, Goran Ilić, Agneš Kartag Odri, Katarina Manojlović Andrić, Milan Marković, Bosa Nenadić, Dragan Stojanović, Savahudin Tahirović, Tomislav Stojković i Predrag Četković.

252 Ustav Republike Srbije, član 32: „Svako ima pravo da nezavisan, nepristrasan i zakonom već ustanovljen sud, pravično i u razumnom roku, javno raspravi i odluči o njegovim pravima i obavezama, osnovanosti sumnje koja je bila razlog za pokretanje postupka, kao i o optužbama protiv njega.“

Odlukom Ustavnog suda naloženo je Apelacionom sudu u Beogradu da ponovo odluči o žalbi koju je Saša Radak izjavio protiv prvostepene presude Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Ovčara*.²⁵³ U odluci je istaknuto da ona ima pravno dejstvo i prema svim ostalim osuđenim licima iz ovog predmeta, a koja se nalaze u istoj pravnoj situaciji kao i Saša Radak.

Ustavna žalba

Osuđeni Saša Radak podneo je 15. oktobra 2010. godine ustavnu žalbu protiv presude Apelacionog suda u Beogradu i presude Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu, kojima je osuđen na kaznu zatvora od 20 godina. Žalba je izjavljena zbog povreda prava na život, prava na nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta, prava na slobodu i bezbednost, prava na pravično suđenje, posebnih prava okrivljenog, prava na pravnu sigurnost u kaznenom pravu, garantovanih Ustavom Republike Srbije, kao i prava na pravično suđenje predviđenog Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (EKLJP).²⁵⁴

86

Ključni argument podnosioca u odnosu na navode o povredi prava na pravično suđenje je da je sudija Siniša Važić, predsednik veća koje je donelo drugostepenu presudu, po zakonu morao biti izuzet iz ovog veća jer je učestvovao u donošenju odluka prvostepenog suda koje su direktno uticale na prvostepenu presudu.

Nalazi Ustavnog suda

Ispitujući navode ustavne žalbe o navodnoj pristrasnosti sudije Siniše Važića, Ustavni sud je cenio dva zahteva za izuzeće koja su protiv njega podneta u različitim fazama postupka u predmetu *Ovčara*.

Prvi zahtev za izuzeće podneo je branilac optuženog Saše Radaka protiv Siniše Važića, kao predsednika Okružnog suda u Beogradu, i članova veća za ratne zločine u ovom predmetu.²⁵⁵ Kao razlog za izuzeće u zahtevu je istaknuto da je sudija Važić učestvovao u radu krivičnog vanraspravnog veća Okružnog suda u Beogradu u predmetu *Ovčara*, kao predsednik tog veća, i da je u istom pred-

253 Presuda Okružnog suda u Beogradu, predmet *Ovčara*, Kv br. 4/06, od 12. marta 2009. godine.

254 Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 98/2006, član 24, član 25, član 27, stav 1 i 2, član 32, stav 1, član 33, stav 1, i član 34, stav 3 i 5; Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, *Službeni list Srbije i Crne Gore - Međunarodni ugovori*, br. 9/2003, član 6 stav 1.

255 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni list SRJ* br. 70/01 i 68/02 i *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 58/04, 85/05, 115/05, 49/07, 122/08 i 20/09, član 40, stav 1, tačka 6.

metu kao predsednik suda odlučivao o zahtevu za izuzeće istražnog sudije i o dva zahteva za izuzeće predsednika i članova sudskog veća. Vrhovni sud je ovaj zahtev za izuzeće sudije Važića odbilo, jer po mišljenju ovog suda okolnosti navedene u zahtevu branioca optuženog nisu takve prirode da bi mogle dovesti u sumnju nepristrasnost odlučivanja predsednika suda.²⁵⁶

Drugi zahtev za izuzeće sudije Apelacionog suda u Beogradu Siniše Važića podneli su branioci optuženih zbog sumnje u njegovu nepristrasnost. Kao razlog za izuzeće navedeno je da je sudija Važić, kao predsednik Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu, doneo rešenje kojim je okrivljenom S.P. dat status svedoka-saradnika i da je u istom veću doneo rešenje kojim je produžio pritvor protiv svih okrivljenih, uključujući i Sašu Radaka.²⁵⁷ Dana 2. juna 2010. godine ovaj zahtev je odbijen kao neosnovan od strane v.f. predsednika Apelacionog suda u Beogradu.²⁵⁸ U obrazloženju ovog rešenja je navedeno da zahtev nije osnovan jer učestvovanje predsednika i članova veća u svojstvu predsednika i članova krivičnog vanraspravnog veća, koje je produžilo pritvor optuženima i odlučilo o dodeljivanju statusa svedoka-saradnika pojedinim okrivljenima, ne može predstavljati razlog za njihovo izuzeće, te da je sudija „u skladu sa svojom funkcijom i po samom zakonu, dužan da u svakoj prilici održi poverenje u svoju nezavisnost i nepristrasnost“.

Odluka Ustavnog suda

Ustavni sud je utvrdio da je podnosiocu ustavne žalbe povređeno pravo na pravično suđenje, odnosno pravo da o optužbama protiv njega odlučuje nepristrasan sud jer je sudija Siniša Važić učestvovao u donošenju presude Apelacionog suda u Beogradu kojom je potvrđena osuđujuća presuda protiv podnosioca. Prema stanovištu Ustavnog suda, višestruko procesno angažovanje sudije Važića u prvostepenom postupku i odluke koje je tom prilikom donosio predstavljaju okolnosti koje izazivaju sumnju u njegovu nepristrasnost kao predsednika žalbenog veća.

Razmatrajući odvojeno odluku Vrhovnog suda Srbije i odluku Apelacionog suda u Beogradu kojima su odbijeni zahtevi za izuzeće sudije Važića, Ustavni sud nije našao ništa sporno. Međutim, razmatrajući navedene odluke kumulativno, Ustavni sud je utvrdio povredu prava na pravično suđenje.

256 Rešenje Vrhovnog suda Srbije o odbijanju zahteva za izuzeće, VII Su. 218/07, 18. oktobar 2007. godine.

257 Saši Radaku je pritvor prvobitno određen rešenjem istražnog sudije Veća za ratne zločine Okružnog suda u Beogradu, od 30. jula 2004. godine.

258 Zakonik o krivičnom postupku, *Službeni list SRJ* br. 70/01 i 68/02 i *Službeni glasnik Republike Srbije* br. 58/04, 85/05, 115/05, 49/07, 122/08 i 20/09, član 40, stav 1, tačka 5.

Prema shvatanju Ustavnog suda, učešće sudije Važića u donošenju odluka o dodeljivanju statusa svedoka-saradnika i produženju pritvora dobija drugačije značenje ako se sagleda kroz činjenicu da je on, kao sudija Apelacionog suda u Beogradu, bio predsednik žalbenog veća koje je donelo drugostepenu presudu. Ustavni sud je istakao da učešće određenog sudije u donošenju bilo koje odluke nižeg suda u istom krivičnom predmetu ne mora imati za posledicu njegovo izuzeće iz postupka pred žalbenim sudom. Međutim, sud je dodao da se višestruke procesne uloge koje je u prvostepenom postupku imao sudija Važić, ne mogu opravdati na način na koji je to učinjeno u rešenju Apelacionog suda u Beogradu kojim je odbijen zahtev za izuzeće sudije Siniše Važića. Prema oceni Ustavnog suda, obrazloženje ovog rešenja u kome se navodi da je „sudija, u skladu sa svojom funkcijom i po samom zakonu, dužan da u svakoj prilici održi poverenje u svoju nezavisnost i nepristrasnost“, u okolnostima konkretnog slučaja nije dovoljno da otkloni postojanje objektivne sumnje u nepristrasnost sudije. Ustavni sud je konačno zaključio da je višestruko procesno angažovanje sudije Važića u prvostepenom postupku i odluke koje je tom prilikom donosio predstavljaju okolnosti koje izazivaju sumnju u njegovu nepristrasnost kao predsednika žalbenog veća u istom predmetu.

Obzirom da je utvrdio povredu prava na pravično suđenje i shodno tome naložio Apelacionom sudu da ponovo odluči o žalbi koja je izjavljena protiv prvostepene presude, Ustavni sud nije posebno cenio ostale žalbene navode podnosioca.

Nalazi FHP-a

Ustavni sud se u osnovi bavio pitanjem tumačenja pravila ZKP o izuzeću sudija i ocene okolnosti koje dovode u sumnju nepristrasnost postupajućeg sudije. Ovakvom odlukom Ustavni sud formalno nije odstupio od prakse Evropski sud za ljudska prava, koja u oceni postojanja okolnosti koje dovode u sumnju nepristrasnost sudije nalaže ispitivanje svih činjenica u svakom konkretnom slučaju.

Međutim, Ustavni sud nije dao obrazloženje za svoje tumačenje normi ZKP prema kom postoje sumnje u nepristrasnost sudije Važića, već je samo paušalno konstatovao da obrazloženje Apelacionog suda nije dovoljno „da otkloni postojanje objektivne opravdane bojazni u nepristrasnost sudije S.V.“ Iako obrazloženje Apelacionog suda u rešenju o zahtevu za izuzeće jeste nedovoljno i svakako neprihvatljivo za odluku o delikatnom pitanju kao što je izuzeće sudije drugostepenog suda, i to u ovako složenom predmetu, ostaje nejasno zašto Ustavni sud nije dao svoje obrazloženje za primenjeno tumačenje i zauzeo jasan, činjenično i pravno argumentovan stav o ovom pitanju.

Takođe, Ustavni sud je propustio da pruži bilo kakvo objašnjenje o tome kako više činjenica, koje samostalno nisu osnov za izuzeće, kumulativno dovode do takvog rezultata. Naime, Ustavni sud u odluci zaključuje da učešće sudije Važića u donošenju više odluka prvostepenog suda, a kasnije i kao predsednika žalbenog veća i u odluci drugostepenog suda, ne predstavlja osnov za obavezno izuzeće u smislu čl. 40 st. 5 ZKP-a, ali dovodi u sumnju njegovu nepristrasnost kao fakultativni osnov za izuzeće u smislu čl. 40 st. 6 ZKP-a.

Za razliku od obaveznog izuzeća, kod fakultativnog izuzeća se ne utvrđuje samo postojanje određenih činjenica, već je potrebno da one ujedno proizvode zakonom zahtevanu sumnju u nepristrasnost sudije. Stoga, da li će u konkretnom slučaju doći do fakultativnog izuzeća, ne zavisi samo od ispunjenosti osnova, odnosno postojanja određenih činjenica, već i od ocene tih činjenica. U tom smislu, subjektivna ocena određenih činjenica je odlučujuća kod utvrđivanja postojanja sumnje u nepristrasnost sudije po fakultativnom osnovu, a upravo je ta ocena ono što nedostaje u odluci Ustavnog suda. Kao rezultat ovakve odluke, ostaje potpuno nejasno na koji način višestruko procesno angažovanje sudije Važića izaziva sumnju u njegovu nepristrasnost.

89

Ovako neobrazložena odluka Ustavnog suda, kojom se nakon više od 3 godine poništava pravosnažna presuda u jednom od najznačajnijih i najsloženijih predmeta ratnih zločina, svakako ne doprinosi uspostavljanju pravne sigurnosti, kao ni poverenja žrtava u pravosudni sistem Republike Srbije. Naprotiv, čini se da sa sobom nosi opasnost da unese pravnu neizvesnost u više pravosnažno okončanih predmeta ratnih zločina.

Takođe, zabrinjavajuće je i to što je i Ustavni sud pribegao anonimizaciji podataka kojima bi javnost morala imati pristup. Naime, osim što je anonimizovao ime žalioca i imena punomoćnika, sud je anonimizovao i imena sudija nižestepenih sudova, pa i ime sudije čije je postupanje dovelo do poništenja presude u predmetu *Ovčara*, i na taj način onemogućio javno mnjenje da vrši uvid u rad nosilaca državnih funkcija. Štaviše, suprotno pravilima anonimizacije kojima je cilj zaštita podataka o ličnosti, Ustavni sud je u ovoj odluci anonimizovao i mesto ratnog zločina – „S.R. osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 20 godina zbog krivičnog dela ratni zločin protiv ratnih zarobljenika [...] izvršenog u periodu od 20. do 21. novembra 1991. godine, na poljoprivrednom dobru 'O.'u V...“

Sadržaj

Skraćenice.....	2
Uvod.....	3
I Generalni nalazi.....	4
1. Mali broj optuženih.....	4
2. Oficiri i generali van domašaja pravde.....	5
3. Kaznena politika.....	5
4. Procesna zaštita svedoka.....	6
5. Ažurno postupanje Odeljenja Apelacionog suda u Beogradu.....	6
6. Regionalna saradnja.....	7
7. Postupci pred sudovima opšte nadležnosti nisu pravični ni za žrtve ni za optužene.....	8
8. Praksa anonimizacije presuda u predmetima ratnih zločina je nezakonita.....	8
II Predmeti.....	9
A Prvostepeni postupci.....	9
1. Predmet <i>Ćuška/Qyshk</i>	9
2. Predmet <i>Tenja II</i>	13
3. Predmet <i>Bihać</i>	16
4. Predmet <i>Sanski Most</i>	19
5. Predmet <i>Beli Manastir</i>	21
B Predmeti u kojima je tokom 2013. godine doneta prvostepena presuda.....	26
6. Predmet <i>Skočić</i>	26
7. Predmet <i>Mark Kashnjeti</i>	31
8. Predmet <i>Tuzlanska kolona</i>	35
9. Predmet <i>Ovčara V</i>	38
10. Predmet <i>Čelebići</i>	40
11. Predmet <i>Milan Škrbić</i>	43
C Predmeti u kojima je tokom 2013. godine doneta	

drugostepena odluka.....	44
12. Predmet <i>Bijeljina</i>	44
13. Predmet <i>Lički Osik</i>	47
14. Predmet <i>Bosanski Petrovac</i>	50
15. Predmet <i>Gnjilanska grupa</i>	54
16. Predmet <i>Bytyqi</i>	60
17. Predmet <i>Lovas</i>	66
D Predmeti pred sudovima opšte nadležnosti.....	75
18. Predmet <i>Kušnin/Kushnin</i>	75
19. Predmet <i>Orahovac/Rahovec</i>	80
20. Predmet <i>Miloš Lukić</i>	83
E Odluka Ustavnog suda Srbije u predmetu <i>Ovčara</i>.....	85

Izdavač:

Fond za humanitarno pravo

Za izdavača:

Sandra Orlović

Tiraž:

200

Štampa:

Publikum

ISBN 978-86-7932-055-1

Ova publikacija nastala je uz finansijsku pomoć Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID) preko Instituta za održive zajednice (ISC). Izneti stavovi predstavljaju isključivo stavove autora i nužno ne predstavljaju stavove ISC-a, USAID-a ili Vlade SAD-a.

